

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Προς Ομοσπονδία ή Προς Διάλυση;

Τάτσιος Γ. Χρυσοβαλάντης

Διπλωματική Εργασία

Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Προς Ομοσπονδία ή Προς Διάλυση;

Σπουδαστής: Τάτσιος Γ. Χρυσοβαλάντης

Επιβλέπωντας Διδάκτωρ: Κυριαζής Νικόλαος

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Εφαρμοσμένη Οικονομική στη Διοίκηση Επιχειρήσεων»

Βόλος,

Μάιος 2017

Πρόλογος

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει εκπονηθεί από εμένα, το Χρυσοβαλάντη Γ. Τάτσιο, προκειμένου να αποκτήσω το μεταπτυχιακό τίτλο στην «Εφαρμοσμένη Οικονομική στη Διοίκηση Επιχειρήσεων», και δεν έχει υποβληθεί ή εγκριθεί από οποιοδήποτε άλλο μεταπτυχιακό ή προπτυχιακό πρόγραμμα στην Ελλάδα ή το εξωτερικό. Αυτή η εργασία παρουσιάζει τις προσωπικές μου θέσεις-απόψεις για το θέμα «Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Προς Ομοσπονδία ή Προς Διάλυση;». Όλες οι πηγές που χρησιμοποίησα για την προετοιμασία της συγκεκριμένης εργασίας παρατίθενται ρητά με αναφορές που γίνονται είτε στους συγγραφείς τους, είτε στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις URL(αν βρεθούν στο διαδίκτυο)».

Ευχαριστίες

Η ιδέα για την παρούσα διπλωματική εργασία και την ενασχόληση με την Ευρωπαϊκή Ένωση γεννήθηκε από την κρίση που βιώνει η ελληνική οικονομία και κοινωνία, και που ταλανίζει όλους τους Έλληνες αναφορικά με την παραμονή της χώρας στην Ευρωζώνη ή όχι. Η εκβάθυνση της διαμορφωθείσας αυτής κατάστασης οδήγησε στη διερεύνηση των πραγματικών αιτιών και των γεγονότων που διαδραματίζονται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκφράζοντας την ανησυχία για το μέλλον στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Σε αυτό το σημείο αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά το σύνολο των καθηγητών του μεταπτυχιακού προγράμματος «Εφαρμοσμένη Οικονομική στη Διοίκηση Επιχειρήσεων» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που κατά τη διάρκεια της διетуός φοίτησής μου, μου έδωσαν τη γνώση και το κίνητρο να ασχοληθώ εις βάθος με καίρια ζητήματα που απασχολούν σήμερα κάθε Ευρωπαίο πολίτη. Ιδιαίτερος, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινέστατες ευχαριστίες μου στον επιβλέπων διδάσκοντα μου κ. Νικόλαο Κυριαζή, για την καθοδήγηση, οργάνωση και επίβλεψη της παρούσας διπλωματικής, καθώς και για την υπομονή του και το πάντα θετικό πνεύμα του.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, στην αδερφή μου, στους φίλους μου και στους συναδέλφους μου για τη στήριξη και την κατανόηση που μου παρείχαν καθ' όλη την πορεία εκπόνησης της εν λόγω έρευνας, δίνοντας μου ελπίδα και δύναμη να προσπαθήσω για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Βόλος, Μάιος 2017

Τάτσιος Γ. Χρυσοβαλάντης

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση διανύει μια πρωτοφανής περίοδο αναζήτησης ταυτότητας και προσανατολισμού που ίσως δεν έχει προηγούμενο. Μετά την ευφορία της δεκαετίας του 1980, με την ολοκλήρωση της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς, και της δεκαετίας του 1990, με την επίτευξη της Νομισματικής Ένωσης, το ευρωπαϊκό εγχείρημα δείχνει να έχει χάσει το δυναμισμό και τον προσανατολισμό του με αποτέλεσμα να βρίσκεται σε διαρκή κρίση.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από τα πρώιμα στάδια της δημιουργίας της, ενσάρκωνε το κοινό όραμα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης περί ενοποίησης, με σκοπό τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας, μέσω πολιτικών ζυμώσεων και στηριζόμενο στη θέληση των κρατών να αποποιηθούν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας, έτσι ώστε να αποκομίσουν τα οφέλη που θα τους απέφερε μελλοντικά μια ενδεχόμενη διακυβερνητική συνεργασία. Ωστόσο, μια τέτοιου είδους πολιτική ένωση δεν δημιουργήθηκε ποτέ και το σχέδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει μείνει μετέωρο.

Το ευρωπαϊκό οικοδόμημα πλέον κλονίζεται. Η παρούσα πτυχιακή εργασία, κατόπιν πλήρους βιβλιογραφικής παράθεσης και ανάλυσης των συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί στην Ευρώπη, διερευνά τα αίτια και τα αποτελέσματα του κλυδωνισμού αυτού, απαντώντας στο ερευνητικό ερώτημα σχετικά με το αν η Ευρωπαϊκή Ένωση πληρεί τις προϋποθέσεις μιας ομοσπονδίας ή αν οδεύει προς διάλυση. Καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το μέλλον της Ένωσης μοιάζει σήμερα περισσότερο αβέβαιο από ποτέ, παρουσιάζονται μια σειρά από προτάσεις προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση και να βελτιωθεί η προοπτική του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Λέξεις-Κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, Κρίση, Ομοσπονδία, Ολοκλήρωση, Διάλυση

Abstract

In recent years, the European Union is going through a unique period of identity search and orientation that may not have precedent. Following the euphoria of the 1980s, with the completion of the Single Internal Market and the 1990s, with the achievement of Monetary Union, the European venture seems to have lost its dynamism and orientation, as a result to be found in constant crisis.

The European Union, from the earliest stages of its creation, embodied the common vision of the Western European countries for unification, with the aim of creating a federation through political fermentations and relying on the will of states to renounce a part of their national sovereignty, so as to reap the rewards which would eventually lead them to a possible intergovernmental cooperation. However, such a political union has never been created and the plan of European integration has been delayed.

The European construction is now shaken. This dissertation, following a complete literature review and analysis of the conditions that have been developed in Europe, investigates the causes and effects of this turbulence, responding to the research question about whether the European Union meets the requirements of a federation or is going to be dissolved. Concluding that the future of the Union is now more uncertain than ever, a series of proposals are presented, in order to avoid the collapse of the European construction and to improve its prospects.

Key Words: European Union, Crisis, Federation, Integration, Disintegration

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
Λίστα Διαγραμμάτων – Λίστα Πινάκων.....	11
1. Εισαγωγή.....	12
2. Ιστορική Αναδρομή – Η Ευρωπαϊκή Ένωση από τη Θεωρία στην Πράξη.....	15
2.1 Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα – ΕΚΑΧ.....	16
2.2 Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ).....	17
3. Η Κοινοτική Ευρώπη Μεγαλώνει – Η Διεύρυνση της Κοινότητας.....	21
3.1 Η Πρώτη Διεύρυνση (Μ. Βρετανία, Δανία, Ιρλανδία).....	22
3.2 Η Δεύτερη Διεύρυνση (Ελλάδα).....	23
3.3 Η Τρίτη Διεύρυνση (Ισπανία, Πορτογαλία).....	24
3.4 Η Τέταρτη Διεύρυνση (Αυστρία, Σουηδία, Φινλανδία).....	26
3.5 Η Συνθήκη του Maastricht.....	27
3.6 Η Μεγάλη Διεύρυνση.....	29
4. Η Οικονομική Κρίση.....	32
4.1 Η Εξέλιξη της Κρίσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	34
4.2 Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα.....	35

4.3 Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις Επίλυσης της Κρίσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα.....	40
4.3.1 Η Αντιμετώπιση της Κρίσης στην Ευρώπη.....	41
4.3.2 Η Αντιμετώπιση της Κρίσης στην Ελλάδα.....	43
5. Σύγχρονα Ζητήματα προς Επίλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	47
5.1 Πιθανότητα Εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («Grexit»).....	48
5.1.1 Συνέπειες του «Grexit» στις Οικονομίες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	50
5.2 Απόφαση Εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση («Brexit»).....	53
5.2.1 Συνέπειες του «Brexit» στις Οικονομίες του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	55
5.3 Μεταναστευτικό-Προσφυγικό.....	62
5.4 Ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	66
5.5 Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας.....	68
6. Η Νέα Μορφή Διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	71
6.1 Η Δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	73
6.2 Το Δημοκρατικό Έλλειμμα: Η Φύση του Προβλήματος.....	74
6.3 Από το Δημοκρατικό Έλλειμμα στη Δημοκρατική Αθέτηση: Το Αναπόφευκτο Τέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης;.....	77
7. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Ομοσπονδία: Όρια και Προοπτικές.....	80

7.1 Ομοσπονδιακή ή Συνομοσπονδιακή Ευρώπη;.....	81
7.2 Χρειάζεται Σύνταγμα η Ευρώπη;.....	85
7.3 Η Σημασία της Ομοσπονδίας για την Ευρώπη.....	88
8. Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Προοπτικές και Προτάσεις.....	91
8.1 Οι Θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Μέλλον της Ε.Ε.....	91
8.2 Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	94
8.3 Προτάσεις για ένα πιο Ελπιδοφόρο και Καλύτερο Μέλλον.....	99
9. Συμπεράσματα.....	109
Βιβλιογραφία.....	111

Λίστα Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Βρετανική Λίρα ανά Δολάριο

Διάγραμμα 2. Εισαγωγές – Εξαγωγές Μεγάλης Βρετανίας Εντός και Εκτός Ε.Ε

Διάγραμμα 3. Συγκριτική Ανάλυση της Επίδρασης του «Brexit» στο ΑΕΠ της Βρετανίας

Διάγραμμα 4. Ετήσιες Θαλάσσιες Αφίξεις Προσφύγων

Διάγραμμα 5. Τρόπος Λειτουργίας της Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Διάγραμμα 6. Ποσοστό (%) Εμπιστοσύνης Ευρωπαίων Πολιτών προς την Ε.Ε

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1. Εκτιμώμενες Οικονομικές Επιπτώσεις του «Brexit»

1. Εισαγωγή

Το ρητορικό ερώτημα το οποίο πραγματεύεται η παρούσα διατριβή αποτελεί ένα πολύπλευρο πολιτικοποιημένο θεωρητικό ζήτημα, το οποίο γίνεται επίκαιρο ανά τακτά χρονικά διαστήματα για ποικίλους λόγους ή περιστάσεις (Hazak, 2012). Ωστόσο, την τελευταία διετία, δεδομένου των συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί στο πολιτικό στερέωμα της Ευρώπης, το εν λόγω ερώτημα δεν χρήζει μόνο ειδικής προσοχής και συζήτησης, αλλά συνιστά «αναγκασιότητα» προς άμεση επίλυση.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, από τα πρώιμα στάδια της δημιουργίας της, ενσάρκωνε το κοινό όραμα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης περί ενοποίησης με ροπή προς τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας, μέσω πολιτικών ζυμώσεων και στηριζόμενο στη θέληση των κρατών να αποποιηθούν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας, έτσι ώστε να αποκομίσουν τα οφέλη που θα τους απέφερε μελλοντικά μια ενδεχόμενη διακυβερνητική συνεργασία (Καραμιχαλάκου, 2007). Ωστόσο, παρά το γεγονός πως υπήρχε η τάση αυτή, το εν λόγω μεγαλόπνοο σχέδιο παρέμεινε μετέωρο, καθώς μια τέτοιου είδους πολιτική ένωση δεν δημιουργήθηκε ποτέ.

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας αποτελεί, κατόπιν πλήρους βιβλιογραφικής παράθεσης και ανάλυσης των συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί πλέον στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και των προβλημάτων που υφίστανται σε αυτήν, η όσο το δυνατόν πιο τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα, που την τελευταία 5ετία έχει λάβει διαστάσεις «κοινωνικού ζητήματος», σχετικά με το αν η ευρωπαϊκή κοινότητα πληρεί τις προϋποθέσεις της ομοσπονδίας ή αν οδεύει με μαθηματική ακρίβεια προς διάλυση. Σε κάθε περίπτωση θα αναλυθούν οι μελλοντικές επιπτώσεις και προοπτικές για την

Ευρωπαϊκή Ένωση, παραθέτοντας μια σειρά από προτάσεις. Συνεπώς το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εν λόγω εργασίας είναι:

- Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά ομοσπονδία ή οδεύει προς διάλυση;

Ωστόσο, για την όσο το δυνατόν πιο τεκμηριωμένη απάντηση του εν λόγω ερευνητικού ερωτήματος διαμορφώνονται τρία επιμέρους υποερωτήματα τα οποία θα εξεταστούν προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της έρευνας και να απαντηθεί το ανωτέρω ερευνητικό ερώτημα:

- Ποιες οι προϋποθέσεις μιας Ομοσπονδίας; Είναι η ύπαρξη Συνταγματικής Συνθήκης απαραίτητη προϋπόθεση για να θεωρηθεί η Ε.Ε ομοσπονδιακή;
- Γιατί η Ευρωπαϊκή Ένωση έφτασε στο σημείο να θεωρείται το μέλλον της αβέβαιο;
- Μπορεί στο μέλλον η Ε.Ε να γίνει πραγματική ομοσπονδία;

Η δομή του άρθρου περιγράφεται ακολούθως. Στην 2^η ενότητα πραγματοποιείται μια ιστορική αναδρομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου περιγράφεται η διαδικασία υλοποίησης του οράματος των ηγετών των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, ενώ στην 3^η ενότητα αναφέρονται αναλυτικά τα στάδια διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και πώς έχει διαμορφωθεί σήμερα η τελική μορφή της. Στην 4^η ενότητα γίνεται αναφορά στη σύγχρονη οικονομική κρίση που ταλανίζει την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολό της και ιδίως την Ελλάδα, και αναφέρονται ενδεικτικές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην επίλυσή της και στην ανάσχεση της ύφεσης. Στην επόμενη ενότητα που θα ακολουθήσει αναλύονται ως επί το πλείστον τα κύρια ζητήματα που απασχολούν τη Γηραιά Ήπειρο –πέραν της οικονομικής κρίσης- όπως το Brexit, το Grexit, το μεταναστευτικό-προσφυγικό, η ενδεχόμενη είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωζώνη, οι τρομοκρατικές επιθέσεις των ισλαμιστών (ISIS), καθώς και πώς αυτά

επηρεάζουν την υπόσταση της ένωσης. Ακολούθως, περιγράφεται η νέα μορφή διακυβέρνησης της Ε.Ε, δίνοντας έμφαση στον όρο «δημοκρατικό έλλειμμα» και πώς αυτό απειλεί το μέλλον της Ένωσης. Στην 7^η ενότητα γίνεται αναφορά στον όρο ομοσπονδία, ποιες οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη σύστασή της και αν η Ευρωπαϊκή Ένωση πληρεί αυτές. Στην 8^η ενότητα δίνεται απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας, καθώς γίνεται μια εκτίμηση της μελλοντικής πορείας της Ένωσης και παρουσιάζονται προτάσεις για ένα καλύτερο μέλλον, ενώ στην τελευταία ενότητα καταγράφονται τα κυριότερα συμπεράσματα, τα οποία μπορεί με τη σειρά τους να αποτελέσουν αντικείμενο μελλοντικών ερευνών.

2. Ιστορική Αναδρομή – Η Ευρωπαϊκή Ένωση από τη Θεωρία

στην Πράξη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναδύθηκε μέσα από τις στάχτες που άφησε πίσω του ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Πιο συγκεκριμένα, η επόμενη μέρα της λήξης του πολέμου βρήκε τη Γηραιά Ήπειρο κατεστραμμένη σε όλους τους τομείς, να ζητά επιτακτικά την ανάγκη για αναδιάρθρωση και «αναγέννηση» σε κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Έτσι, επανήλθε εκ νέου στο προσκήνιο το ζήτημα της ειρηνικής διευθέτησης των διαφορών μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών καθώς και της ευρωπαϊκής συνεργασίας-ενοποίησης. Η κατάρρευση της έννοιας «έθνους-κράτους» και η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη για διεθνή σταθερότητα και ειρήνη καθιστούσε επιτακτική και άμεση την κοινή προσπάθεια όλων των κρατών της Ευρώπης. Αρωγός της προσπάθειας για ανοικοδόμηση της ευρωπαϊκής ηπείρου και ανάκαμψη της οικονομίας της υπήρξε το σχέδιο Marshall (1947), αποκύημα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ και της αντίληψης ότι ο κομμουνισμός θα αποτελούσε κίνδυνο για τα συμφέροντά τους, το οποίο απέβλεπε στην χορήγηση ισχυρής οικονομικής βοήθειας.

Την περίοδο 1945-1950 διορατικοί ευρωπαίοι πολιτικοί έκαναν λόγο για αναγκαία συνεργασία και σταδιακή-ομαλή ενοποίηση των ευρωπαϊκών κρατών. Ακολούθησε μια σειρά από σημαντικές και αξιοσημείωτες πρωτοβουλίες για την εδραίωση και θεμελίωση της ευρωπαϊκής συνεργασίας, με πλέον χαρακτηριστική την ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 5 Μαΐου του 1949. Αξίζει να αναφερθεί πως το Συμβούλιο της Ευρώπης υπήρξε ο πρώτος μεταπολεμικός ευρωπαϊκός οργανισμός ευρύτατης διακυβερνητικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών της Ευρώπης, με ιδιαίτερη έμφαση στα νομικά πρότυπα

και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και στην προώθηση της πολιτισμικής συνεργασίας.

Το όραμα της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης άρχισε να παίρνει, ουσιαστικά, σάρκα και οστά στις 9 Μαΐου του 1950, στα πλαίσια της Διακήρυξης του Γάλλου Υπουργού Εξωτερικών Robert Schuman, ο οποίος έθεσε στα ευρωπαϊκά κράτη το εξής δίλημμα: εθνική κυριαρχία ή ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Πιο συγκεκριμένα, ύστερα από πρόταση του Jean Monnet, απηύθυνε κάλεσμα προς τη Γερμανία και όλες τις άλλες χώρες της Ευρώπης να εγκαταλείψουν μέρος της κυριαρχίας τους και να συνεργαστούν για την σταδιακή οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, με σκοπό τη διασφάλιση της ειρήνης. Έτσι, πρότεινε το σύνολο της γαλλογερμανικής παραγωγής άνθρακα και χάλυβα να περιέλθει υπό την επίβλεψη μιας κοινής Ανώτατης Αρχής, με μια οργάνωση ανοιχτή στη συμμετοχή και άλλων χωρών της Ευρώπης. Εν ολίγοις, η Διακήρυξη του Schuman κατέγραφε και ανέλυε το περιεχόμενο και τους στόχους της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε υπερεθνικές βάσεις, αποτελώντας το εφαλτήριο για τη σύσταση της πρώτης Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

2.1 Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα – ΕΚΑΧ

Η ΕΚΑΧ αποτέλεσε το πρώτο σημαντικό επίτευγμα της ενοποιημένης Ευρώπης, καθώς υπήρξε η απαρχή όλης αυτής της ιστορικής διαδρομής που έχει καταγράψει μέχρι και σήμερα. Ιδρύθηκε με τη Συνθήκη των Παρισίων, στις 18 Απριλίου του 1951, που υπεγράφη μεταξύ έξι ευρωπαϊκών χωρών, της τότε Δυτικής Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, καθώς και του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου (BENELUX). Η Συνθήκη τέθηκε, ουσιαστικά, σε ισχύ από τις 23 Ιουλίου του 1952 και είχε συμφωνηθεί να έχει διάρκεια 50 έτη, μέχρι δηλαδή και τις 23 Ιουλίου του 2002. Ο σκοπός της ΕΚΑΧ

συνοψίζεται στην σταδιακή και περιορισμένης εκτάσεως συνεργασία των κρατών της Ευρώπης στον τομέα της εξόρυξης, κατεργασίας και εμπορίας του άνθρακα και του χάλυβα, δύο προϊόντων ζωτικής σημασίας για την οικονομία των έξι ιδρυτικών κρατών μελών, καθώς και για την προετοιμασία ενός πολέμου (Κανελλόπουλος, 2003).

Σε πρώτη φάση η ΕΚΑΧ προέβλεπε τη σύσταση μιας Ανώτατης Αρχής με μια σειρά από αρμοδιότητες, ενός Ειδικού Συμβουλίου Υπουργών, μιας Κοινής Συνέλευσης και ενός Δικαστηρίου. Ωστόσο, στις 23 Ιουλίου του 2002, όποτε και εξέπνευσε η 50ετούς διάρκειας ισχύς της Συνθήκης της ΕΚΑΧ, όλες οι αρμοδιότητες και τα δικαιώματά της μεταβιβάστηκαν στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η επιτυχής απόπειρα του πειράματος με την ΕΚΑΧ, οδήγησε στα επόμενα βήματα που ήταν η ίδρυση της ΕΟΚ και της ΕΚΑΕ.

2.2 Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων ακολούθησε μια αποτυχημένη προσπάθεια για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ) το 1954 (Ιωακειμίδης, 1993). Το σχέδιο των ευρωπαϊστών για τη δημιουργία κοινού ευρωπαϊκού στρατού που θα λειτουργούσε ως αντίβαρο του σοβιετικού στρατού είχε πλέον απορριφθεί από την Γαλλική Εθνοσυνέλευση. Η αποτυχία αυτή είχε ως αποτέλεσμα να ναυαγήσει και το όραμα για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα (ΕΠΚ), το οποίο απέβλεπε στη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας με διπλό κοινοβούλιο. Ως εκ τούτου, η αποτυχία των φιλόδοξων σχεδίων των ευρωπαϊστών οδήγησε στην απόφαση για ευρωπαϊκή ενοποίηση αυστηρά περιορισμένης στο πλαίσιο των οικονομικών δραστηριοτήτων, και όχι σε τομείς όπως η εξωτερική πολιτική και η άμυνα.

Έτσι, στις 25 Μαρτίου του 1957 υπεγράφησαν οι γνωστές «Συνθήκες της Ρώμης», σύμφωνα με τις οποίες ιδρύθηκαν η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ ή ΕΥΡΑΤΟΜ) από τις οποίες προήλθε η Ευρωπαϊκή Ένωση, και τέθηκαν σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου του 1958.

Αρχικά, ο κύριος στόχος της ΕΟΚ ήταν αποκλειστικά οικονομικός και προέβλεπε τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς βασισμένης στην τελωνειακή ένωση των κρατών που υπέγραψαν τη συνθήκη (Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο) με σκοπό την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και τη διασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας. Επιπλέον αποφασίστηκε η συγκρότηση ειδικού συμβουλευτικού οργάνου, της Συνέλευσης, με έδρα το Στρασβούργο και αποτελούμενου από 142 μέλη διορισμένα από τα κοινοβούλια των έξι κρατών.

Η συνθήκη αναφορικά με την ίδρυση της ΕΥΡΑΤΟΜ προέβλεπε, στα πρότυπα της ΕΚΑΧ, τη συνεργασία στον τομέα εκμετάλλευσης της ατομικής ενέργειας, του ισχυρότερου όπλου την εποχή εκείνη. Ενώ η συνθήκη για την ίδρυση της ΕΚΑΧ είχε όριο 50 ετών, δηλαδή λήξη στις 23 Ιουλίου 2002, αυτή για την ίδρυση της ΕΥΡΑΤΟΜ συμφωνήθηκε διαρκής. Με τη συνθήκη αυτήν προβλεπόταν η συνδιαχείριση στην παραγωγή ατομικής ενέργειας, για την κάλυψη των αναγκών των μελών, και η πώληση των πλεονασμάτων σε κράτη μη-μέλη. Ωστόσο, η συνθήκη της ΕΚΑΕ δεν τέθηκε ποτέ σε πλήρη ισχύ και υπερκαλύφθηκε από την ΕΟΚ, δεδομένου ότι εξαρχής τα Συμβούλιά τους ταυτίζονταν. Συνολικά, η ΕΟΚ αποτέλεσε διαχρονικά τον κύριο πυλώνα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος

Ταυτόχρονα με τις Συνθήκες της Ρώμης υπεγράφη και τέθηκε σε εφαρμογή η Σύμβαση περί ορισμένων κοινών οργάνων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σύμφωνα με την οποία καθιερώθηκε ένα νέο πρότυπο οργάνωση με δύο θεσμικά όργανα: το

Συμβούλιο και την Επιτροπή. Τα δύο αυτά όργανα ήταν υπεύθυνα για την διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στη θέληση των κρατών μελών να υλοποιήσουν το κοινό εγχείρημα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από τη μια, και να προασπιστούν τα εθνικά τους συμφέροντα από την άλλη. Έτσι, ανατέθηκε στην Επιτροπή, ως υπερεθνική αρχή, να οικοδομεί τα κοινά ευρωπαϊκά συμφέροντα και στο Συμβούλιο να αποτυπώνει και να καταγράφει τις θέσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και ένα τρίτο θεσμικό όργανο το οποίο υπάρχει μέχρι και σήμερα, αποτελώντας τον απευθείας εκφραστή της βούλησης των λαών και των πολιτών, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Απώτερος σκοπός και στόχος των ιδρυτικών χωρών της ΕΟΚ υπήρξε η παγίωση της ειρήνης και της σταθερότητας στο χώρο της Κεντρικής Ευρώπης, με κύριο μέλημα πρωτίστως τη συμφιλίωση της Γερμανίας και της Γαλλίας. Ωστόσο, η ΕΟΚ ουδέποτε αποτέλεσε ένα «αποκλειστικό οικοδόμημα» με συγκεκριμένα σύνορα και περιορισμούς (Ιωακειμίδης, 1999; Κάτσιου, 2010). Αντιθέτως, με διάταξη που συμπεριλήφθηκε στις ιδρυτικές συνθήκες των Παρισίων και κυρίως της Ρώμης, οι έξι χώρες ότι κάθε ευρωπαϊκό κράτος θα μπορούσε κατόπιν αιτήσεως, να αποτελέσει μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 237 της Συνθήκης της ΕΟΚ αναφέρει τα εξής:

«Κάθε ευρωπαϊκό κράτος δύναται να ζητήσει να γίνει μέλος της Κοινότητας. Απευθύνει την αίτησή του στο Συμβούλιο, το οποίο αποφαινεται ομοφώνως αφού λάβει τη γνώμη της Επιτροπής και μετά από σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο λαμβάνει απόφαση με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών από τα οποία απαρτίζεται. Οι όροι της προσχωρήσεως και οι προσαρμογές στην παρούσα συνθήκη καθίστανται αναγκαίες, αποτελούν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών και του αιτούντος

*κράτους. Η συμφωνία αυτή υπόκειται στην κύρωση εκ μέρους όλων των συμβαλλομένων κρατών κατά τους συνταγματικούς τους κανόνες».*¹

Επιπροσθέτως, η Συνθήκη της ΕΟΚ προέβλεπε το θεσμό της σύνδεσης με χώρες ως πρώτο βήμα για την πλήρη ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Με άλλα λόγια ο θεσμός της σύνδεσης, η σύναψη δηλαδή συμφωνιών σύνδεσης με τρίτες χώρες που δεν λογίζονται μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποτελεί το «θεμέλιο» βήμα για την πλήρη ένταξη μιας χώρας στην εν λόγω Κοινότητα και την ανάληψη όλων εκείνων των δικαιωμάτων που της αναλογούν. Η πρώτη χώρα που ζήτησε σύνδεση με την ΕΟΚ υπήρξε η Ελλάδα, η οποία υπέβαλε αίτημα το 1959 το οποίο κατέληξε με την υπογραφή συμφωνίας το 1961 (Ιωακειμίδης, 1999). Το γεγονός αυτό αποτέλεσε τον προάγγελο μιας σειράς από διευρύνσεις που οδήγησαν στη σημερινή μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες θα αναφερθούν αναλυτικά στην ενότητα που ακολουθεί.

¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT&from=EL>

3. Η Κοινοτική Ευρώπη Μεγαλώνει – Η Διεύρυνση της Κοινότητας

Από μια Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα με 6 ιδρυτικά μέλη, η Κοινοτική Ευρώπη μεγάλωσε και εξελίχθηκε σε μια ένωση στην οποία συμπορεύονται 28 κράτη μέλη, καλύπτοντας γεωγραφικά σχεδόν ολόκληρη τη Γηραιά Ήπειρο. Η εξέλιξη αυτή, γνωστή και ως διεύρυνση, δεν συνιστά μόνο μια γεωγραφική επέκταση, αλλά μια γενικότερη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών μελών της και του ίδιου του ευρωπαϊκού οικοδομήματός τους. Η διεύρυνση αυτή δεν είχε ως αποτέλεσμα μόνο την ταύτιση της ενωμένης Ευρώπης με την Ευρωπαϊκή ήπειρο σχεδόν στο σύνολό της, αλλά μετάβαλε ουσιαστικά την οικονομική, κοινωνική και πολιτική φυσιογνωμία της Κοινότητας καθιστώντας την μία δύναμη παγκόσμιας εμβέλειας στο πολιτικοοικονομικό στερέωμα (Κανελλόπουλος, 2003; Κάτσιου, 2010).

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξελίχθηκε σε διαδοχικά κύματα από τη δεκαετία του '70 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Η κάθε χώρα που ενδιαφερόταν να γίνει μέλος, ήταν υποχρεωμένη να ακολουθεί τα διάφορα στάδια έως την τελική προσχώρηση που καθόρισε από τότε η Κοινοτική Ευρώπη. Η απόφαση για διεύρυνση είναι μια κατεξοχήν πολιτική διαδικασία που καθιστά αναγκαία την ομόφωνη απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών, όσων δηλαδή βρίσκονται ήδη στην Ένωση. Αυτό σημαίνει ότι κάθε φορά, σε κάθε στάδιο, χρειάζονται σοβαρές συνεννοήσεις, σύγκλιση συμφερόντων και αμοιβαίες υποχωρήσεις για να καθοριστεί η συλλογική πορεία με την προσχώρηση νέων κρατών μελών. Όμως, το κάθε κύμα διεύρυνσης, πέρα από τις τεχνικές φύσεως διαδικασίες, είχε δικά του έντονα πολιτικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες που προσέδιδαν στο ευρωπαϊκό ενοποιητικό εγχείρημα μια νέα δυναμική εξέλιξη. Μέχρι σήμερα η διεύρυνση είναι μια κορυφαία εξέλιξη για την Ε.Ε στη διεθνή σκηνή που επιβεβαιώνει τη δυναμική της θέση στον κόσμο.

3.1 Η Πρώτη Διεύρυνση (Μ. Βρετανία, Δανία, Ιρλανδία)

Η πρώτη διεύρυνση αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της Βρετανικής αποστασιοποίησης από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Παράλληλα με το Ηνωμένο Βασίλειο, στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης για την ένταξή τους στην ένωση συμμετείχαν η Ιρλανδία και η Δανία. Οι τρεις αυτές χώρες ακολούθησαν μια κοινή πορεία χάρη στους ισχυρούς ιστορικούς και οικονομικούς δεσμούς που τις ένωναν. Η σημαντικότερη παράμετρος αναφορικά με την απόφαση της Μ. Βρετανίας για ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα υπήρξε το γεγονός, ότι παρά τις ενστάσεις της, η ΕΟΚ έδειξε δείγματα πετυχημένης πορείας, αναγκάζοντας με αυτόν τον τρόπο το Λονδίνο να αναθεωρήσει τις θέσεις του απέναντι στο ενοποιημένο ευρωπαϊκό σύνολο (Ιωακειμίδης, 1999; Κάτσιου, 2010).

Οι διαπραγματεύσεις ένταξης αποδείχθηκαν εξαιρετικά επίπονες. Για αρκετά χρόνια υπήρξε μια διαρκής πολιτική διεκκυστίνδα ανάμεσα στους Γάλλους και τους Βρετανούς γιατί οι πρώτοι αντιμετώπιζαν τους δεύτερους ως «λιγότερο» Ευρωπαίους και οι δεύτεροι έκαναν το παν για να το επιβεβαιώσουν! Ωστόσο, υπήρχαν και σοβαρές οικονομικές διαφορές. Η βρετανική οικονομία δεν διέθετε ισχυρό γεωργικό τομέα και έπρεπε να καταβάλλει δυσανάλογες εισφορές στον κοινοτικό προϋπολογισμό για τους σκοπούς της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ), ευρύτερα γνωστή ως Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), από τις οποίες επωφελούνταν περισσότερο από όλους οι Γάλλοι γεωργοί. Η εν λόγω αντιδικία συνεχίστηκε για πολλά χρόνια έως ότου η Βρετανία κέρδισε ειδική μεταχείριση με επιστροφή χρημάτων.

Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία και η Δανία έγιναν πλήρη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας την 1^η Ιανουαρίου του 1973. Η συμμετοχή της Βρετανίας ειδικότερα, έδωσε ισχύ στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και την κατέστησε υπολογίσιμη διεθνή οικονομική

δύναμη, ηγεμονική στη Δυτική Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, η ένταξη της εμβολίασε την εξέλιξη της Κοινοτικής Ευρώπης, αφενός με τον δικό της «ατλαντικό» προσανατολισμό, δηλαδή τις ειδικές σχέσεις της με τις ΗΠΑ στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, και αφετέρου την εισαγωγή στην ενδοευρωπαϊκή συζήτηση της λογικής των «αυτοεξαιρέσεων», δηλαδή των ειδικών ρυθμίσεων που εξαιρούν ένα κράτος μέλος από τις συλλογικές υποχρεώσεις που αναλαμβάνει το σύνολο των υπολοίπων κρατών μελών.

3.2 Η Δεύτερη Διεύρυνση (Ελλάδα)

Η δεύτερη διεύρυνση αποσκοπούσε κατ' αποκλειστικότητα την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που αποτέλεσε συνδεδεμένο μέλος της Κοινότητας με τη Συμφωνία Σύνδεσης των Αθηνών της 9^{ης} Ιουλίου του 1961. Ωστόσο, η συμφωνία αυτή είχε παγώσει κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974). Έτσι, η διεύρυνση αυτή πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο με πολιτικά κριτήρια αλληλεγγύης προς την Ελλάδα προκειμένου να σταθεροποιήσει και να παγιώσει τη δημοκρατία της ύστερα από την επταετή στρατιωτική χούντα και την εσωτερική διαμάχη και διχόνοια δεκαετιών που είχε τις ρίζες της στον εμφύλιο πόλεμο στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ένα χρόνο μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, στις 12 Ιουνίου του 1975, η Ελλάδα υπέβαλε αίτηση προσχώρησης στην Κοινότητα, βάσει του σχετικού άρθρου της Συνθ. ΕΟΚ (237). Πρωτοστάτης της προσπάθειας αυτής υπήρξε ο ηγέτης της μεταπολιτευτικής Ελλάδας και πρωθυπουργός της χώρας Κωνσταντίνος Καραμανλής. Ο Καραμανλής είχε ως κύριο στόχο και απέβλεπε στην ενίσχυση της διεθνούς θέσης της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας, καθώς και στην οικονομική ανέλιξη και ανάπτυξη της χώρας κατά τα πρότυπα της δυτικής Ευρώπης (Χριστοδουλίδης, 2001).

Τα πολιτικά κριτήρια για την ένταξη της Ελλάδας ήταν προφανή αν λάβει κανείς υπόψη τη γνωμοδότηση που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την ελληνική αίτηση που ήταν αρνητική, κυρίως σε σχέση με το επίπεδο και τη δυνατότητα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και την επάρκεια της δημόσιας διοίκησης να αποτελέσει δέσμια των απαιτήσεων ενός πλήρους μέλους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Εντούτοις, το πολιτικό κύρος και η ευρύτερη αύρα που απέπνεε σε διεθνές επίπεδο ο πρωθυπουργός της χώρας Κωνσταντίνος Καραμανλής, σε συνδυασμό με τις στενές σχέσεις του με τον πρόεδρο της Γαλλίας Giscard d'Estaing και τον Γερμανό καγκελάριο Schmidt, ανέτρεψαν το αρνητικό κλίμα δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο τις κατάλληλες συνθήκες έτσι ώστε το Συμβούλιο των Υπουργών να μην αποδεχθεί τη γνωμοδότηση της Επιτροπής και ν' αποφασίσει πως η εδραίωση της δημοκρατίας αποτελούσε πρωταρχικό στόχο και παράγοντα (Χριστοδουλίδης, 2001).

Ως ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων ένταξης ορίστηκε το 1976. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στην υπογραφή της Συμφωνίας των Αθηνών στις 28 Μαΐου του 1979. Η Ελλάδα αποτέλεσε το δέκατο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1981.

3.3 Η Τρίτη Διεύρυνση (Ισπανία, Πορτογαλία)

Ακολουθώντας το παράδειγμα της Ελλάδας, η Ισπανία και η Πορτογαλία, δύο εξίσου μεσογειακές χώρες, υπέβαλαν αίτηση ένταξης στην Κοινότητα το 1977, με το επιχείρημα της πολιτικής τους σταθεροποίησης ύστερα από την ανατροπή αυταρχικών κυβερνήσεων που τις καταδυνάστευαν για δεκαετίες ολόκληρες. Ωστόσο, χρειάστηκαν οκτώ χρόνια διαπραγματεύσεων για να καταλήξουν σε συμφωνία προσχώρησης, και πιο συγκεκριμένα η διαδικασία ολοκληρώθηκε το 1985. Οι διαπραγματεύσεις εστίασαν στον εκτενή γεωργικό τομέα των δύο χωρών της Ιβηρικής και τον ανταγωνισμό με τη Γαλλία

και τη νότια Ιταλία. Για να ξεπεραστούν οι δυσκολίες χρειάστηκε να οργανωθούν σε νέα βάση με νέους ποσοτικούς περιορισμούς οι κοινοτικές αγορές φρούτων, κρασιού, λαχανικών και ελαιόλαδου. Η Ισπανία και η Πορτογαλία προσχώρησαν επισήμως στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα την 1^η Ιανουαρίου του 1986. Γενικότερα, παρά τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια των μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων ένταξης των δύο χωρών, εντούτοις δεν υπήρξε καμία αναδιάρθρωση στο θεσμικό οικοδόμημα της Κοινότητας. Αντιθέτως οι τρεις διευρύνσεις ενδυνάμωσαν τη συνοχή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας διπλασιάζοντας τον αριθμό των μελών της από τα έξι στα δώδεκα.

Οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες μέλη, η Ιρλανδία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ισπανία επιδίωξαν τη μεταφορά περισσότερων κοινοτικών πόρων για την οικονομία τους, ζητώντας με αυτόν τον τρόπο τη γεφύρωση του χάσματος ανάπτυξης. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε ιδρύσει το 1975 το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Το 1985, ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις εφαρμόστηκαν για επτά χρόνια τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) που αποσκοπούσαν στην ενίσχυση των υποβαθμισμένων περιοχών της Κοινότητας. Τη δεκαετία του '80 η αναδιανομή πόρων προς την περιφέρεια της Κοινότητας αυξήθηκε σταδιακά και κάλυψε το 25% του κοινοτικού προϋπολογισμού. Αφετηρία των ΜΟΠ αποτέλεσε το ελληνικό μνημόνιο του 1981, με το οποίο η Ελλάδα ζητούσε οικονομική βοήθεια για την αντιμετώπιση ειδικών προβλημάτων της (Χριστοδουλίδης, 2001).

Οι διευρύνσεις προς τη Μεσόγειο επανέφεραν στο προσκήνιο τις απαιτήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου για επιστροφές εξαιτίας της δυσανάλογης εισφοράς του στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Το 1979, η Βρετανίδα πρωθυπουργός Μάργκαρετ Θάτσερ διεκδίκησε και έλαβε ισχυρές αποζημιώσεις που έφθαναν τα δύο τρίτα της συνεισφοράς της Βρετανίας στον κοινοτικό προϋπολογισμό.

3.4 Η Τέταρτη Διεύρυνση (Αυστρία, Σουηδία, Φινλανδία)

Την ένταξη των δύο βηρικών χωρών θα ακολουθούσε θεωρητικά ένα σημαντικό χρονικό διάστημα παύσης των διαπραγματεύσεων, καθώς η Κοινότητα υπόκειτο αδιάκοπα στην εν λόγω διαδικασία από το 1970. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα των «12» θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να παραμείνει αριθμητικά αμετάβλητη για ορισμένες τουλάχιστον δεκαετίες (Ιωακειμίδης, 1999). Ωστόσο, σε αντίθεση με τις τότε προβλέψεις η τέταρτη διεύρυνση υλοποιήθηκε με τη σειρά της, αφού μεσολάβησαν τα κοσμοϊστορικά γεγονότα που οδήγησαν στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου την περίοδο 1989- 90 και η Κοινοτική Ευρώπη μετονομάστηκε από Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε Ευρωπαϊκή Ένωση. Μια σειρά από χώρες της «παλαιάς» δυτικής Ευρώπης που διατηρούσαν παραδοσιακά προνομιακές σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσαν υποψηφιότητα για να γίνουν πλήρη μέλη. Ο καταγισμός των αιτήσεων ένταξης συνιστούσε επιβεβαίωση του γεγονότος ότι η Ένωση καθώς εμβάθυνε τις διαδικασίες ολοκλήρωσής της, αποτελούσε ισχυρό πόλο έλξης των προηγμένων και πλουσίων ευρωπαϊκών χωρών, όπως η Αυστρία, η Φινλανδία, η Σουηδία και η Ελβετία, καθώς επίσης η Νορβηγία που θα το επιχειρούσε δεύτερη φορά.

Τελικώς από τις πέντε, οι τρεις έμελλε να καταλήξουν πλήρη μέλη της Ε.Ε: Η Σουηδία, η Φινλανδία και η Αυστρία, καθώς ο νορβηγικός λαός, όπως το 1972, δεν επικύρωσε την προσχώρηση της χώρας, παρά το γεγονός πως η κυβέρνηση της χώρας είχε υπογράψει και αυτή μαζί τις προαναφερθείσες χώρες τη Συνθήκη της Κέρκυρας (Κάτσιου, 2010). Οι διαπραγματεύσεις ένταξης εξελίχθηκαν γρήγορα και αποπερατώθηκαν την άνοιξη του 1994 χωρίς ιδιαίτερα εμπόδια και προβλήματα. Οι υπό ένταξη χώρες είχαν ήδη εξοικειωθεί με το ευρωπαϊκό κεκτημένο γιατί συμφώνησαν με

την Ε.Ε στην υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) από το 1992. Ο ΕΟΧ προέβλεπε την επέκταση της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών, κεφαλαίων, εργαζομένων και υπηρεσιών, που καλύπτουν μεγάλο φάσμα του κεκτημένου, ταυτόχρονα με την έναρξη εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Κοινής Αγοράς. Σε αυτή τη φάση των διαπραγματεύσεων ένταξης, όλα κύλησαν ομαλά, ωστόσο, μια νέα διάσταση φάνηκε να επηρεάζει τη διευρυμένη Ευρώπη και αυτή αφορούσε τη σημαντική αύξηση του αριθμού των κρατών μελών. Χρειάστηκαν τότε πολύ επίπονες διαπραγματεύσεις για το σύστημα λήψης αποφάσεων στο Συμβούλιο και τον τρόπο εφαρμογής της ειδικής πλειοψηφίας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση των «15» απέκτησε νέο ποιοτικό βάθος και γεωγραφική διάσταση από τον Αρκτικό Κύκλο έως τη Μεσόγειο καθώς και αυξημένες συνεισφορές στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Οι σκανδιναβικές χώρες προσέθεσαν επίσης στο κοινό ευρωπαϊκό εγχείρημα τη βαθιά δημοκρατική τους παράδοση, τη διαφάνεια των θεσμών και τις σχέσεις της δημόσιας διοίκησης με τους πολίτες, καθώς και το ενδιαφέρον τους για την προστασία του περιβάλλοντος.

3.5 Η Συνθήκη του Maastricht

Σημαντικός πυλώνας και σημείο «σταθμός» στην πορεία προς τη περαιτέρω διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξε η Συνθήκη του Maastricht, η οποία υπεγράφη στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, ωστόσο τέθηκε σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου του 1993. Ουσιαστικά αποτέλεσε την «εφαλτήριο δύναμη» δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και η διαδικασία επικύρωσής της ήταν ακανθώδης. Απερρίφθη αρχικά, τον Ιούνιο του 1992, στη Δανία με ποσοστό της τάξεως 50,7% και κυρώθηκε εν συνεχεία με ποσοστό 56,8%, το Μάιο του 1993. Στη Γαλλία, με τη μορφή δημοψηφίσματος που έλαβε χώρα το

Σεπτέμβριο του 1992 πραγματοποιήθηκε οριακά η τελεσίδικη επικύρωση της Συνθήκης με ποσοστό 51,05% (Βοσκόπουλος, 2009).

Πρόκειται για συνθήκη μείζονος σημασίας για την πορεία της Ευρώπης προς την «ολοκλήρωση», καθώς χαρτογράφησε την ενοποιητική δραστηριότητα της Γηραιάς Ηπείρου μέσα από τους τρεις πυλώνες που δημιούργησε (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ΚΕΠΠΑ και Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις). Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τη φυσιολογική συνέχεια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ακολουθώντας πλήρως το θεσμικό της πλαίσιο και της πολιτικές της, στηριζόμενη μονάχα στις αλλαγές που επιφέρει η Συνθήκη του Maastricht. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της είναι ότι προσθέτει δύο νέους σημαντικούς τομείς κοινής δράσης των «δεκαπέντε»: την Πολιτική Ένωση και την ΟΝΕ. Πιο συγκεκριμένα, η Συνθήκη καταργεί το άρθρο 237 της Συνθ. ΕΟΚ και περιλαμβάνει άρθρο για την προσχώρηση χώρας στην Ένωση (άρθρο Ξ), το οποίο προβλέπει:

*«Κάθε ευρωπαϊκό κράτος μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης. Απευθύνει την αίτησή του στο Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει ομόφωνα αφού ζητήσει τη γνώμη της Επιτροπής και μετά από σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο λαμβάνει απόφαση με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών από τα οποία απαρτίζεται. Οι όροι της προσχωρήσεως και οι λόγω αυτής αναγκαίες προσαρμογές των συνθηκών που θεμελιώνουν την Ένωση, αποτελούν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών και του αιτούντος κράτους. Η συμφωνία αυτή υπόκειται σε επικύρωση εκ μέρους όλων των συμβαλλομένων κρατών, κατά τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες».*²

Με άλλα λόγια, η ένταξη μιας χώρας γίνεται στην Ένωση, ήτοι και στους τρεις πυλώνες. Με την ολοκλήρωση της διαπραγμάτευσης για τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ενώ ο αριθμός των υπό προσχώρηση χωρών υπήρξε σταθερά αυξανόμενος, η

²<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>

Ευρωπαϊκή Κοινότητα έθεσε προς επεξεργασία μια πολιτική για τη διεύρυνση. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Maastricht ζήτησε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εξετάσει τα προβλήματα και τις επιπτώσεις που προκύπτουν από την περαιτέρω διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Υπό τις διαμορφωθείσες αυτές συνθήκες, τέθηκαν για πρώτη φορά σε εφαρμογή τα κριτήρια ένταξης μιας χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η σημερινή μορφή των εν λόγω κριτηρίων καθορίστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης το 1993, τα επονομαζόμενα κριτήρια Κοπεγχάγης. Τα κριτήρια χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: γεωγραφικά, πολιτικά και οικονομικά. Βάσει του βαθμού εκπλήρωσης των προϋποθέσεων που θέτουν τα παραπάνω κριτήρια, μια χώρα γίνεται αποδεκτή προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.6 Η Μεγάλη Διεύρυνση

Η επόμενη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί το ιστορικό ορόσημο της αποκοπής από το παρελθόν της διαίρεσης και της μετάβασης της Ευρώπης στον σύγχρονο κόσμο. Η διαδικασία αυτή άρχισε με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989 και απέκτησε ορμή με τη γερμανική επανένωση και την ισχυρή βούληση των περισσότερων κρατών της Ευρώπης, τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, για οριστική κατάργηση των διαχωριστικών γραμμών στη Γηραιά Ήπειρο.

Η «μεγάλη διεύρυνση» συντελέστηκε μέσα στη 15ετία των κοσμοϊστορικών μεταβολών μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και μπορεί να χαρακτηριστεί η «χρυσή εποχή» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια ιστορική καμπή κατά την οποία αναδείχθηκε η νέα δημοκρατική και διευρυμένη Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα, όπου για τους λαούς και τα έθνη που γίνονται μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για πρώτη φορά ύστερα από αιώνες, η

ιστορία συμφιλιώνεται με τη γεωγραφία. Στο ενδιάμεσο υλοποιήθηκε ο στόχος της Ε.Ε που αφορούσε τη θέσπιση μιας κοινής συναλλαγματικής μονάδας, του κοινού νομίσματος της Ένωσης, του Ευρώ, το οποίο έκανε την πρώτη του επίσημη εμφάνιση, αλλά μόνο σε λογιστική μορφή το 1999. Η νομισματική ένωση, αποκαλούμενη και ως Ευρωζώνη, ξεκίνησε τη δράση της το 1999 με 11 χώρες να λαμβάνουν μέρος. Το 2001 προσχώρησε σε αυτήν και η Ελλάδα, ενώ το 2002 το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα κυκλοφόρησε και σε φυσική μορφή σε ολόκληρη την Ευρωζώνη, καταργώντας από τότε και στο εξής τα εθνικά νομίσματα των κρατών της ευρωζώνης, η οποία σήμερα αριθμεί 19 μέλη.

Η μεγάλη διεύρυνση εξελίχθηκε σε διάφορες φάσεις και συμπεριέλαβε τελικά δεκατρία νέα κράτη μέλη, δέκα από τα οποία, μαζί και η Κύπρος, εντάχθηκαν το 2004, άλλα δύο το 2007, και τελευταία η Κροατία το 2013. Πιο συγκεκριμένα, με την εφαρμογή της τροποποιητικής Συνθήκης της Νίκαιας την 1^η Φεβρουαρίου 2003, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία των θεσμικών οργάνων της Ένωσης λόγω της επικείμενης διεύρυνσής της σε 25 κράτη-μέλη, τη μεγαλύτερη διεύρυνση στην ιστορία της. Έτσι, την 1^η Μαΐου 2004 δέκα νέες χώρες προσχώρησαν στην Ε.Ε, οκτώ εκ των οποίων της Ανατολικής Ευρώπης : Εσθονία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία και Τσεχία.

Στις 29 Οκτωβρίου του 2004 υπογράφηκε στη Ρώμη η Συνθήκη για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, που αποσκοπούσε και οραματιζόταν την αντικατάσταση ολόκληρου του θεσμικού οικοδομήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με μία απλούστερη και συνεκτικότερη δομή, δίνοντας στη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση περισσότερες αρμοδιότητες. Ωστόσο, η συνθήκη δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ καθώς περιείχε πολλά αμφιλεγόμενα πεδία, με αποτέλεσμα η επικύρωσή της να απορριφθεί το 2005 από το γαλλικό και ολλανδικό λαό σε αντίστοιχα δημοψηφίσματα. Μετά την εγκατάλειψη του εγχειρήματος του «Συντάγματος της Ευρώπης»,

συμφωνήθηκε αφενός να διασωθούν και αφετέρου να τροποποιηθούν ορισμένα τμήματά του, έτσι ώστε μια νέα συνθήκη να τροποποιήσει τις ήδη υπάρχουσες, όπως παραδοσιακά μέχρι τότε συνηθιζόταν, χωρίς να τις αντικαταστήσει. Έτσι, υπογράφηκε η Συνθήκη της Λισαβόνας (13/12/2007), η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου 2009. Η συνθήκη αυτή τροποποίησε ολόκληρη τη δομή της Ένωσης, συγχωνεύοντας πλήρως τους Τρεις Πυλώνες της σε μια ενιαία νομική οντότητα. Επίσης, θέσπισε επίσημα για τον θεσμό του μόνιμου Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με θητεία 2,5 ετών, ενώ ανάθεσε αυξημένες αρμοδιότητες στον Ύπατο Εκπρόσωπο της Ένωσης.

Την 1^η Ιανουαρίου 2007, η Βουλγαρία και η Ρουμανία διεύρυναν τα κράτη μέλη της ΕΕ σε 27. Την ίδια χρονιά το ευρώ υιοθετήθηκε από τη Σλοβενία, το 2008 από την Κύπρο και τη Μάλτα, ενώ το 2009 από τη Σλοβακία. Την 1^η Ιανουαρίου 2015, η Λιθουανία έγινε το 19^ο μέλος της Ευρωζώνης, μετά τις Λετονία (1/1/2014) και Εσθονία (1/1/2011). Το 2012 η ΕΕ βραβεύτηκε με το Νόμπελ Ειρήνης για την συνεισφορά της στην προώθηση της ειρήνης, της συμφιλίωσης, της δημοκρατίας και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη. Η τελευταία χώρα, μέχρι στιγμής, που εντάχθηκε στην ευρωπαϊκή οικογένεια είναι η Κροατία (1/7/2013), αποτελώντας το 28^ο μέλος της.

4. Οικονομική Κρίση

Από το 2007 άρχισαν να μαζεύονται τα σύννεφα μιας νέας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, πιο βαθιάς και παρατεταμένης από το μεγάλο «κραχ» της δεκαετίας του '30. Η κρίση αυτή έχοντας ως απαρχή τους κλυδωνισμούς που εμφανίστηκαν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα των ΗΠΑ προκάλεσε σημαντική αναδιάταξη της οικονομικής ισχύος σε όλο τον κόσμο. Άλλαξε πλήρως τους ρόλους, τους συσχετισμούς και την ημερήσια διάταξη των παγκόσμιων κέντρων εξουσίας. Επηρέασε οριζόντια τα κράτη και τους συνασπισμούς, αναδεικνύοντας τις τάσεις και τη σύγχρονη ροπή για δυνητικά νέους «νικητές» και «ηττημένους». Για την Ευρωπαϊκή Ένωση η δοκιμασία από την κρίση αποδεικνύεται πολύ σκληρή και οι συνέπειές της, μια δεκαετία αργότερα, έντονες και επώδυνες.

Η οικονομική κρίση δεσπόζει στη σύγχρονη και καθημερινή κοινωνικοπολιτική επικαιρότητα και κυριαρχεί στις συζητήσεις. Οι αρνητικές συνέπειές της καταγράφονται σε όλες τις μετρήσεις της κοινής γνώμης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θέτοντας το πιο καίριο διακύβευμα για τους πολίτες σήμερα:

- Μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να αναχαιτίσει την κρίση και να ανακάμψει και με ποιο τίμημα;
- Είναι η Ένωση, και συλλογικά τα κράτη μέλη της, παράγοντας επίλυσης των προβλημάτων που σωρεύονται;
- Θέλουν τα κράτη να προχωρήσουν χωρίς αποκλεισμούς και με συντεταγμένο τρόπο;

- Με ποιο τρόπο μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να μετουσιώσει τις καθημερινές προσδοκίες των πολιτών της για δουλειές που εγγυώνται το βιοτικό επίπεδο και το μοντέλο ευημερίας που για δεκαετίες δημιούργησαν;
- Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά ομοσπονδία ή οδεύει προς διάλυση;

Τα αίτια της κρίσης έχουν αποτελέσει ένα πολύπλοκο ζήτημα προς συζήτηση και διερεύνηση όπου οι απόψεις ποικίλουν και δίστανται (Βασιλάκης, 2013). Ωστόσο, αποτελεί κοινή παραδοχή πως η κρίση οφείλεται σε κίνητρα και λάθος χειρισμούς παλαιών πολιτικών και κυβερνήσεων (Brundell-Wignall κ.α., 2008). Πέραν της αντίληψης αυτής, ένας από τους λόγους της κρίσης είναι η διατάραξη των παγκόσμιων μακροοικονομικών ισορροπιών (Χριστοφόρου, 2011). Πιο συγκεκριμένα, τα πολύ χαμηλά επιτόκια που διατηρήθηκαν στις ΗΠΑ για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξαν ο βασικός λόγος κατάρρευσης της αγοράς των ακινήτων από την οποία ξεκίνησε η οικονομική κρίση το 2007. Στο διαμορφωθέν περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων όπου τα αμερικανικά ομόλογα δημοσίου είχαν καταστεί μη ελκυστικά, οι επενδυτές, προκειμένου να πετύχουν υψηλότερες αποδόσεις, κατέφυγαν στην ανάληψη νέων επενδυτικών προϊόντων υψηλότερου κινδύνου (Reavis, 2009; Χριστοφόρου, 2011).

Άλλο σημαντικά αίτια της κρίσης υπήρξαν (Χριστοφόρου, 2011):

- Η απορρύθμιση του τραπεζικού τομέα και η ελλιπής εποπτεία
- Η αλλαγή της επιχειρηματικής στρατηγικής και η άνοδος της επιχειρηματικής δραστηριότητας στον τομέα της χρηματοοικονομικής καινοτομίας με αυτοσκοπό την κερδοσκοπία και μόνο
- Η ανθρώπινη αδυναμία και οι συμπεριφορές αγέλης από τους επενδυτές (herd behavior)

4.1 Η Εξέλιξη της Κρίσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα κρίση, που είχε ως απαρχή την αγορά στεγαστικής πίστης των ΗΠΑ το 2007, και πιο συγκεκριμένα την κατάρρευση της τέταρτης μεγαλύτερης επενδυτικής τράπεζας, αυτή της Lehman Brothers (Χριστοφόρου, 2011), απέκτησε γρήγορα μορφή γενικής κρίσης ρευστότητας, πολύ διαφορετική και πιο βαθιά από εκείνη των προηγούμενων ετών, επηρεάζοντας διάφορες κατηγορίες περιουσιακών στοιχείων και συνεπώς, αναπόφευκτα την ευρωπαϊκή οικονομία (Aiginger, 2009; Νταλούκα, 2011; Βασιλάκης, 2013).

Αναλυτικότερα, η κρίση εξαπλώνεται στην Ευρώπη το 2008. Τον Οκτώβριο, με αφορμή την πτώχευση των τριών μεγαλύτερων εμπορικών τραπεζών της Ισλανδίας, Glitnir, Kaupthing και Landsbanki, η κυβέρνηση του Μεγάλης Βρετανίας αποφασίζει να παγώσει τα περιουσιακά στοιχεία της χώρας προκειμένου να προστατεύσει τις καταθέσεις των πολλών Βρετανών πελατών (Kingsley, 2012). Στις 8 Οκτωβρίου του 2008 η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ μειώνουν τα επιτόκιά τους κατά 0.5% σε μια προσπάθεια να μεταφερθεί η πίεση στους δανειολήπτες, ενώ παράλληλα ο δείκτης Dow Jones σημειώνει τις χαμηλότερες τιμές στην ιστορία του. Ο τότε πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου, Γκόρντον Μπράουν, προκειμένου να διασώσει τον τραπεζικό τομέα και ν' αποφύγει την πτώχευση της χώρας, εγγυάται για αρκετές τράπεζες, συμπεριλαμβανομένων των Royal Bank of Scotland, Lloyd TSB και HBOS (Kingsley, 2012).

Το 2009, η ελληνική κυβέρνηση, ευρισκόμενη η χώρα σε ύφεση εδώ και δύο χρόνια, ανακοινώνει πως το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι δύο φορές υψηλότερο από τις αρχικές εκτιμήσεις. Οι χρηματοοικονομικές συνθήκες που άρχισαν να διαμορφώνονται

στην Ελλάδα, είχαν ως αποτέλεσμα το Μάιο του 2010 η χώρα να εισέλθει για πρώτη φορά σε μηχανισμό στήριξης λαμβάνοντας δάνεια ύψους 110 δις. Ευρώ, ακολουθώντας αυστηρό πρόγραμμα λιτότητας, μια κίνηση που σηματοδοτεί την έναρξη κρίσης της Ευρωζώνης. Το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς, έρχεται η σειρά της Ιρλανδίας, η οποία λαμβάνει πακέτο διάσωσης ύψους 85 δις. Ευρώ, ενώ το 2011 ακολουθεί η Πορτογαλία, για να κλείσει ο κύκλος το 2012 με τη σειρά της Ισπανίας, η οποία σημειώνει τον Ιούνιο της χρονιάς εκείνης ιστορικό υψηλό δανεισμού (Kingsley, 2012).

4.2 Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα

Η χρηματοοικονομική κρίση των ΗΠΑ το 2007 έθεσε την Ελλάδα αντιμέτωπη με την πιο βαθιά οικονομική ύφεση στην ιστορία της, η οποία ταλανίζει τη χώρα μέχρι και σήμερα, υποβάλλοντάς την σ' ένα διαρκή αγώνα οικονομικής επιβίωσης και διατήρησής της εντός της ευρωζώνης. Οι αξιολογικοί οίκοι και οι αγορές, έστω και καθυστερημένα, συνειδητοποίησαν τις ανισορροπίες της Ελλάδας και τις ατέλειες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος (Ντατσόπουλος, 2016), ωστόσο η διεθνής τραπεζική κρίση μετατράπηκε με γοργούς ρυθμούς σε κρίση χρέους σε χώρες με υψηλά ελλείμματα, όπως η Ελλάδα. Η απόφαση της ΕΚΤ να αναστείλει απότομα την χορήγηση δανείων προς τα αδύναμα κράτη σε μια κομβική περίοδο για την παγκόσμια οικονομία επιτάχυνε τις διαδικασίες εξάπλωσης της κρίσης σ' ολόκληρο τον ευρωπαϊκό νότο.

Η ύφεση στην Ελλάδα δεν συνδέεται άμεσα με τις πρωτογενείς αιτίες της κρίσης που εμφανίστηκαν σε ΗΠΑ και Ευρώπη, αλλά με τις επιπτώσεις μιας γενικευμένης κρίσης στην παγκόσμια οικονομία που βρήκαν πρόσφορο έδαφος και στη δυσμενή δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, με συνέπεια οι ρίζες του προβλήματος να εντοπίζονται στις ανισορροπίες που συσσωρεύτηκαν στην Ελλάδα πριν το 2007-2009

(Ντατσόπουλος, 2016). Η εκτόξευση του ελληνικού δημοσίου χρέους σε δυσθεώρητα ύψη είχε ξεκινήσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και συνεχίστηκε με μικρότερο ρυθμό και τις επόμενες δύο δεκαετίες. Ενώ τις δεκαετίες του '60 και του '70 η Ελλάδα ισοσκελίζε τα έσοδα και τις δαπάνες της, εντούτοις τη δεκαετία του 1980 το δημόσιο έλλειμμα είχε φτάσει στο δραματικό ποσοστό της τάξεως του 8.1% του ΑΕΠ. Αντίστοιχα, λόγω των ολοένα αυξανόμενων ελλειμμάτων, το δημόσιο χρέος είχε αγγίξει το 26% του ΑΕΠ τη δεκαετία του '80, το 71% τη δεκαετία του '90, ενώ το 2009 εκτινάχτηκε στο 115.1% του ΑΕΠ (OECD, 2017). Παρά τη σταδιακή συσσώρευση χρέους από το 1980 και μετέπειτα, αντί η δημοσιονομική πολιτική της χώρας να παραμείνει περιοριστική προκειμένου να επιτευχθεί η μείωσή του και να επέλθει η ανάπτυξη σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που απαιτούσε το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, εντούτοις ακολούθησε κατεύθυνση επεκτατική (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014; Ντατσόπουλος, 2016). Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δανεισμού δαπανήθηκε από τις εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις στο δημόσιο τομέα (αύξηση αριθμού δημοσίων υπαλλήλων, μισθοδοσίας και συντάξεων) (Tsakalotos, 1998), ενώ οι δανειστές όριζαν ως απαραίτητη προϋπόθεση δανεισμού τις παραγωγικές επενδύσεις σε δημόσια έργα υποδομής (Featherstone et al., 2001) με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί εξωτερικό χρέος που άγγιξε το 82.5% του ΑΕΠ το 2009 (Βαγιανός κ.α., 2010) και συνεπώς η χώρα υποχρεώθηκε να πληρώνει αυξημένους τόκους.

Ο υψηλός δανεισμός σε συνδυασμό με τα επαναλαμβανόμενα ελλείμματα τόσο στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών όσο και των κρατικών προϋπολογισμών οδήγησαν στη μείωση της φερεγγυότητας του ελληνικού κράτους, καθώς οι πλεονασματικές μονάδες (δανειστές) είναι διατεθειμένες να δανείσουν τα χρήματά τους σε σταθερές οικονομικά χώρες και όχι σε χώρες οικονομικά αδύνατες. Αποτέλεσμα της διαμορφωθείσας αυτής κατάστασης ήταν η Ελλάδα να μεταβεί απότομα από τον κύκλο

των χαμηλών επιτοκίων στον φαύλο κύκλο των υψηλών επιτοκίων, της άρνησης δανεισμού και της απροσδιόριστης διάρκειας ύφεσης (Ντατσόπουλος, 2016). Σε γενικές γραμμές η ελληνική οικονομία δέχτηκε ισχυρό πλήγμα σε όλους τους κλάδους της (τραπεζικό σύστημα, γεωργία, ναυτιλία, τουρισμός, λιανικό εμπόριο) με τελικό αποδέκτη των συνεπειών των ανωτέρω τον απλό Έλληνα πολίτη, ο οποίος ζει πλέον στα όρια της φτώχειας βλέποντας τα εισοδήματά του και την αγοραστική του δύναμη να μειώνονται συνεχώς. Η ανεργία συνεχίζει να σημειώνει υψηλά ποσοστά αγγίζοντας το 25%, ιδίως στους νέους για το 2017 (OECD, 2017). Έτσι, πέρα από το οικονομικό αντίκτυπο η ελληνική κρίση αναγάγεται πλέον σε κοινωνικό ζήτημα.

Αναλυτικότερα, κατόπιν συνεχούς υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας από τους διεθνείς οικονομικούς οίκους αξιολόγησης (Ντατσόπουλος, 2016), στις αρχές του 2010 η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο προέβλεπε μείωση του ελλείμματος κατά 4% το 2010, με την εφαρμογή μιας σειράς από μέτρα (πάγωμα προσλήψεων, αύξηση ορίων συνταξιοδότησης, αύξηση ΦΠΑ), ενώ έπειτα από μια σειρά μαραθώνιων διαπραγματεύσεων, στις 5 Μαΐου της ίδιας χρονιάς υπεγράφη η πρώτη δανειακή σύμβαση (Μνημόνιο) ύψους 80 δις. Ευρώ από χώρες της Ευρωζώνης και 30 δις. Ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με κόστος δανεισμού περίπου 4% έως 5% και 3,3% αντίστοιχα (Βαρουφάκης κ.α, 2011). Το μνημόνιο προέβλεπε πολλά οριζόντια μέτρα μείωσης των δαπανών και αύξησης της φορολογίας, διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις ως προς τη λειτουργία των αγορών, με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και τη δημιουργία ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος που θ' αποτελούσε πρόσφορο έδαφος για επενδύσεις, και τέλος, τη διαφύλαξη της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Ωστόσο, τα μέτρα και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω έφεραν αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά, και ως εκ τούτου, από τα μέσα του

2011 η οικονομική κατάσταση της χώρας παρουσίασε σημαντική επιδείνωση (Ντατσόπουλος, 2016). Πιο συγκεκριμένα, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε υπερβαίνοντας το 150% του ΑΕΠ, ενώ σημαντική αύξηση κατέγραψαν τόσο το συνολικό έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού όσο και το πρωτογενές έλλειμμα, με συνέπεια η Ελλάδα να βυθιστεί σε ακόμα βαθύτερη ύφεση (από -3,8% σε -5,5% και άνω). Στο τέλος του 2011 η κατάσταση επιδεινώθηκε και εντάθηκε η αβεβαιότητα, με αποτέλεσμα να τεθεί για πρώτη φορά υπό αμφισβήτηση η ευρωπαϊκή πορεία της χώρας και θέμα εξόδου της από την ευρωζώνη.

Το πρώτο δίμηνο του 2012 έλαβαν τέλος οι τότε διαπραγματεύσεις για την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους, σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα ήταν μεγαλύτερη απ'ότι είχε αρχικά προβλεφθεί, εντούτοις το χρέος μειώθηκε μονάχα κατά 51,2 δις. Ευρώ. Οι εκλογές που εξαγγέλθηκαν οδήγησαν σε ριζική αλλαγή του πολιτικού τοπίου εντείνοντας το κλίμα αβεβαιότητας στο εσωτερικό και εξωτερικό της χώρας, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την εκροή καταθέσεων (μείωση κατά 26,3 δις. Ευρώ μέσα σε 5 μήνες για τις καταθέσεις του ιδιωτικού τομέα) (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Με τη σειρά του, νέο πακέτο μέτρων λιτότητας εφαρμόζεται, το οποίο μεταξύ άλλων περιλαμβάνει: αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης κατά 2 έτη, από 1-1-2013, μείωση συντάξεων από 5-15%, από τα 1.000€ και άνω, περικοπές στα ειδικά μισθολόγια, καθώς και ένταξη στο ενιαίο μισθολόγιο εργαζομένων στις ΔΕΚΟ (Μπασαράς, 2012).

Μετά από δύο χρόνια εφαρμογής μέτρων λιτότητας υπό τους όρους των δανειστών, η αδυναμία της κυβέρνησης να οδηγήσει τη χώρα στην ανάπτυξη, αλλά και να απεμπλακεί από τα δεσμά των «θεσμών», είχε ως αποτέλεσμα τη διεξαγωγή νέων εκλογών τον Ιανουάριο του 2015, όπου εξελέγη για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας η αριστερή παράταξη του ΣΥΡΙΖΑ υπό την προεδρία του Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος

υποσχέθηκε να τερματίσει τα μνημόνια και την λιτότητα. Χαρακτηριστικό της προσπάθειάς του αυτής υπήρξε η διεξαγωγή δημοψηφίσματος σχετικά με το αν πρέπει να γίνουν αποδεκτά τα νέα μέτρα λιτότητας που επέβαλαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25/6/2015. Ωστόσο, σύμφωνα με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους ηγέτες το συγκεκριμένο δημοψήφισμα αποτέλεσε ζήτημα παραμονής της Ελλάδας στην Ευρωζώνη ή όχι, ενώ εφαρμόστηκαν στη χώρα capital controls, τα οποία έχουν ισχύ μέχρι και σήμερα. Το δημοψήφισμα είχε σαν αποτέλεσμα την καταψήφιση της συμφωνίας-μνημονίου με ποσοστό σχεδόν 62,15%. Παρά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, η Κυβέρνηση συνέχισε τις συζητήσεις γύρω από ένα νέο μνημόνιο που κατέληξαν μετά από πολύωρη διαπραγμάτευση σε συμφωνία στις 13 Ιουλίου και το οποίο ψηφίστηκε από την Ελληνική Βουλή στις 14 Αυγούστου του ίδιου έτους. Την ψηφοφορία αυτή ακολούθησαν σημαντικές αναταράξεις στο εσωτερικό της κυβέρνησης και επακολούθησε η παραίτησή της, με αποτέλεσμα η αβεβαιότητα για την ελληνική οικονομία να επιδεινωθεί περαιτέρω.

Στις νέες εκλογές που διεξήχθησαν τον Σεπτέμβριο του 2015 επανεκλέγει η κυβέρνηση Τσίπρα, η οποία μέχρι και σήμερα παραμένει εγκλωβισμένη στα μέτρα λιτότητας που της επιβάλλουν οι δανειστές, ενώ βρίσκεται στα πρόθυρα της σύναψης ενός τέταρτου μνημονίου που θα επιφέρει μια σειρά νέων μεταρρυθμίσεων στο τέλος του 2018 αναφορικά με την ελάφρυνση του χρέους.

4.3 Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις Επίλυσης της Κρίσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση που βιώνουμε στις μέρες μας, από τις απαρχές της προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις και αντικρουόμενες απόψεις για τον τρόπο αντιμετώπισής της (Χατζή, 2014). Παρά τη διαφορετικότητα των μέτρων που λήφθηκαν από χώρα σε χώρα, ο απώτερος κοινός στόχος ήταν η βελτίωση της ρευστότητας, η δημιουργία επενδύσεων και η καταπολέμηση της ανεργίας.

Προς την κατεύθυνση αυτή κινήθηκαν οι κεντρικές τράπεζες οι οποίες αποφάσισαν τη μείωση του βασικού επιτοκίου προκειμένου να διευκολύνουν την παροχή κεφαλαίων από τις εμπορικές τράπεζες προς τις επιχειρήσεις (Νταλούκα, 2011). Η παρατεταμένη οικονομική ύφεση σε συνδυασμό με την πτώχευση της Lehman Brothers οδήγησαν στη μείωση του επιτοκίου στο 1% από τις Federal Reserve και AIG (Θεοδωσιάδης, 2010). Στα τέλη του 2008 η μέση απόδοση των εντόκων γραμματίων πέφτει στο μηδέν για κάποιο χρονικό διάστημα με αποτέλεσμα η οικονομική δραστηριότητα να πληγεί σημαντικά εκείνη την περίοδο συμπαρασύροντας την απασχόληση και την παραγωγή σε παγκόσμιο επίπεδο (Poole, 2010).

Ωστόσο, από τα μέσα του 2010 και μετέπειτα η παγκόσμια οικονομία άρχισε σταδιακά να ανακάμπτει γεγονός που φαίνεται από την πρόοδο στις αγορές του χρηματιστηρίου και στην αύξηση της παραγωγής κατά 7% και 6,5% στις προηγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες αντίστοιχα (Χατζή, 2014). Αξίζει όμως να αναφερθεί, πως από το 2014 και για τρεις συνεχόμενες χρονιές το παγκόσμιο εμπόριο σημειώνει βραδύτερη ανάπτυξη από την παγκόσμια παραγωγή (PwC, 2017).

4.3.1 Η Αντιμετώπιση της Κρίσης στην Ευρώπη

Μόλις ξέσπασε η κρίση στην Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσπάθησαν να διασώσουν τις τράπεζές τους με πακέτα πολλών δισεκατομμυρίων ευρώ ακολουθώντας την προσέγγιση της κυβέρνησης των ΗΠΑ (Χριστοφόρου, 2011). Εν τω μεταξύ, η οικονομία των χωρών της Ευρωζώνης έμπαινε σε φάση ύφεσης. Πιο συγκεκριμένα, το 2009, το Α.Ε.Π. της Γαλλίας κατά 2,6%, της Ισπανίας κατά 3,5%, της Ολλανδίας κατά 4%, της Δανίας κατά 4,9%, της Γερμανίας κατά 5%, της Σουηδίας κατά 5,2%, της Ιρλανδίας κατά 7,1% και της Φινλανδίας κατά 7,8%, ενώ η Ελλάδα βρισκόταν ήδη σε τροχιά ύφεσης από το 2008. Ωστόσο, την τελευταία τριετία, κατόπιν εφαρμογής συγκεκριμένων μέτρων το Α.Ε.Π. των ανωτέρω χωρών, παρουσιάζει χαρακτηριστική άνοδο δείχνοντας πως η ύφεση σταδιακά ξεπερνιέται (I.M.F., 2016).

Τα δύο θεσμικά όργανα που χρησιμοποιεί η Ευρωπαϊκή Ένωση για την καταπολέμηση της κρίσης είναι ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθεροποίησης (ESM) και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας (EFSF). Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθεροποίησης ακολουθεί κατά κύριο λόγο την πολιτική των πιστώσεων και της παροχής εγγυήσεων για πιστώσεις προς τα υπερχρεωμένα κράτη-μέλη της ένωσης, με επιδοτούμενο επιτόκιο, από τα ισχυρότερα οικονομικά κράτη-μέλη. Κάθε κράτος-μέλος που προσφεύγει στον ESM είναι υποχρεωμένο, αφενός να υλοποιεί ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα προσαρμογής, και αφετέρου να αναλύσει εάν το χρέος του είναι διαχειρίσιμο, έναντι 80 δις. Ευρώ που χορηγούνται από τα κράτη-μέλη ως κεφάλαιο (Χριστοφόρου, 2011).

Με τη σειρά του, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας (EFSF) συνιστά μια εταιρεία ειδικής φύσεως και σκοπού που ιδρύθηκε τον Ιούνιο του

2010 από τις 16 χώρες που ανήκαν στην Ευρωζώνη. Απώτερος σκοπός του ESFS είναι η διασφάλιση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας εντός της Ευρωζώνης, μέσω της παροχής προσωρινής οικονομικής βοήθειας σε μέλη της τα οποία ταλανίζονται από σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Προκειμένου ο σκοπός αυτός να επιτευχθεί, ο ESFS απέκτησε το δικαίωμα έκδοσης ομολόγων και άλλων τίτλων, για την εγγύηση των οποίων υπεύθυνα είναι τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Το κύριο χαρακτηριστικό του ESFS, το οποίο αποτελεί και μεγάλο του πλεονέκτημα, είναι η δυνατότητά του να δανείζεται με φθινό επιτόκιο (Χριστοφόρου, 2011).

Ο τρόπος αντιμετώπισης της κρίσης από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέτυχε λόγω της αδυναμίας τους να προβλέψουν το γεγονός ότι η κρίση χρέους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την τραπεζική κρίση και πως οι επιπτώσεις διαχέονται με περισσή ευκολία από τη μια πλευρά στην άλλη (Βασιλάκης, 2013).

Η Ευρώπη, και πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να ξεπεράσει το σκόπελο της παρούσας χρηματοπιστωτικής κρίσης που την βασάνιζε, αλλά και για να αποφύγει μια ενδεχόμενη παρόμοια μελλοντική κρίση πρέπει να ακολουθήσει μια σειρά από βήματα που αναφέρονται παρακάτω.

Το πρώτο αποφασιστικό βήμα για την αναχαίτιση της σύγχρονης κρίσης αποτελεί η ενοποίηση του τραπεζικού συστήματος της Ευρωζώνης, όπου η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα έχει την εποπτεία των τραπεζών όλων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέχοντάς τους οικονομικής υποστήριξη όποτε κρίνεται απαραίτητο, υπό την προϋπόθεση ότι οι τράπεζες θα συμφωνήσουν να δεχτούν κεφάλαια από τον ESFS, με αντάλλαγμα μετοχές τους, καλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο την χρηματοδότησή τους.

Το δεύτερο βήμα είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να διαδραματίσει ρόλο κινητήριου μοχλού ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για τη μείωση του συνολικού δημόσιου

χρέους της Ευρωζώνης, θέτοντας έτσι το χρέος των υπερχρεωμένων κρατών-μελών σε βιώσιμη πορεία. Η βασική πρόταση δεν είναι να τυπώνει η Ε.Κ.Τ. χρήμα για να αγοράζει τα ομόλογα των κρατών-μελών, αλλά να δανείζεται στις διεθνείς χρηματαγορές εκδίδοντας η ίδια δικά της εικοσαετή ομόλογα. Στην ουσία, να αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις διεθνείς χρηματαγορές.

Τέλος, το τελευταίο βήμα που κρίνεται απαραίτητο για την καταπολέμηση της κρίσης είναι η δημιουργία ενός Μηχανισμού Ανακύκλωσης των Πλεονασμάτων, τη διαχείριση του οποίου θα αναλάβει η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, η οποία σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα είναι υπεύθυνες για την εξ ημισείας χρηματοδότηση κεφαλαίων της τάξεως του 8% του Α.Ε.Π. της Ευρωζώνης τα οποία θα επενδύονται παραγωγικά ετησίως από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συμπερασματικά, τα δύο πρώτα βήματα θα αντιμετωπίσουν την κρίση τραπεζών και την κρίση χρέους αντίστοιχα, ενώ το τρίτο βήμα θα καταστήσει την Ευρωζώνη πιο βιώσιμη.

4.3.2 Η Αντιμετώπιση της Κρίσης στην Ελλάδα

Το πρόβλημα του δημόσιου χρέους που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία, σε συνδυασμό με την ύφεση στην οποία βρίσκεται τα τελευταία χρόνια συνθέτουν μια πολύπλοκη κατάσταση καθόλου εύκολα αντιμετωπίσιμη, η οποία έχει υποβάλλει την χώρα σε ένα φαύλο κύκλο δημοσιονομικής προσαρμογής, ύφεσης και μη επίτευξης των δημοσιονομικών στόχων, με κεντρικό σημείο αναφοράς την ολοένα και αυξανόμενη αβεβαιότητα (Υπουργείο Οικονομικών, 2012).

Η χώρα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σοβαρή οικονομική δυσπραγία, μια σημαντική απώλεια ανταγωνιστικότητας και μια πρωτοφανή δημοσιονομική εκτροπή. Οι

οικονομικές πολιτικές των ελληνικών κυβερνήσεων τις τρεις τελευταίες δεκαετίες έχουν φέρει την Ελλάδα ένα βήμα πριν τη χρεοκοπία, καθώς τα πολιτικά κόμματα δαπανούσαν χρήμα για την εξυπηρέτηση πελατειακών σχέσεων (Verhofstadt, 2016). Η τρέχουσα παγκόσμια κρίση ανέδειξε τα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα ολόκληρου του οικοδομήματος της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, που στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στην τόνωση της εγχώριας κατανάλωσης, του δημοσίου τομέα, στην πλούσια τραπεζική χρηματοδότηση και τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών, χωρίς ωστόσο ανάλογη ανταπόκριση στην παραγωγικότητα (Ντατσόπουλος, 2016). Η συνεχής αναβολή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων από μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων επέφεραν την καθίζηση της ελληνικής οικονομίας, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί μια κατάσταση δίχως επιστροφή, και να βρεθεί η χώρα με ένα μη παραγωγικό δημόσιο τομέα, ένα άνιστο, αναποτελεσματικό και διεφθαρμένο σύστημα συλλογής φόρων, ένα μη βιώσιμο συνταξιοδοτικό σύστημα, και ένα περιοριστικό και αναποτελεσματικό ρυθμιστικό πλαίσιο στην οικονομία, η ανταγωνιστικότητα της οποίας είναι χαμηλή και μειώνεται συνεχώς (Χαρδούβελης κ.α., 2009).

Ο φαύλος αυτός κύκλος και η αντιστροφή προς το θετικό του ανωτέρου σκηνικού που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα προϋποθέτουν την ενίσχυση των θετικών προσδοκιών για την οικονομία (Υπουργείο Οικονομικών, 2012). Με άλλα λόγια, κρίνεται απαραίτητη για τη χώρα η αλλαγή κατεύθυνσης προς ένα μοντέλο που δεν θα βασίζεται πλέον στην κατανάλωση, αλλά στην ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων και την καινοτομία, τις εξαγωγές και τις επενδύσεις. Έτσι, η ανάκτηση και η διατήρηση της εμπιστοσύνης των αγορών, προκειμένου η Ελλάδα να αποτελεί κέντρο προσέλκυσης και όχι απώθησης ξένων επενδύσεων, συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής (Θεοδωρόπουλος, 2010).

Σημαντικό βήμα για την επιτυχημένη υλοποίηση της προσπάθειας αυτής είναι η απλοποίηση του φορολογικού συστήματος και η πάταξη της φοροδιαφυγής, η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, καθώς και η σταδιακή μείωση των δημοσίων δαπανών, κυρίως μέσω της αναδιοργάνωσης στη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, έτσι ώστε να γίνει πιο αποτελεσματικός και λιγότερο γραφειοκρατικός (Βαγιάνος κ.α., 2010; Σιάχος, 2010; Κυριαζής, 2016). Επίσης, ενέργειες όπως, η στήριξη της αγοραστικής δύναμης των μεσαίων στρωμάτων και η ενίσχυση των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων, η αντιμετώπιση της ανεργίας μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας σε διάφορα επενδυτικά και αναπτυξιακά προγράμματα, καθώς και η ενίσχυση των κυριότερων κλάδων της ελληνικής οικονομίας που έχουν πληγεί περισσότερο από την κρίση (γεωργία, τουρισμός και ναυτιλία) μπορούν να συμβάλλουν με τη σειρά τους στην ανάσχεση των έντονων υφεσιακών πιέσεων και να τονώσουν την ρευστότητα της πραγματικής οικονομίας.

Ωστόσο, οι «θεσμοί», που απαρτίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), προκειμένου να επιλύσουν το πρόβλημα του ελληνικού χρέους, έχουν εφαρμόσει μια σειρά από νεοφιλελεύθερες πολιτικές, οι οποίες περιλαμβάνουν μια ευρεία ποικιλία μέτρων, όπως η περικοπή των δημόσιων δαπανών, η μείωση των μισθών, και η αύξηση των φόρων, με στόχο τη μακροπρόθεσμη σταθεροποίηση της οικονομίας. Όμως, αυτή η λύση δεν λειτουργεί στην Ελλάδα και αντιθέτως από ότι φαίνεται εκ των πραγμάτων προκαλεί τα αντίθετα αποτελέσματα εμβαθύνοντας την κρίση.

Τα προβλήματα στην οικονομία της Ελλάδας που ήρθαν στο προσκήνιο λόγω της παγκόσμιας κρίσης ανέδειξαν με τη σειρά τους και το βαθύτερο πρόβλημα της Ευρωζώνης. Ότι πρόκειται, δηλαδή, για μια σειρά από χώρες που έχουν κοινό νόμισμα, χωρίς όμως να μπορεί στ' αλήθεια να γίνει λόγος για πραγματική νομισματική ένωση.

Έτσι, από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας μπήκε, από ότι φαίνεται, οριστικό τέλος σε μια περίοδο λειτουργίας του ευρώ κατά την οποία δεν γίνονταν διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης, καθώς οι χώρες με τα μεγαλύτερα ελλείμματα και δημόσια χρέη θεωρήθηκαν αφερέγγυες και άρχισαν να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στις αγορές.

5. Σύγχρονα Ζητήματα προς Επίλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται, σε μεγάλο βαθμό, ως ο ακρογωνιαίος λίθος της σταθερότητας και της ευημερίας στην Γηραιά Ήπειρο. Ωστόσο, επί του παρόντος, και πιο συγκεκριμένα από το 2010 και μετέπειτα, η Ε.Ε αντιμετωπίζει μια σειρά από οικονομικές και πολιτικές πιέσεις, συμπεριλαμβανομένων της αργής ανάπτυξης και της επίμονα υψηλής ανεργίας σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και της ανόδου των λαϊκίστικων κομμάτων, μερικά εκ των οποίων γεννούν και φιλοξενούν εχθρικά συναισθήματα ως προς το ιδεώδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Archick, 2017). Τέτοιοι παράγοντες συνιστούν τροχοπέδη για την προσπάθεια που καταβάλλει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα να επιλύσει μια πληθώρα εσωτερικών και εξωτερικών προκλήσεων υψίστης σημασίας για το μέλλον της Ένωσης και της Ευρώπης γενικότερα. Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι:

- Η παρατεταμένη ελληνική κρίση χρέους και η πιθανότητα εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («Grexit»)
- Η ψηφοφορία τον Ιούνιο του 2016 στο Ηνωμένο Βασίλειο υπέρ της εξόδου της χώρας από την ΕΕ («Brexit»)
- Οι συνεχιζόμενες ροές μεταναστών και προσφύγων
- Η ενδεχόμενη είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στον ευρωπαϊκό «χάρτη» γενικότερα
- Η ολοένα και αυξανόμενη απειλή της τρομοκρατίας και των Ισλαμιστών

Εν μέσω των ανωτέρω σημαντικών και δύσκολων ζητημάτων τίθεται η υπό συνεχής αμφισβήτηση η μελλοντική μορφή, η υπόσταση και συνεπώς και η επιβίωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι υποστηρικτές του ευρωπαϊκού σχεδίου ανησυχούν ότι για πρώτη

φορά στα 60 χρόνια ιστορίας του, ορισμένες πτυχές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα μπορούσαν να σταματήσουν ή ακόμα και να οδηγηθεί προς διάλυση ολόκληρο το οικοδόμημα της Ένωσης (Adler, 2015; Dempsey, 2015; Heisbourg, 2015). Ωστόσο, ορισμένοι άλλοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια πιθανότητα σύμφωνα με την οποία οι πολλαπλές κρίσεις που αντιμετωπίζει το τελευταίο διάστημα η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ευεργετικές μεταρρυθμίσεις την Κοινότητα, να ενθαρρύνουν την περαιτέρω πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση, και τελικά να την μετατρέψουν σε μια πιο αποτελεσματική και συνεκτική οντότητα (Archick, 2017).

Γενικότερα, σε αυτό το πολύπλοκο πολιτικό και οικονομικό σκηνικό που έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται αντιμέτωπη με αρκετές σημαντικές προκλήσεις, οι κυριότερες εκ των οποίων αναφέρθηκαν παραπάνω. Σύμφωνα με πολλούς επιστήμονες και ειδικούς, το εύρος και η δυσκολία των ζητημάτων αυτών είναι άνευ προηγουμένου. Πώς σκοπεύει η Ε.Ε να διαχειριστεί τις συνέπειες των προκλήσεων αυτών;

5.1 Πιθανότητα Εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («Grexit»)

Η εμφάνιση της ελληνικής κρίσης χρέους στα τέλη του 2009 και η επακόλουθη μετάδοσή της σε άλλα κράτη της Ευρωζώνης, και ειδικότερα στις χώρες του Νότου, προκάλεσε ιδιαίτερες ανησυχίες αναφορικά με τη βιωσιμότητα της Ένωσης και τη διατήρηση της θεμελιώδους δομής της. Τα τελευταία έξι χρόνια, η κατάσταση στις περισσότερες της Ευρωζώνης έχει σταθεροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό και η Ε.Ε έχει προβεί σε βήματα βελτίωσης της δημοσιονομικής πειθαρχίας των κρατών-μελών της (Archick, 2017). Ωστόσο, η οικονομία και το τραπεζικό σύστημα της Ελλάδας παραμένουν σε κίνδυνο, όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στην προηγούμενη ενότητα.

Κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2015 εκδηλώθηκε ιδιαίτερος έντονα η προοπτική εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («Grexit»), καθώς η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε περαιτέρω οικονομική βοήθεια από τους πιστωτές της. Επιπλέον, ενώ η Ελλάδα ισχυρίστηκε πως δεν διαπραγματεύεται το ενδεχόμενο αποχώρησης από την Ένωση και πως επιθυμεί την παραμονή της στους κόλπους της, τόνισε επίσης την ανάγκη για ελάφρυνση του χρέους και χαλάρωση της λιτότητας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταρρεύσουν για μήνες οι διαπραγματεύσεις το μέλλον της Ελλάδας να είναι δυσοίονο, με αποτέλεσμα τα σενάρια «καταστροφολογίας» να κάνουν την εμφάνισή τους. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε όταν στις 5 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς, ο ελληνικός λαός απέρριψε με τη μορφή δημοψηφίσματος την Ευρωζώνη και τα μέτρα λιτότητας ενισχύοντας φαινομενικά την πιθανότητα του «Grexit». Ωστόσο, μια εβδομάδα αργότερα η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ υποχώρησε κάτω από τις πιέσεις των «θεσμών» οι οποίοι επέβαλαν περισσότερες οικονομικές μεταρρυθμίσεις ως αντάλλαγμα για ένα νέο πακέτο χρηματοδοτικής βοήθειας προκειμένου να παραμείνει η Ελλάδα στην Ευρωζώνη. Παρόλα αυτά, ο δρόμος προς την οικονομική ανάκαμψη είναι μακρύς και η απειλή του «Grexit» εξακολουθεί να παραμένει.

Στις αρχές του 2017 εμφανίστηκε εκ νέου ο κίνδυνος του «Grexit». Πιο συγκεκριμένα, το οικονομικό κόστος των καθυστερήσεων και των αναβολών στις διαδικασίες αξιολόγησης, δηλαδή μιας τελικής συμφωνίας για το πρόγραμμα προσαρμογής ενόψει του 2018, μπορεί να αποδεχτεί μεγαλύτερο για την Ελλάδα συγκριτικά με το πιθανό όφελος (Χαρδαλιά, 2017). Όσο η Ελλάδα αδυνατεί να εφαρμόσει τις μεταρρυθμίσεις που τις επιβάλλουν οι «θεσμοί» και να παραμείνει σε βιώσιμο μονοπάτι εντός της Ευρωζώνης, τόσο θα ελλοχεύει η προοπτική εξόδου της από αυτήν. Μια προοπτική η οποία τα τελευταία χρόνια έχει αποτελέσει πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ πολιτικών, οικονομολόγων, διαφόρων επιστημόνων, αλλά και των ίδιων των λαών της

Ευρώπης, αναφορικά με το αν πρέπει να πραγματοποιηθεί και τις πιθανές επιπτώσεις του στις οικονομίες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης γενικότερα.

5.1.1 Συνέπειες του «Grexit» στις οικονομίες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ενδεχόμενη έξοδος μιας χώρας από τη ζώνη του Ευρώ και την Ε.Ε θα σηματοδοτούσε πολλές εξελίξεις για την οικονομία της σε όλους τους τομείς, επηρεάζοντας τόσο τις επιχειρήσεις όσο και τα φυσικά πρόσωπα, όπως παραδείγματος χάριν αύξηση της ανεργίας, πτώχευση επιχειρήσεων και νοικοκυριών, ύφεση και πληθωρισμός σε ιλιγγιώδη ποσοστά (Αποσπόρη και Ζέρβας, 2016).

Τις επιπτώσεις ενός «Grexit» για την ελληνική οικονομία και την Ένωση διερευνούν διάφορες μελέτες. Αρχικά, μέχρι να τεθεί σε κυκλοφορία το νέο νόμισμα ενδέχεται να υποτιμηθεί κατά 50% περίπου, μειώνοντας αναλογικά το ΑΕΠ από 15% έως 20% και τα έσοδα της χώρας κατά 25% (Alcidi κ.α., 2012; ΕΥ, 2015). Αξίζει να αναφερθεί όμως ότι, στην εκτιμώμενη υποτίμηση δεν έχουν συνυπολογιστεί οι όποιες κερδοσκοπικές πιέσεις που μπορεί να εκδηλωθούν στο νέο νόμισμα ή και στις υποσχετικές πληρωμές (IOUs) που θα εκδοθούν κατά τη μεταβατική περίοδο από το ευρώ στο νέο εθνικό νόμισμα (ΕΥ, 2015; Vieira, κ.α., 2015). Επιπροσθέτως βραχυπρόθεσμα, οι εταιρείες που έχουν συσσωρεύσει μεγάλα χρέη θα αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσκολίες σχετικά με την εξόφλησή τους.

Η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας θα είναι δραματική, ενώ η υποτίμηση θα οδηγήσει άμεσα σε υψηλό πληθωρισμό, καθώς οι τιμές των εισαγόμενων και των εμπορεύσιμων αγαθών θα αυξηθούν απότομα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της μελέτης των Ernst και Young (2015), ο πληθωρισμός, στο πιο αισιόδοξο σενάριο,

ενδέχεται να φτάσει τουλάχιστον το 10%, ενώ στην πιο ακραία περίπτωση δεν αποκλείεται να ξεπεράσει ακόμα και το 30%. Οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών θα καταρρεύσουν ως αποτέλεσμα της δραματικής αύξησης του κόστους μετά την υποτίμηση, οδηγώντας σε ελλείψεις για μια σειρά από βασικά αγαθά και προϊόντα και επηρεάζοντας σημαντικά τους καταναλωτές και τα νοικοκυριά.

Τέλος, το «Grexit» θα εκτοξεύσει βραχυπρόθεσμα την ανεργία άνω του 30%, ενώ οι πραγματικοί μισθοί θα μειωθούν, οδηγώντας σε μεγάλη συμπίεση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος, ειδικά για τα νοικοκυριά με σταθερά εισοδήματα, όπως οι συνταξιούχοι, οι νέοι, καθώς και οι χαμηλά αμειβόμενοι μισθωτοί με άμεσο αντίκτυπο στη φτώχεια και την αύξηση της ανισότητας (ΕΥ, 2015).

Μακροπρόθεσμα ωστόσο, το σενάριο μπορεί να είναι διαφορετικό σύμφωνα με τους υπέρμαχους του «Grexit». Υπογραμμίζουν ότι το νέο νόμισμα που υποτιμάται από τη συναλλαγματική ισοτιμία μπορεί να διπλασιάσει τις εξαγωγές μέσα σε μια δεκαετία, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μια πολύ μεγαλύτερη ικανότητα εξυπηρέτησης του χρέους προς τη χώρα. Επίσης, υποστηρίζουν πως η εμπειρία τους με παρόμοιες περιπτώσεις αναδυόμενων αγορών τους έχει διδάξει ότι το ονομαστικό ΑΕΠ θα επανέλθει στο προηγούμενο επίπεδο μετά από μια δεκαετία (Alcidik.a., 2012).

Το «Grexit» όμως θα αποτελούσε μια μεγάλη πρόκληση για τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Ακόμη και αν οι περισσότεροι ιδιώτες πιστωτές έχουν κάνει ήδη ανάληψη των καταθέσεών τους από το κράτη που αντιμετωπίζουν κρίση χρέους, οι πολίτες των χωρών αυτών, π.χ. Ιταλία και Ισπανία, θα μπορούσαν να μεταφέρουν τα χρήματά τους σε ασφαλέστερους τραπεζικούς λογαριασμούς στο εξωτερικό, π.χ. στη Γερμανία (Foroohar, 2015). Ένα τέτοιο γεγονός θα είχε ως αποτέλεσμα μια τραπεζική κρίση στη νότια

Ευρώπη, που θα επηρέαζε την εμπιστοσύνη ως προς τις τράπεζες που έχουν δανειστεί χρήματα σε αυτές τις χώρες και θα διέδιδε την παγκόσμια κρίση.

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα αντιπροσωπεύει μόνο το 0,3% του παγκόσμιου ΑΕΠ, αφήνοντας το ευρώ θα εκφράσει με αυτόν τον τρόπο την αποτυχία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο σύνολό της, με συνέπειες εντός και εκτός της ηπείρου. Πιο συγκεκριμένα, κάτι τέτοιο θα κλόιζε την εμπιστοσύνη του εγχειρήματος της Ε.Ε, καθώς θα σήμαινε ότι οι προσπάθειες της για ανάκαμψη της Ελλάδας απέτυχαν, ενώ η αποχώρησή της από αυτήν θα σηματοδοτούσε πολλαπλές μελλοντικές αποχωρήσεις χωρών από την Ευρωζώνη, γεγονός που θα έβλαπτε σημαντικά την αξιοπιστία του ευρωπαϊκού σχεδίου και θα έθετε σε κίνδυνο την πρόοδό του (Foroohar, 2015).

Τέλος, ένα πιθανό «Grexit» μπορεί να επηρεάσει την πολιτική διαμόρφωση της περιοχής και το ρόλο των άλλων μεγάλων οικονομιών σε διεθνές επίπεδο. Εάν αφηθεί μόνη της, η Ελλάδα θα αναζητήσει πιθανότατα οικονομική υποστήριξη από ισχυρές χώρες εκτός της ευρωπαϊκής περιοχής επιρροής, όπως η Ρωσία, η Κίνα ή τα έθνη από τη Μέση Ανατολή (Vieirak.a., 2015). Ξαφνικά, θα υπάρξουν νέοι παράγοντες που θα επηρεάσουν τα Βαλκάνια, καθώς ο χρηματοπιστωτικός τομέας πολλών χωρών της περιοχής θα είναι εκτεθειμένος στη δραστηριότητα των ελληνικών τραπεζών. Αυτό δεν θα ήταν απαραίτητα θετικό για τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τις Ηνωμένες Πολιτείες, που φοβούνται την ανάπτυξη της ρωσικής εξουσίας στην ηπειρωτική Ευρώπη (Foroohar, 2015).

Μια τέτοια κατάσταση θα καθιστούσε σαφές ότι το μέλλον του δεύτερου μεγαλύτερου αποθεματικού νομίσματος στο κόσμο δεν είναι δεδομένο και ως εκ τούτου τα επίπεδα των επενδύσεων στην Ευρώπη θα μειωθούν, θέτοντας ξανά την Ευρωζώνη σε καθεστώς ύφεσης. Αυτό επίσης, θα υπονόμει τον πολιτικό ρόλο της Ένωσης στο

παγκόσμιο στερέωμα, καθώς η έλλειψη ικανότητας να εγγυηθεί το δικό της νόμισμα θα μείωνε την εξουσία της σε κάθε είδους πολιτικές διαπραγματεύσεις. Η απώλεια επιρροής από την Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά συγκεκριμένα τις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς αποτελεί έναν από τους κύριους συνεργάτες και υποστηρικτές της σε βασικές παγκόσμιες προκλήσεις, όπως η σύγκρουση μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και η τρομοκρατία στη Μέση Ανατολή (Belkin, 2015).

5.2 Απόφαση Εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή

Ένωση («Brexit»)

Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει θεωρηθεί εδώ και πολλά χρόνια ως ένα από τα πλέον «ευρωσκεπτικτικά» μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με πολλούς Βρετανούς ηγέτες και πολίτες να παρουσιάζονται παραδοσιακά επιφυλακτικοί σχετικά με την παραχώρηση ολόενα και αυξανόμενης κυριαρχίας στις Βρυξέλλες (Derek, 2016; Jackson κ.α., 2016). Ο πρώην πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας David Cameron αντιμετώπιζε μια συνεχώς αυξανόμενη πίεση από τις σκληρές «ευρωσκεπτικτικές» γραμμές, τόσο στο εσωτερικό του Συντηρητικού Κόμματος όσο και έξω από αυτό, αναφορικά με τους όρους προσχώρησης της Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προτρέποντάς τον να κληθεί να επανεξετάσει τη σχέση της χώρας με την Ένωση. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 2016, κατόπιν συμφωνίας που επιτεύχθη μεταξύ του Cameron και των άλλων κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με τα μέτρα προάσπισης των Βρετανικών συμφερόντων κυριαρχίας, έθεσε την 23^η Ιουνίου του 2016 ως ημερομηνία διεξαγωγής δημοψηφίσματος σχετικά με την παραμονή του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ε.Ε.

Στο δημοψήφισμα που διεξήχθη στις 23 Ιουνίου του 2016, το 51,9% των Βρετανών ψηφοφόρων τάχθηκε υπέρ της εξόδου της Μεγάλης Βρετανίας από την

Ευρωπαϊκή Ένωση («Brexit»), έναντι 48,1% που ψήφισε υπέρ της παραμονής της χώρας στην Ε.Ε. Οι κυριότεροι λόγοι που οδήγησαν στο αποτέλεσμα αυτό ήταν η οικονομική δυσαρέσκεια των Βρετανών πολιτών, ιδίως των ηλικιωμένων και των μεσαίων-χαμηλών οικονομικά στρωμάτων λόγω μείωσης του εισοδήματός τους, οι φόβοι για την παγκοσμιοποίηση και τη μετανάστευση που είχε φτάσει σε ιδιαίτερος υψηλά επίπεδα, καθώς και το αίσθημα της αυξανόμενης κυριαρχίας των Βρυξελλών στην Ευρώπη εις βάρος της χώρας τους. Ως εκ τούτου, ακολούθησε η παραίτηση του Βρετανού πρωθυπουργού David Cameron και νέος πρωθυπουργός ανέλαβε η Theresa May στις 13 Ιουλίου του 2016 (Jackson κ.α., 2016; Hunt και Wheeler, 2017).

Η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, στις 29 Μαρτίου του 2017, θέσπισε τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος ενεργοποιώντας το άρθρο 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας – τη λεγόμενη ρήτρα εξόδου, η οποία περιγράφει τις απαραίτητες διαδικασίες που απαιτούνται προκειμένου να αποχωρήσει ένα κράτος-μέλος από την Ε.Ε (Fox κ.α., 2017; Wilkinson και Midgley, 2017). Η επίκληση του άρθρου 50 αποτελεί, ουσιαστικά, το έναυσμα για μια περίοδο 2ετούς διάρκειας διαπραγματεύσεων απόσυρσης οι οποίες πρέπει να πραγματοποιηθούν. Το Ηνωμένο Βασίλειο παραμένει πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία απόσυρσής του, και το δικαίωμα της Ε.Ε εξακολουθεί να ισχύει στη χώρα μέχρι εκείνη τη στιγμή (Derek, 2016; Hunt και Wheeler, 2017).

Με τη σειρά τους, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποστηρίζουν ότι «η Ένωση των 27 χωρών θα συνεχιστεί» (European Council, 2016), αλλά η αποχώρηση ενός κράτους-μέλους αποτελεί ένα πρωτοφανές φαινόμενο για την Ε.Ε. Η Ένωση αναμένεται να απασχοληθεί με τη διαπραγμάτευση των ορών του διαζυγίου, καθώς επίσης και με τη χάραξη της κατευθυντήριας γραμμής αναφορικά με τις μελλοντικές της σχέσεις με τη Μεγάλη Βρετανία. Σε γενικές γραμμές επικρατεί η άποψη πως η Ε.Ε θα κρατήσει μια

σκληρή στάση στις διαπραγματεύσεις του «Brexit», προκειμένου να αποθαρρύνει τα υπόλοιπα κράτη-μέλη από μελλοντική ενδεχόμενη ρήξη μαζί της η οποία θα έχει ακόμη μεγαλύτερες συνέπειες για τη σημερινή μορφή της Κοινότητας. Ωστόσο, το «Brexit», κατά πάσα πιθανότητα, θα έχει σημαντικές πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις τόσο για το Ηνωμένο Βασίλειο όσο και την ίδια την Ένωση, καθώς πρόκειται για τη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία και σημαντική διπλωματική και στρατιωτική δύναμη εντός της Ε.Ε.

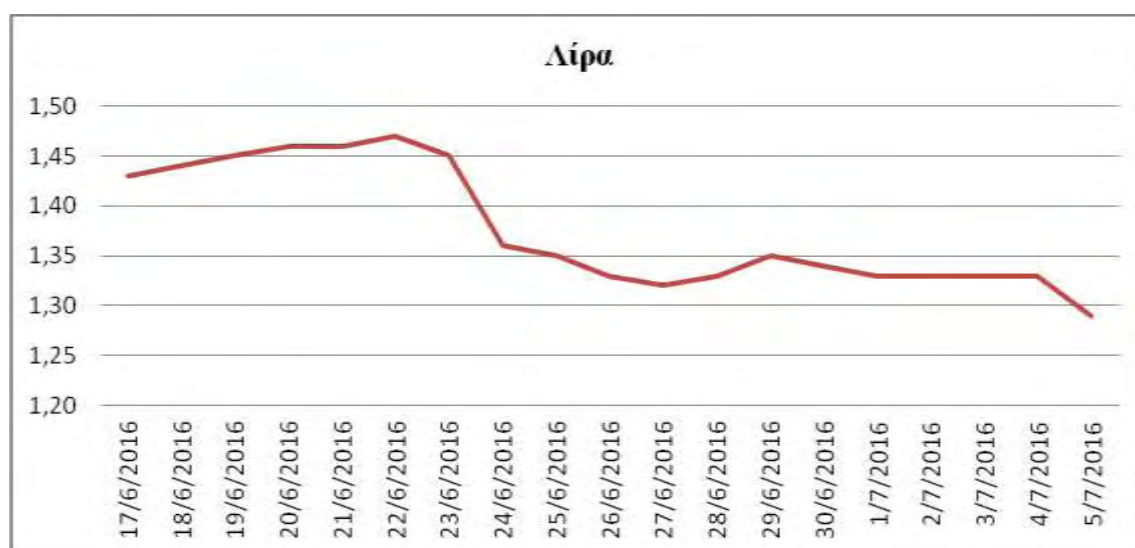
5.2.1 Συνέπειες του «Brexit» στις Οικονομίες του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του αρμόδιου υπουργού της Μεγάλης Βρετανίας για τις διαπραγματεύσεις σχετικά με το «Brexit», David Davis, η βρετανική κυβέρνηση δεν έχει προχωρήσει από την πλευρά της σε καμία αξιολόγηση αναφορικά με τις επιπτώσεις της εξόδου της χώρας από την Ε.Ε στην οικονομία. Εξάλλου, όπως δήλωσε, δεν κρίνεται αναγκαίο κάτι τέτοιο, καθώς τα πράγματα και οι εξελίξεις αλλάζουν δραματικά από τη μια στιγμή στην άλλη (Καθημερινή, 2017).

Ο πρώην πρωθυπουργός David Cameron και ο τότε υπουργός Οικονομικών George Osborne, μαζί με άλλα ανώτερα στελέχη, που ήταν υπέρμαχοι της παραμονής της Μεγάλης Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προέβλεψαν δυσάρεστες καταστάσεις και συνέπειες για την χώρα, αν υπερίσχυε στο δημοψήφισμα το «Brexit». Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τους, ο ρυθμός ανάπτυξης στο Ηνωμένο Βασίλειο θα είναι χαμηλότερος κατά 3,6% την διετία μετά το δημοψήφισμα, οι άνεργοι θα φτάσουν το μισό εκατομμύριο, οι μισθοί θα πέσουν κατά 2,8%, οι τιμές στην αγορά κατοικίας θα μειωθούν κατά 10% ενώ θα πέσει αισθητά η αξία της στερλίνας. Πράγματι, η λίρα έχει υποχωρήσει κατά 15%

έναντι του δολαρίου (**Διάγραμμα 1**) και κατά 10% έναντι του ευρώ, ωστόσο, οι προβλέψεις περί άμεσης κρίσης για την βρετανική οικονομία την επόμενη του δημοψηφίσματος αποδείχθηκαν ανακριβείς, καθώς ο ρυθμός ανάπτυξής της ανήλθε στο 1,8% για το 2016, που την κατατάσσει μόλις δεύτερη μετά τη Γερμανία που έφτασε το 1,9%. Ο πληθωρισμός έχει αυξηθεί στο 2,3%, στο υψηλότερο δηλαδή ποσοστό των τελευταίων δύομισιων ετών, αλλά η ανεργία σημείωσε χαμηλό για τα τελευταία 11 χρόνια υποχωρώντας στο 4,8% (Καθημερινή, 2017; Hunt και Wheeler, 2017).

Διάγραμμα 1: Βρετανική Λίρα ανά Δολάριο

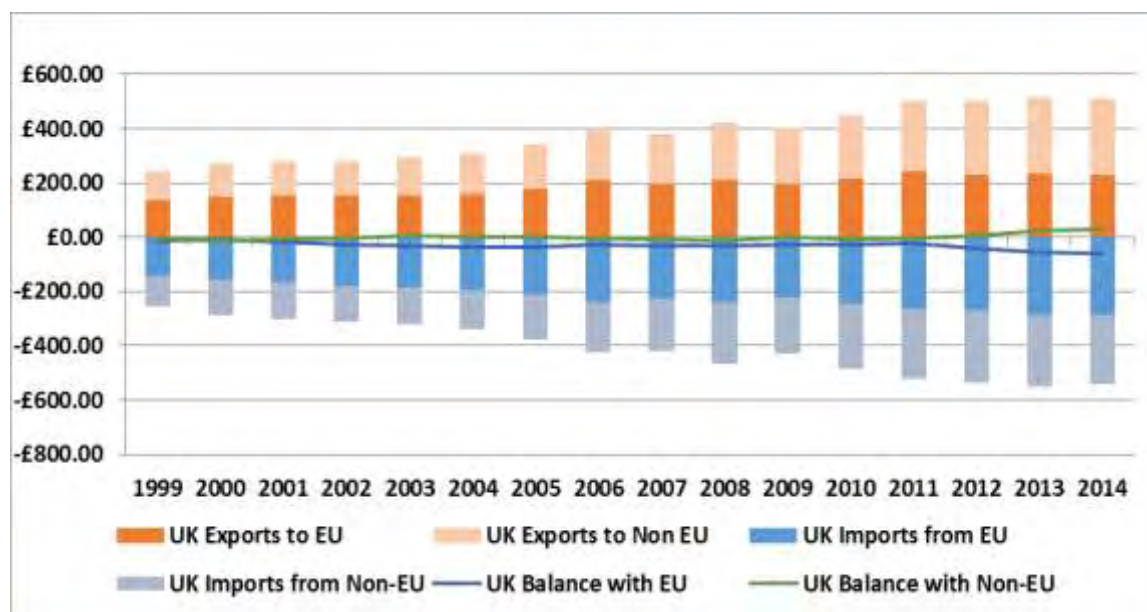

Πηγή: Bank of England (2016), Ιδία Επεξεργασία

Αξίζει να αναφερθεί πως ένα μεγάλο μέρος της αβεβαιότητας σχετικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατόπιν της εξόδου της Μεγάλης Βρετανίας από αυτήν, οφείλεται στις ανησυχίες αναφορικά με το βρετανικό εμπόριο. Τα τελευταία τρία χρόνια η

βρετανική οικονομία έχει παρουσιάσει σταθερή ανάπτυξη μεταξύ 2-3%, ενώ τους μήνες που ακολούθησαν του δημοψηφίσματος η ανάπτυξη ανήλθε στο 1,8%, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Σύμφωνα με το ΔΝΤ, η οικονομία του Ηνωμένου Βασιλείου αρχίζει να ανακτά με αργό ρυθμό τα επίπεδα απόδοσης που γνώρισε πριν το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης το 2008-2010 (IMF, 2016). Το εμπόριο αναλογεί περίπου στο 60% της οικονομίας της Βρετανίας, σε μεγάλο βαθμό χάρη στη μείωση των εμπορικών φραγμών με την Ε.Ε μέσω της Ενιαίας Αγοράς της Ε.Ε. Μην ξεχνάμε εξάλλου ότι το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί την δεύτερη πιο ισχυρή οικονομία της Ένωσης. Με το Ηνωμένο Βασίλειο στις τάξεις της, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει ΑΕΠ μεγαλύτερο από εκείνο των ΗΠΑ και της Κίνας, ενώ χωρίς αυτό κατατάσσεται πίσω τους. Όπως φαίνεται και στο **Διάγραμμα 2**, το εμπόριο με την Ε.Ε αντιπροσωπεύει το 44,6% των συνολικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και το 53,2% των εισαγωγών αντίστοιχα για το έτος 2014 (The National Archives, 2015),

Διάγραμμα 2: Εισαγωγές – Εξαγωγές Μεγάλης Βρετανίας Εντός και Εκτός Ε.Ε

Πηγή: UK Office for National Statistics (2015)

Σύμφωνα με διάφορες μελέτες και αναλύσεις, το «Brexit»θα μπορούσε να έχει μια άμεση και μακροχρόνια επίδραση στις οικονομίες του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Jackson κ.α., 2016). Πιο συγκεκριμένα, οι χρηματοοικονομικές αγορές αντέδρασαν αρνητικά στο δημοψήφισμα για την έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. Η αξία σημαντικών δεικτών του χρηματιστηρίου υποχώρησε στην Ασία, την Ευρώπη και στη Wall Street. Ωστόσο, σε διάστημα δύο εβδομάδων οι περισσότερες χρηματιστηριακές αγορές είχαν αποσβέσει τις αρχικές τους απώλειες, αλλά η αβεβαιότητα αναφορικά με το μέλλον της βρετανικής οικονομίας συνεχίζει να αιωρείται μέσω των χρηματοοικονομικών της σχέσεων με τις ανεπτυγμένες και αναδυόμενες οικονομίες (Hughes, 2016). Παρ' όλα αυτά σε σύγκλητο που πραγματοποίησαν επτά υπουργοί Οικονομικών και κεντρικοί τραπεζίτες εξέφρασαν την πεποίθησή τους πως η Μεγάλη Βρετανία είναι κατάλληλα προετοιμασμένη για τις συνέπειες του «Brexit» και πως η οικονομία της θα συνεχίσει να παραμένει ανθεκτική (Mui κ.α., 2016), ενώ δεν αναμένεται να δημιουργήσει μια οικονομική κατάρρευση ανάλογη με εκείνη που ακολούθησε την πτώχευση της Lehman Brothers το 2008.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με ανάλυσή του που παρουσίασε τον Ιούνιο του 2016, εκτίμησε ότι το «Brexit» θα επιφέρει μείωση του ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου κατά 1,4% κάτω από τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις και κατά 5,6% κάτω από τις πιο απαισιόδοξες (IMF, 2016). Επίσης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μέλη της Ευρωζώνης που έχουν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς εμπορίου και χρηματοδότησης με τη Μεγάλη Βρετανία θα επηρεαστούν σε μεγαλύτερο βαθμό από το «Brexit», με την Ιρλανδία, τη Μάλτα, τη Κύπρο, το Λουξεμβούργο, την Ολλανδία και το Βέλγιο να είναι οι επικρατέστερες (Cadman, 2016).

Με τη σειρά της, η Τράπεζα της Αγγλίας, η κεντρική τράπεζα του Ηνωμένου Βασιλείου, παρουσίασε τις δικές της θέσεις-ανησυχίες αναφορικά με το «Brexit» που είναι οι ακόλουθες:

- Θα μεταβάλλει σημαντικά τις προοπτικές για την παραγωγή και τον πληθωρισμό, και επακολούθως τη ρύθμιση της κατάλληλης νομισματικής πολιτικής
- Θα αναγκάσει τα νοικοκυριά να μειώσουν την κατανάλωση και τις επιχειρήσεις να αναβάλλουν τις επενδύσεις τους, μειώνοντας τη ζήτηση εργασίας και προκαλώντας αύξηση της ανεργίας
- Θα αυξήσει τους κινδύνους για τη παγκόσμια οικονομία εξαιτίας δευτερογενών επιπτώσεων μέσω της χρηματοοικονομικής αγοράς και των καναλιών «εμπιστοσύνης»
- Θα επιφέρει χαμηλότερη αύξηση της προσφοράς, γεγονός που αντανακλά πιο αργή συσσώρευση κεφαλαίου και την ανάγκη ανακατανομής των πόρων
- Θα προκαλέσει υποτίμηση της διεθνούς συναλλαγματικής ισοτιμίας της βρετανικής λίρας (Bank of England, 2016)

Τέλος, ο ΟΟΣΑ (2016) σε μια δική του έκθεση ενσωμάτωσε μια σειρά κοινών παραδοχών οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν ενδεικτικές πιθανές επιπτώσεις του «Brexit». Η ανάλυση αυτή έδειξε ότι οι επιπτώσεις του «Brexit» στις χρηματοπιστωτικές αγορές και τις ροές κεφαλαίων θα έχουν άμεση επίδραση στις τραπεζικές πιστώσεις, τις ξένες επενδύσεις, τη μεταβλητότητα των μετοχών, ενώ θα επιφέρουν αστάθεια στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και υψηλότερα επιτόκια για τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές μειώνοντας έτσι τις καταναλωτικές και τις επενδύσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπως φαίνεται και στον **Πίνακα 1**. Επιπλέον, το «Brexit» θα οδηγήσει σε

αναθεώρηση των σχέσεων της Μεγάλης Βρετανίας με την Ε.Ε αναφορικά με το εμπόριο και τις δραστηριότητες χρηματοδότησης, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε περιορισμούς των δικαιωμάτων των βρετανικών επιχειρήσεων να λειτουργούν απρόσκοπτα στην Ε.Ε, μειώνοντας έτσι την εμπορική και οικονομική δραστηριότητα της χώρας και προκαλώντας δευτερογενείς επιπτώσεις στις οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, εκτιμάται ότι το «Brexit» θα περιορίσει τη μετανάστευση, η οποία με τη σειρά της θα μειώσει την ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού και τη μακροπρόθεσμη παραγωγικότητα της εργασίας.

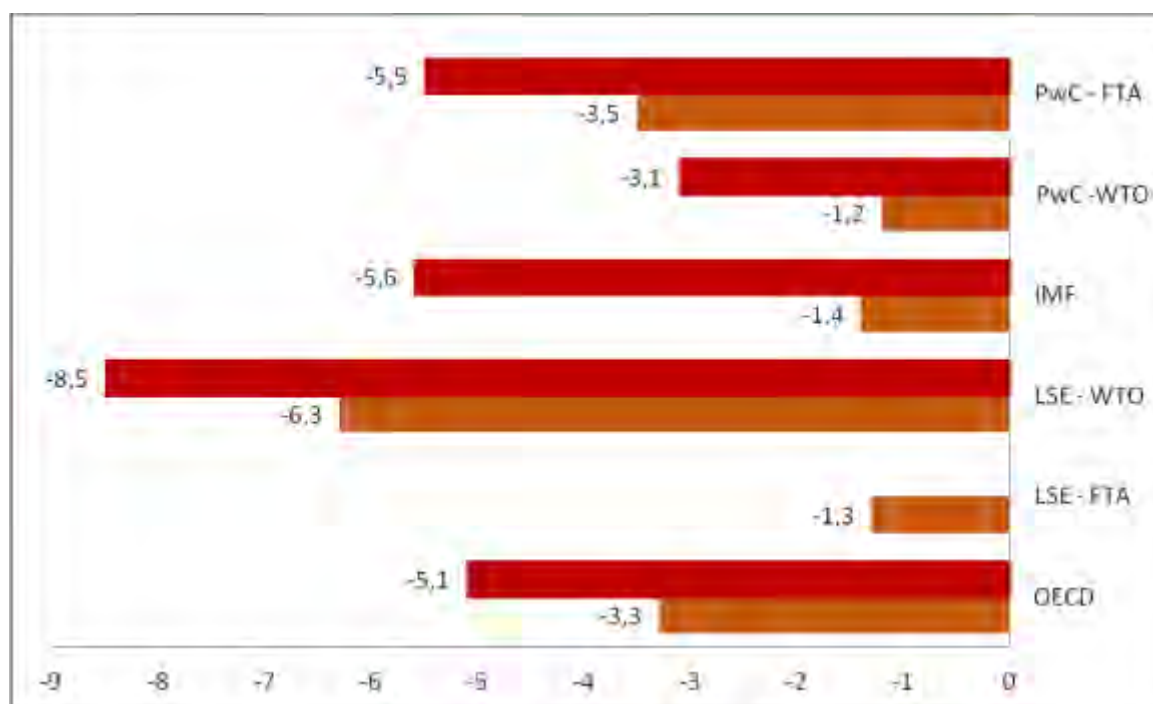
Πίνακας 1: Εκτιμώμενες Οικονομικές Επιπτώσεις του «Brexit»

Βραχυπρόθεσμα (2020)	Μακροπρόθεσμα (2030)
<p>Η αβεβαιότητα θα μειώσει την εμπιστοσύνη και τις καταναλωτικές δαπάνες, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα ασφάλιστρα, και συνεπώς το κόστος χρηματοδότησης, ενώ θα μειωθεί η διαθεσιμότητά του</p> <p>Αυξημένες πιθανότητες μεγάλων εκροών κεφαλαίου, ή ένα διάλειμμα σε εισροές, που θα περιπλέξει τη χρηματοδότηση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών</p> <p>Απώλεια της απεριόριστης πρόσβασης του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ενιαία Αγορά της ΕΕ, καθώς και σε 53 αγορές εκτός ΕΕ. Υψηλότερες τιμές στα αγαθά λόγω ΠΟΕ και συρρίκνωση διμερούς εμπορίου με ΕΕ</p> <p>Οι περικοπές στην ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων από την ΕΕ θα καταστήσει πιο αδύναμη την οικονομία του Ηνωμένου Βασιλείου και θα</p>	<p>Μείωση των εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων, κυρίως από την ΕΕ, με αποτέλεσμα τη σταδιακή μείωση των επιχειρηματικών επενδύσεων και του μετοχικού κεφαλαίου στο Ηνωμένο Βασίλειο.</p> <p>Μείωση της καινοτομίας, αποδυνάμωση της τεχνικής προόδου και της παραγωγικότητας στη Μ. Βρετανία</p> <p>Μείωση της μακροχρόνιας αύξησης του ΑΕΠ, λόγω μείωσης των άμεσων ξένων επενδύσεων και της μετανάστευσης</p> <p>Διακοπή καθαρών μεταβιβάσεων στον προϋπολογισμό της ΕΕ (0,3-0,4% του ΑΕΠ ετησίως) – η εξοικονόμηση θα πρέπει να αντισταθμιστεί με χαμηλότερη αύξηση του ΑΕΠ</p>

<p>οδηγήσει σε μείωση της μετανάστευσης</p> <p>Δημιουργία περαιτέρω οικονομικών κρίσεων, λόγω ανατίμησης των νομισμάτων έναντι της λίρας</p> <p>Μείωση του ΑΕΠ της Μ. Βρετανίας το 2020 περισσότερο από 3%, ενώ της ΕΕ κατά 1%</p>	<p>Μέχρι το 2030 το ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου θα έχει μειωθεί πάνω από 5%</p>
--	--

Πηγή: OECD (2016), Ιδία Επεξεργασία

Η παρούσα εργασία σε μια προσπάθεια αποτίμησης των οικονομικών επιπτώσεων του «Brexit» παρουσιάζει μια σύγκριση των εκτιμήσεων διαφόρων μελετών και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η έξοδος της Μ. Βρετανίας από την Ε.Ε θα βλάψει την οικονομία σε μεγάλο βαθμό. Όπως φαίνεται και στο **Διάγραμμα 3**, μελέτες παραθέτουν σενάρια με την «χειρότερη» και την «καλύτερη» περίπτωση αναφορικά με τις επιπτώσεις του «Brexit» στις οικονομίες του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα σενάρια αυτά δείχνουν ότι το «Brexit» θα επηρεάσει το ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου από -1,3% έως -5,5% ετησίως βραχυπρόθεσμα (2020) και από -1,2% έως -8,5% ετησίως μακροπρόθεσμα (2030). Στις μελέτες του ΔΝΤ και του ΟΟΣΑ που αναφέραμε ανωτέρω έρχονται να προστεθούν οι μελέτες του London School of Economics (Dhingrak.a., 2016) και του PwC (2016) οι οποίες καταλήγουν σε ανάλογα συμπεράσματα.

Διάγραμμα 3: Συγκριτική Ανάλυση της Επίδρασης του «Brexit» στο ΑΕΠ της Βρετανίας³

Πηγή: **Ιδία Επεξεργασία** (όπου με καφέ το «καλύτερο» σενάριο και με βυσσινί το «χειρότερο»)

5.3 Μεταναστευτικό – Προσφυγικό

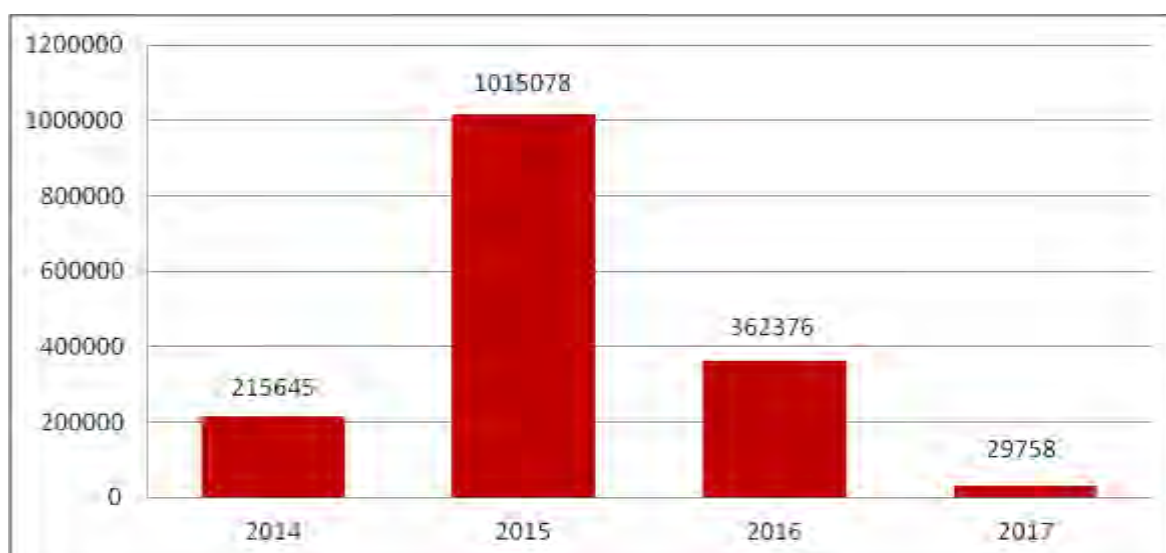
Τις τελευταίες δεκαετίες – και ειδικότερα την τρέχουσα – παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο έξαρση του φαινομένου των μεταναστευτικών ροών, των αιτούντων πολιτικό άσυλο και των προσφύγων. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ο αριθμός των αιτήσεων ασύλου στις χώρες που απαρτίζουν σήμερα την Ευρωπαϊκή Ένωση αυξήθηκε από περίπου 15.000 σε πάνω από 300.000 ετησίως (Hatton, 2004). Ωστόσο, τα τελευταία τρία χρόνια η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα πρωτοφανές κύμα μετανάστευσης προσφύγων από τη Συρία, το Ιράκ,

³FTA: Free Trade Agreement (συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με Ε.Ε)

WTO: World Trade Organization (χωρίς συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με την Ε.Ε)

το Αφγανιστάν, την Αφρική, τη Νότια Ασία και αλλού, εξαιτίας των συγκρούσεων και της φτώχειας που βιώνουν οι άνθρωποι στις χώρες αυτές. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (2017), περισσότεροι από 1 εκατομμύριο πρόσφυγες έφτασαν στην Ευρώπη από τη θάλασσα το 2015, ενώ το 2016 περίπου 362.000 (**Διάγραμμα 4**). Η Ελλάδα και η Ιταλία αποτέλεσαν τις κύριες χώρες άφιξης και διέλευσης λόγω της γεωγραφικής τους θέσης.

Διάγραμμα 4: Ετήσιες Θαλάσσιες Αφίξεις Προσφύγων

Πηγή: ΟΗΕ (2017), Ιδία Επεξεργασία

Κατά τη διάρκεια του 2015, η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε μια προσπάθεια περιορισμού των μεταναστευτικών ροών ανέλαβε διάφορες πρωτοβουλίες οι οποίες σε μεγάλο βαθμό αποδείχτηκαν ανεπαρκείς. Η Ε.Ε δέχτηκε σκληρή κριτική για έλλειψη άσκησης αποτελεσματικής πολιτικής στο μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο είναι δύσκολο να καταπολεμηθεί εδώ και καιρό εξαιτίας των ανησυχιών περί εθνικής κυριαρχίας και των ευαισθησιών της Ένωσης ως προς τις μειονότητες. Οι μεταναστευτικές ροές δημιούργησαν επίσης, βαθιές διαιρέσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε (Archick, 2017). Οι

προσπάθειές της για τη δημιουργία προγραμμάτων αναδιανομής και επανεγκατάστασης, όπου κάθε κράτος-μέλος θα δεχτεί έναν ορισμένο αριθμό προσφύγων (για την ανακούφιση των βαρών για την Ελλάδα και την Ιταλία) ήταν ιδιαίτερα αμφιλεγόμενες. Οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ήταν ιδιαίτερα αντίθετες σε αυτό το ενδεχόμενο, φοβούμενες πως οι νεοαφιχθέντες μετανάστες-πρόσφυγες – πολλοί εκ των οποίων είναι μουσουλμάνοι – θα αλλοιώσουν το χριστιανικό τους στοιχείο. Ωστόσο, το Σεπτέμβριο του 2015, κατόπιν ψηφοφορίας ειδικής πλειοψηφίας, εγκρίθηκε από την Ε.Ε η μετεγκατάσταση ενός περιορισμένου αριθμού μεταναστών από την Ελλάδα και την Ιταλία σε άσυλο.

Δεδομένου ότι αύξηση των μεταναστευτικών ροών στην Ευρώπη πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις στις αρχές του 2016, η Ε.Ε αποφάσισε να επικεντρωθεί στην αποθάρρυνση των προσφύγων από το να κάνουν το βήμα της μετανάστευσης προς τη Γηραιά Ήπειρο. Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής, το Μάρτιο του 2016, οι Ευρωπαίοι ηγέτες ήρθαν σε συμφωνία με την τουρκική κυβέρνηση για την επανεγκατάσταση στην Τουρκία όλων εκείνων των προσφύγων που εισήλθαν παράνομα στην Ελλάδα από τη γείτονα χώρα έναντι 3 δισ. ευρώ ως παροχή βοήθειας. Η εφαρμογή της συμφωνίας αυτής είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί σημαντικά ο αριθμός των μεταναστών –προσφύγων που καταφτάνουν στην Ευρώπη. Ωστόσο, δεν παύει όμως να παραμένει αμφιλεγόμενη και εύθραυστη, ενώ ορισμένοι βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου υποστηρίζουν ότι παραβιάζει το διεθνές δίκαιο και τα ανθρώπινα δικαιώματα των προσφύγων.

Παρά το γεγονός ότι η συμφωνία με την Τουρκία έχει βοηθήσει σημαντικά στη μείωση των μεταναστευτικών ροών προς την Ελλάδα, η Ιταλία, από τα μέσα του 2016, έχει βιώσει την αύξηση των αφίξεων μεταναστών-προσφύγων από την Αφρική, με κύριο σημείο αναχώρησής τους τη Λιβύη. Έτσι, το Φεβρουάριο του 2017, η Ε.Ε ανακοίνωσε την παροχή 200 εκατ. ευρώ προς την κυβέρνηση της Λιβύης, ως χρηματοδότηση για τη

βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της χώρας, καθώς και για την ενίσχυση των τοπικών αρχών προκειμένου να αποφευχθεί η εισροή προσφύγων στην Ιταλία και συνεπώς στην Ευρώπη. Ωστόσο, οι τοπικές αρχές της Λιβύης έχουν επικρίνει το σχέδιο αυτό υποστηρίζοντας πως θα επιδεινωθεί η κατάσταση στη χώρα. Επιπλέον, τάσσονται υπέρ των προσφύγων και ανησυχούν ότι το σχέδιο δεν προστατεύει επαρκώς τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ ορισμένοι αναλυτές δείχνουν ότι η συνεχιζόμενη αστάθεια της Λιβύης δημιουργεί αμφιβολίες σχετικά με τις προοπτικές του σχεδίου για την επιτυχία (Nielsen, 2017).

Οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές εξακολουθούν να αποτελούν ζήτημα το οποίο ταλανίζει σε μεγάλο βαθμό τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και την Ε.Ε γενικότερα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι έχουν ενταθεί οι συνοριακοί έλεγχοι για την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών πιέσεων, καθώς και για την αποφυγή εισροής στην Ε.Ε τρομοκρατών μιας και ορισμένοι ηγέτες ανησυχούν πως μπορεί να είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν το χάος και να εισέλθουν στην Ευρώπη.

Γενικότερα, οι εισροές μεταναστών και προσφύγων έχουν προκαλέσει διάφορα ερωτήματα σχετικά με την ικανότητα των ευρωπαϊκών χωρών να ενσωματώσουν μειονότητες στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και κοινωνία. Ωστόσο, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες δεν αποτελούν πρόβλημα. Προβληματική είναι η αυταρχική στάση της Ε.Ε και η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υφίστανται οι μετανάστες-πρόσφυγες κατά τον αγώνα τους για μια δικαιότερη ζωή (Verhofstadt, 2016). Η αντιμετώπισή τους ως πρόβλημα και ως διαβρωτικός κίνδυνος μίας δήθεν υγιούς και γεμάτης τάξης και ασφάλειας δυτικής κοινωνίας αποτελεί κατασκευάσμα της ηγεμονικής κουλτούρας της Ε.Ε, η οποία επιδιώκει να συντηρεί και να αναπαράγει στερεότυπα προς όφελος της ίδιας. Η κατασκευή αυτή στηρίζεται στη διαχρονική αξιωματική παραδοχή ότι η γεωγραφική κινητικότητα των ανθρώπων, δηλαδή η μετανάστευση και η προσφυγικότητα, αποτελεί

μια ιστορική και κοινωνική ανωμαλία και όχι κανονικότητα, η οποία έχει μόνο επιπτώσεις για τις χώρες υποδοχής. Εντούτοις, σε ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου γένους, συμπεριλαμβανομένης της νεότερης και σύγχρονης περιόδου, η κίνηση (άλλοτε οικειοθελής, άλλοτε βίαιη), αποτελεί κανονικότητα. Για την αντιμετώπιση του τελευταίου απαιτείται μια λιγότερο εθνοκεντρική ή ευρωκεντρική προσέγγιση και ένα μεγαλύτερο άνοιγμα προς μια περισσότερο φιλελεύθερη και οικουμενική οπτική των πραγμάτων.

5.4 Ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και ολοκλήρωσης προέκυψε και ωρίμασε κατά τη διάρκεια της ιστορίας, με την Τουρκία να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της κοινής ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς (Γιαλουρίδης, 2004). Για σχεδόν πέντε αιώνες, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε καταλάβει μεγάλο μέρος των ευρωπαϊκών εδαφών, έχοντας αφήσει έντονο το στίγμα της. Ο εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας, που αποτέλεσε μια διαδικασία μίμησης και υιοθέτησης σημαντικού μέρους του δυτικού πολιτισμού, ήταν προϊόν της προσπάθειας του Κεμάλ Ατατούρκ στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η πρόθεση για ένωση με την Ευρώπη εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το 1959, όταν και υπήρξε αίτησή της για προσχώρηση ως «συνδεδεμένο μέλος» στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Ωστόσο, για να ολοκληρωθεί η διαδικασία εξευρωπαϊσμού της απαιτούνταν οι ενταξιακές της διαπραγματεύσεις με την Ε.Ε, κάτι το οποίο επιτεύχθηκε εν μέρει με τον ορισμό της ως υποψήφια χώρα για μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης το Δεκέμβριο του 1999 στο Ελσίνκι. Με τη σειρά τους, οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 2005, με την αναλυτική εξέταση της νομοθεσίας της Ε.Ε και τον προσδιορισμό τριάντα πέντε κεφαλαίων, τα οποία πρόκειται να περάσουν μέσα από τη διαδικασία ελέγχου.

Η συνέχιση των μεταρρυθμίσεων στην Τουρκία με τη δυναμική της ενταξιακής της πορείας στην Ε.Ε ενισχύει το σταθεροποιητικό της ρόλο στις σχέσεις με τους γείτονές της και στην Ε.Ε, και συμμετέχει έτσι στην ασφάλεια των συνόρων της Ε.Ε. Η μοναδική γεωπολιτική της σχέση της προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα για την περιοχή. Είναι μια από τις λίγες χώρες στην περιοχή της με μακροχρόνιους δεσμούς με τη Δύση και με ένα σχετικά σταθερό σύστημα, συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη. Επιπροσθέτως, εκτός από την προώθηση της σταθερότητας, η Τουρκία παίζει κρίσιμο ρόλο στη σύνδεση των εμπορικών οδών, των μεταφορών και της ενέργειας της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου στην Ευρώπη (Κυνηγαλάκη, 2013).

Ανασταλτικός παράγοντας στην πορεία της Τουρκίας προς την Ε.Ε υπήρξαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τα σημεία τριβής με την Ελλάδα (Lucas, 1999). Οι σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία γνώρισαν περιόδους έντονων διακυμάνσεων. Οι τούρκικες διεκδικήσεις εις βάρος των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων αποτελούν ασυμβίβαστη συμπεριφορά για ένα εν δυνάμει κράτος μέλος της Ε.Ε. Ωστόσο, από την ανακήρυξη της Τουρκίας ως υποψήφιας χώρας στην Ε.Ε, η Ελλάδα παύει να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα. Εντούτοις, προκαλεί μεγάλο ενδιαφέρον το γεγονός ότι η πρόοδος που αναμενόταν, δεν επήλθε. Οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις μεταξύ Ε.Ε και Τουρκίας, που ξεκίνησαν το 2005, συνεχίζονται με την Τουρκία να μην έχει προχωρήσει στις μεταρρυθμίσεις στις οποίες έχει δεσμευτεί. Σε μια προσπάθεια αφύπνισης της γειτονικής χώρας, στις 24 Νοεμβρίου του 2016, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποφάσισε με ευρεία πλειοψηφία πάγωμα των ενταξιακών διαπραγματεύσεων ως «απάντηση» στα μέτρα της Άγκυρας κατά της αντιπολίτευσης και των ΜΜΕ μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου. Στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκε και ο αρμόδιος για τη Διεύρυνση Ευρωπαϊός Επίτροπος, ο Γιοχάνες Χαν, ο οποίος τόνισε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προχωρεί στο εν μέρει «πάγωμα» της χρηματοδότησης από το Μηχανισμό

Προενταξιακής Βοήθειας (ΜΠΒ) προς την Τουρκία, η οποία κινείται ενάντια στα πρότυπα, όχι μόνο της Ευρώπης, αλλά και του διεθνούς δικαίου (CNNGreece, 2017).

Οι σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν επιδεινωθεί σημαντικά τον τελευταίο καιρό, με τον Τούρκο πρωθυπουργό Ερντογάν να έχει κατηγορήσει κάποιες ευρωπαϊκές χώρες για «ναζιστικές πρακτικές». Αξίζει να αναφερθεί πως καθοριστικό ρόλο αναφορικά με το μέλλον της Τουρκίας και τις ενταξιακές της διαπραγματεύσεις στην Ε.Ε θα διαδραματίσει το αποτέλεσμα του ιστορικής σημασίας για τη χώρα δημοψηφίσματος της 16^{ης} Απριλίου του 2017 σχετικά με τη συνταγματική μεταρρύθμιση. Σε πρώτη φάση, η οριακή θετική επικράτηση υπέρ της υιοθέτησης του νέου Συντάγματος έχει κινητοποιήσει τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, τα οποία εξετάζουν σοβαρά το ενδεχόμενο τερματισμού των διαδικασιών ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε, υποστηρίζοντας πως οι όροι του και οι αλλαγές που θα επιφέρει δεν συνάδουν με τις αξίες της Ένωσης. Ωστόσο, βρισκόμαστε ακόμη εν αναμονή των εξελίξεων στο τρέχον αυτό πολιτικό ζήτημα.

5.5 Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων χρόνων, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι κυβερνήσεις των χωρών που την απαρτίζουν έχουν έρθει αντιμέτωπες με το φάσμα της ανόδου της τρομοκρατικής οργάνωσης του Ισλαμικού Κράτους (ISIS), η επιτυχία του οποίου στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε Ευρωπαίους πολίτες που έχουν συμμετάσχει στον πόλεμο του Ιράκ και της Συρίας και είναι θύματα της εξτρεμιστικής προπαγάνδας που το διέπει. Πολλές από τις πρόσφατες τρομοκρατικές επιθέσεις στην Ευρώπη – συμπεριλαμβανομένων των επιθέσεων στο Παρίσι το Νοέμβριο του 2015 και στις Βρυξέλλες το Μάρτιο του 2016 – έχουν συνδεθεί με το Ισλαμικό Κράτος, και μια σειρά

από τους δράστες τους ήταν Ευρωπαίοι πολίτες. Οι ευρωπαϊκές αρχές ανησυχούν και εκτιμούν πως η δύναμη του Ισλαμικού Κράτους και η ικανότητά του να κατευθύνει συντονισμένες επιθέσεις κατά της Ευρώπης αυξάνεται ολοένα και περισσότερο. Χαρακτηριστικό είναι πως 5000 Ευρωπαίοι πολίτες έχουν ταξιδέψει στο Ιράκ και στη Συρία προκειμένου να εκπαιδευτούν και να ενταχθούν στον αγώνα του Ισλάμ κατά του δυτικού κόσμου (Archick, 2017). Ωστόσο, οι ευρωπαίοι ανώτεροι αξιωματούχοι παρουσιάζονται ιδιαίτερα ανήσυχοι για τις επιθέσεις των «απομονωμένων λύκων», δηλαδή ατόμων που δεν είχαν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν στο Ιράκ και τη Συρία, αλλά που έχουν παρακινηθεί από την Ισλαμιστική προπαγάνδα σε τέτοιο βαθμό που να βλάψουν τον ίδιο τους τον εαυτό προκειμένου να υπερασπιστούν τις ιδέες της οργάνωσης και να καταστρέψουν τη Δύση. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι επιθέσεις που διεπράχθησαν στη Νίκαια της Γαλλίας τον Ιούλιο του 2016 και στο Βερολίνο το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς (Birnbauκαι McAuley, 2016; Faiolak.a., 2016).

Παρά το γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις έχουν υιοθετήσει μια σειρά από μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου που ονομάζεται ISIS, η Ε.Ε έχει επιδιώξει με τη σειρά της να αναλάβει πρωτοβουλίες, δεδομένων των αδυναμιών που παρουσιάζει η καταπολέμησή του εξαιτίας του ελλιπούς συστήματος ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών και των υπερβολικά ανοιχτών συνόρων της (Archick, 2017). Για παράδειγμα, ο επικεφαλής ύποπτος των επιθέσεων του Νοεμβρίου του 2015 στο Παρίσι ενδέχεται να είχε ταξιδέψει κατ' επανάληψη μεταξύ της Ευρώπης και της Συρίας, παρά το γεγονός ότι ήταν γνωστό κάτι τέτοιο στις ευρωπαϊκές αρχές ασφάλειας.

Αν και οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διακηρύττουν συνεχώς τη θέση τους κατά της εξίσωσης των προσφύγων με τους τρομοκράτες, εντούτοις δεν παύουν να αναγνωρίζουν τους αυξημένους φόβους τους αναφορικά με το γεγονός πως οι Ισλαμιστές θα μπορούσαν να κάνουν χρήση της προσφυγικής ιδιότητας προκειμένου να

εξασφαλίσουν την είσοδό τους στην Ευρώπη. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις έγιναν από δικούς μας νέους που ζουν στην Ευρώπη, γεγονός που δείχνει ότι οι ευρωπαϊκές αξίες δεν εμπνέουν πλέον και ότι είμαστε μια διαιρεμένη, δειλή και εξασθενημένη Ευρώπη που δεν είναι ενωμένη στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας.

Οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να βελτιώσει τον τρόπο αντιμετώπισης των εξτρεμιστών Ισλαμιστών και των οπαδών τους περιλαμβάνουν την αποτελεσματικότερη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των εθνικών και κοινοτικών αρχών (Verhofstadt, 2016) και την ενίσχυση των εξονυχιστικών ελέγχων στα σύνορα. Ωστόσο, η εφαρμογή των κοινών αυτών πολιτικών της Ε.Ε είναι προκλητική, καθώς με αυτόν τον τρόπο καταπατούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ελευθερία των πολιτών της. Το απόρρητο των προσωπικών δεδομένων και η προστασία τους είναι ο λόγος που καθυστερούσε εδώ και χρόνια η πρόταση της Ε.Ε περί θέσπισης ενός ευρέους συστήματος καταγραφής των ονομάτων των αεροπορικών επιβατών (Passenger Name Record – PNR), η οποία και εγκρίθηκε επίσημα τον Απρίλιο του 2016.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως παρά τις συνεχείς τρομοκρατικές επιθέσεις που δέχεται η Ευρώπη τα τελευταία δύο χρόνια, εντούτοις έχει περιοριστεί σημαντικά η συλλογική αντίδραση της Ε.Ε όσον αφορά τη χρήση βίας και μαζικής στρατιωτικής εκστρατείας στη Συρία και στο Ιράκ λόγω των διαφορετικών απόψεων μεταξύ των εθνικών κυβερνήσεων.

6. Η Νέα Μορφή Διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στη σύγχρονη εποχή, η συνεχώς αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των κρατών σε συνδυασμό με την εκδήλωση νέων προτεραιοτήτων στο διεθνές πολιτικό στερέωμα έχει περιορίσει την ανεξαρτησία του έθνους κράτους ως προς τον καθορισμό των πολιτικών του προτιμήσεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολούθησε μια περίπλοκη και πολυεπίπεδη διαδικασία ενοποίησης, και εξελίχθηκε σταδιακά μέσω της υιοθέτησης πρωτοφανών χαρακτηριστικών τα οποία την καθιστούν μοναδική στο είδος της και συνεπώς, ως τέτοια διαφοροποιείται σε σχέση με τα καθιερωμένα είδη διεθνούς οργάνωσης (Ι.Ε.Κ.Ε.Θ., 2014).

Η καινοτόμος λογική του ενοποιητικού εγχειρήματος, που στηρίζεται στη σύζευξη υπερεθνικών και διακυβερνητικών χαρακτηριστικών, έχουν ως αποτέλεσμα τη μετάλλαξη της Ε.Ε σε ένα ιδιότυπο πολιτικό σύστημα (Bellamy και Castiglione, 2004), που βασίζεται σε ένα σύνολο πολυεπίπεδων μη ιεραρχικών και ρυθμιστικών φορέων και σε ένα συνεκτικό μείγμα κρατικών και μη κρατικών δρώντων (Kohler-Koch και Rittberger, 2006). Σύμφωνα με τον Trondal (2006), αναδύεται μία «πολυεπίπεδη κοινοτική διοίκηση», με αποτέλεσμα η εθνική συνεργασία να προσδίδει στην Ένωση τα εξής χαρακτηριστικά: α) θεσμικό κατακερματισμό, β) εσωτερική διαφοροποίηση των θεσμικών οργάνων και γ) τομεακό διαχωρισμό των πολιτικών (Πασσάς, 2012).

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, που σηματοδοτούν τη μετάβαση από την κυβέρνηση στη διακυβέρνηση, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσδιορίζεται ως μια «νέα υπερεθνική βαθμίδα διακυβέρνησης» (Majone, 1996b), δηλαδή ένα υπερεθνικό κράτος, που λειτουργεί ως χώρος συνδιαμόρφωσης των δημοσίων πολιτικών και συλλογικής σύμπραξης μεταξύ των ενωσιακών και εθνικών φορέων δημόσιας εξουσίας (Caporaso, 1996; Πασσάς, 2012).

Ωστόσο, η νέα αυτή μορφή ευρωπαϊκής διακυβέρνησης και η διαδικασία λήψης των αποφάσεών της καθιστά το δημοκρατικό έλεγχο προβληματικό και υπό αμφισβήτηση και τα όρια των αρμοδιοτήτων συχνά ασαφή (Bellamy και Castiglione, 2004), δημιουργώντας ζητήματα δημοκρατικής νομιμοποίησης και αποτελεσματικότητας. Τα εν λόγω αυτά ζητήματα εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στο προσκήνιο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Taylor, 2010) και πιο συγκεκριμένα, κατά την περιπέτεια επικύρωσης της Συνθήκης του Maastricht, ενώ αναζωπυρώθηκαν το 2004 με τα αρνητικά εθνικά δημοψηφίσματα για την υιοθέτηση της Συνταγματικής Συνθήκης.

Πλέον, την εμφάνισή του κάνει ο όρος «δημοκρατικό έλλειμμα» και η διάσταση των απόψεων σχετικά με αυτόν οφείλεται στην αμφιλεγόμενη υπόσταση του οικοδομήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η τρέχουσα κρίση χρέους της Ευρωζώνης έχει φέρει στην επιφάνεια την ανάγκη υιοθέτησης περισσότερο ευέλικτων μορφών ολοκλήρωσης και ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας των θεσμών και των πολιτικών, καθιστώντας το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης πιο επίκαιρο από ποτέ. Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο οι μέθοδοι οικονομικής διακυβέρνησης που επεκτείνουν τα δικαιώματα παρέμβασης της Ε.Ε στις εθνικές έννομες τάξεις, είναι δημοκρατικά νομιμοποιημένοι. Με άλλα λόγια, τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί για την καταπολέμηση της κρίσης στην Ευρωζώνη έχουν ως επακόλουθο την αύξηση του δημοκρατικού ελλείμματος;

6.1 Η Δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο Schmidt Manfred (2004) αναφέρει ότι «ο όρος δημοκρατία μέχρι και το 19^ο αιώνα για πολλούς σήμαινε έναν τύπο διακυβέρνησης, ή ένα πολιτειακό σύστημα το οποίο είναι κατάλληλο μόνο για μικρές κοινότητες και όχι για μεγάλα σε έκταση κράτη».

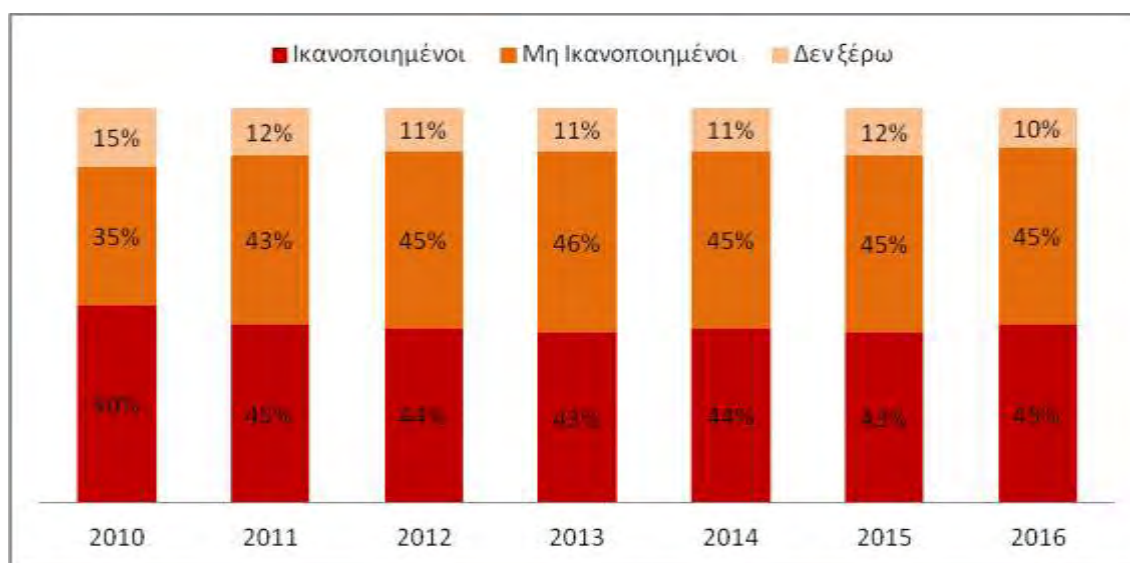
Η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει τον τρόπο λειτουργίας της και την ανάπτυξή της στην δημοκρατική αρχή, ωστόσο η κύρια διαφορά της σε σχέση με την παραδοσιακή έννοια της δημοκρατίας είναι ότι η δεύτερη αναγορεύει το λαό-δήμο σε κύρια πηγή της εξουσίας, ενώ στην περίπτωση της Ένωσης, είναι απόρροια διεθνούς συνθήκης και επομένως της βούλησης των κρατών-μελών (Πλιάκος, 2012).

Στο επίπεδο της Ένωσης, η έννοια της δημοκρατίας εισάγεται μέσω των Συνθηκών που δηλώνουν ότι η ΕΕ στηρίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου. Ωστόσο, αυτό που είναι αντίθετο στις έννοιες της δημοκρατίας και της ισότητας, είναι το γεγονός ότι κάποιοι πολίτες στην Ένωση εκφράζονται άμεσα μέσω της διαδικασίας του δημοψηφίσματος, ενώ κάποιοι άλλοι περιορίζονται στη διαδικασία επικύρωσης μιας Συνθήκης από τους εκπροσώπους τους στα εθνικά κοινοβούλια (Χρόνης, 2012). Αρκετοί υποστηρίζουν ότι η δημοκρατική νομιμοποίηση της ενωσιακής εξουσίας είναι ανεπαρκής, ενώ η δημοκρατία με την έννοια και τη μορφή που θα ήταν αναγνωρίσιμη σε επίπεδο εθνικού κράτους, δεν υφίσταται (Μοσχονάς, 2000).

Σε δημοσκόπηση που πραγματοποιήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι Ευρωπαίοι πολίτες υποβλήθηκαν στην ερώτηση αναφορικά με το αν η Ευρωπαϊκή Ένωση λειτουργεί δημοκρατικά και σε ποιο βαθμό είναι ικανοποιημένοι οι ίδιοι από τον τρόπο λειτουργίας της. Στο **Διάγραμμα 5** παρατηρούμε ότι τα ποσοστά ικανοποίησης και μη ικανοποίησης από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ένωση είναι μοιρασμένα. Κατά

την περίοδο 2010-2016, όπου η βιώνουμε την κρίση χρέους της Ευρωζώνης παρατηρείται ότι το ποσοστό των Ευρωπαίων πολιτών που δηλώνει ικανοποιημένο από τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας μειώθηκε από το 50% στο 44%, ενώ αντίθετα, το ποσοστό εκείνο που δηλώνει μη ικανοποιημένο αυξήθηκε από το 35% στο 45%. Τέλος, το 12% των πολιτών δηλώνουν αναποφάσιστοι.

Διάγραμμα 5: Τρόπος Λειτουργίας της Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Πηγή: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2017), *Ίδια Επεξεργασία*

6.2 Το Δημοκρατικό Έλλειμμα: Η Φύση του Προβλήματος

Το δημοκρατικό έλλειμμα (democratic deficit) ορίζεται ως «η απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να λειτουργεί σε πολλές περιπτώσεις χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των λαών τις οποίες εκπροσωπεί και δεν είναι υπόλογη σε αυτούς».⁴ Αυτό συνεπάγεται περιορισμός των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών της Ε.Ε να επηρεάζουν τη λειτουργία των ευρωπαϊκών οργάνων, με συνέπεια να υπάρχει σύγχυση των λειτουργιών, αδιαφάνεια και ανεπαρκής δημοκρατικός έλεγχος (Williams, 1991;

⁴Κυριαζής, Ν. και Μεταξάς, Θ., (2013), «Το Δημοκρατικό Έλλειμμα ως Πρόβλημα, η Αντιμετώπισή του, Απόψεις και Προτάσεις», Οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2013

Στεφάνου, 1996). Το δημοκρατικό έλλειμμα λαμβάνει δύο διαστάσεις: τη θεσμική και την κοινωνικό-ψυχολογική. Η θεσμική διάσταση αναφέρεται στην αδυναμία των Ευρωπαίων πολιτών να επηρεάσουν τη διαδικασία παραγωγής πολιτικής σε κοινοτικό επίπεδο εξαιτίας της πλημμελούς εκπροσώπησής τους στους αντίστοιχους θεσμούς, ενώ η κοινωνικό-ψυχολογική διάσταση αναφέρεται στην αποτυχία δημιουργίας μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας (Φραγκονικολόπουλος, 2008; Κυριαζής και Μεταξάς, 2013).

Δύο ερωτήματα έχουν τεθεί διαχρονικά αναφορικά με το δημοκρατικό έλλειμμα (Zweifel, 2002; Κυριαζής και Μεταξάς, 2013). Το πρώτο αφορά το αν οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι δημοκρατικοί, και το δεύτερο αν η Ε.Ε λειτουργεί δημοκρατικά, όταν λαμβάνονται αποφάσεις, δηλαδή αν οι πολίτες των κρατών-μελών της Ένωσης συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο ερώτημα σχετίζεται με την ανεπαρκή νομιμοποίηση των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. Με άλλα λόγια, ασκείται κριτική ότι η πολυπόθητη Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση αποτελεί ένα τεχνοκρατικό εγχείρημα των ελίτ, χωρίς οι λαοί των κρατών-μελών να έχουν δικαίωμα συμμετοχής ή άποψης. Η έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης στην Ε.Ε, φαίνεται από μια σειρά παραδείγματα όπως το γεγονός ότι η διαδικασία λήψης αποφάσεων στο Συμβούλιο των Υπουργών επιτρέπει στα εκτελεστικά όργανα να εκφεύγουν του εσωτερικού δημόσιου ελέγχου, ενώ οι ψηφοφορίες πραγματοποιούνται με κλειστές πόρτες (Jolly, 2003) χωρίς καν να συμβουλευεται το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το κατεξοχήν εκτελεστικό όργανο της Ε.Ε, αποτελείται από πολιτικά πρόσωπα που δεν εκλέγονται σε λαϊκή βάση, αλλά από τις κυβερνήσεις, χωρίς να ελέγχονται από αυτές, αλλά ούτε και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, γεγονός που δεν συμβαδίζει με την απαιτούμενη δημοκρατική νομιμοποίηση. Παρόμοια είναι και η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (Κυριαζής και Μεταξάς, 2013).

Για πολλούς αναλυτές και ειδικούς, ο βασικός λόγος ύπαρξης του δημοκρατικού ελλείμματος έγκειται στην αδυναμία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να διαδραματίσει ισχυρότερο ρόλο από αυτόν που έχει και να καταστήσει τα ευρωπαϊκά εκτελεστικά όργανα υπόλογα σε αυτό, κατά τον ίδιο τρόπο που οι εθνικές κυβερνήσεις είναι υπόλογες στα εθνικά κοινοβούλια.

Με τη σειρά του, το δεύτερο ερώτημα έχει να κάνει με την αρνητική κριτική που ασκείται αναφορικά με την αδυναμία λήψης αποφάσεων και ενεργής παρέμβασης στην Ένωση από τους ίδιους τους πολίτες. Γενικότερα, στα πλαίσια της Ε.Ε ο ρόλος των πολιτών σε ζητήματα αποφάσεων είναι ελλιπής και σε πολλά προβλήματα περιορισμένος. Ωστόσο, ακόμη και σε περίπτωση που οι πολίτες καλούνται να πάρουν θέση μέσω δημοψηφίσματος και να εκφράσουν την άποψή τους, στο τέλος υπερισχύει η ομοφωνία των θεσμικών οργάνων και των ηγετών της Ένωσης έναντι των κρατών που έχουν καταψηφίσει την απόφαση, γεγονός που καταδεικνύει την αντιδημοκρατική φύση της Ε.Ε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στην Ελλάδα το καλοκαίρι 2015, όπου ο ελληνικός λαός απέρριψε τα μέτρα λιτότητας, αλλά τελικά αποφασίστηκε η εφαρμογή τους από τους ηγέτες και τα αρμόδια όργανα της Ένωσης.

Σε γενικές γραμμές, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί δίχως αμφιβολία έναν επιτυχημένο οργανισμό που έχει ανταποκριθεί πολύ θετικά στις ανάγκες των πολιτών των κρατών-μελών. Ωστόσο, οι ανάγκες των πολιτών δεν παραμένουν στάσιμες, αλλά μεταβάλλονται και εξελίσσονται διαρκώς με την πάροδο του χρόνου. Η Ε.Ε στερείται μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας που θα αποτελέσει χώρο διάπλασης των συμφερόντων των πολιτών. Υπό την έννοια αυτή, το δημοκρατικό έλλειμμα έγκειται στην απουσία ενός ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου που θα σέβεται την άποψη του πολίτη και ενός υπερεθνικού πολιτικού συστήματος.

6.3 Από το Δημοκρατικό Έλλειμμα στη Δημοκρατική Αθέτηση: Το

Αναπόφευκτο Τέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

Λαμβάνοντας υπόψη τα μέτρα και τις πολιτικές που έχει υιοθετήσει η νέα μορφή διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο τη διάσωση του Ευρώ και της Ευρωζώνης, καταλήγουμε στην εκτίμηση ότι είτε θα αποτύχουν ή θα υπονομεύσουν τη δημοκρατία στα κράτη-μέλη, είτε ακόμη και θα θέσουν σε κίνδυνο το μέλλον ολόκληρου του ευρωπαϊκού οικοδομήματος (Scharpf, 2011).

Οι κανόνες για τα κράτη-μέλη γίνονται ολοένα και αυστηρότεροι και το εκτελεστικό όργανο της Ε.Ε διαδραματίζει καίριο ρόλο για την επιβολή τους. Έχει καθιερωθεί ένα καθεστώς που στηρίζεται στη διακριτική ευχέρεια των υπερεθνικών οργάνων της Ε.Ε και συνεπάγεται μία μορφή διακυβερνητικής διαχείρισης των εθνικών οικονομιών και κοινωνιών (Scharpf, 2012), περιορίζοντας τη δημοσιονομική αυτονομία των κρατών-μελών. Σαφώς οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται στο Συμβούλιο είναι συνταγματικά και δημοκρατικά νομιμοποιημένες. Ωστόσο, η άμεση διακριτική ευρωπαϊκή παρέμβαση και ο έλεγχος επί των εθνικών επιλογών και πόρων σε μεμονωμένα κράτη μέλη είναι που στερείται δημοκρατικής νομιμοποίησης.

Επιπροσθέτως, τα μέτρα διάσωσης και η εφαρμογή των μνημονίων στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου (ασχέτως αν η Ιρλανδία, η Κύπρος και η Πορτογαλία, οι οποίες αντιμετώπιζαν δημοσιονομικά προβλήματα εν τέλει βγήκαν από τα μνημόνια) μην έχοντας φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα στα κράτη-μέλη, φαίνεται να έχουν χάσει το κοινωνικό τους έρεισμα. Από τη μεριά τους, οι πολίτες των χωρών αυτών θεωρούν ως αποκλειστικά υπαίτιους για την εφαρμογή των αυταρχικών μέτρων λιτότητας, όχι τις ανώνυμες δυνάμεις της αγοράς, αλλά τους Merkel A., Schäuble W., Juncker J-C. και Draghi M. Η συμμόρφωση με τις αποφάσεις των υπερεθνικών οργάνων,

όπως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συνεπάγεται την παραβίαση των πολιτικών συμφερόντων, προτιμήσεων και αξιών των εθνικών εκλογικών περιφερειών, ενώ συγκρούεται με τα εχέγγυα της δημοκρατίας και υπονομεύει την έννοια της δημοκρατικής νομιμότητας. Η εκτροπή από τα πολιτικά αιτήματα και τις προσδοκίες των πολιτών, καθώς και ο περιορισμός της διαχείρισης και ελέγχου των κυβερνήσεων επί των μακροοικονομικών δεικτών και μηχανισμών επαληθεύουν την κρίση δημοκρατικής νομιμοποίησης.

Δυστυχώς η Ευρωπαϊκή Ένωση, δίχως ίχνος υπερβολής ή λαϊκισμού έχει εκπέσει σε μια ιδιότυπη μορφή γερμανικής αποικίας. Ότι δεν κατάφεραν στρατιωτικά οι γερμανικές πολιτικές ηγεσίες στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους, το κατάφερε η σημερινή πολιτική γερμανική ηγεσία οικονομικά και κατ' ακόλουθα πολιτικά. Κατάφερε να επικυριαρχήσει πολυεπίπεδα - και κυρίως πολιτικά - των υπολοίπων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατορθώνοντας αρχικά να αναδειχθεί σε κυρίαρχη ευρωπαϊκή οικονομική δύναμη και εν συνεχεία, εκμεταλλευόμενη πλήρως την οικονομική της υπεροχή να εδραιώσει την πολιτική της επικυριαρχία. Αυτό οδήγησε στο να υπάρχει σοβαρό δημοκρατικό έλλειμμα, κάτι φυσικά που αντίκειται ευθέως στις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παραβιάζει κατάφωρα τον αξιακό πυρήνα της.

Αυτή τη στιγμή στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχει μια πλήρη αναντιστοιχία μεταξύ κανονιστικού και οντολογικού επιπέδου, δηλαδή μεταξύ των αξιών που τη διέπουν και των λόγων ύπαρξής της. Οι ιδρυτικές συνθήκες και εν γένει οι ευρωπαϊκοί κανόνες δυστυχώς έχουν εκπέσει σε γράμμα κενό και η ευρωπαϊκή πραγματικότητα, εξαιτίας κυρίως της γερμανικής πολιτικής, βρίσκεται σε πλήρη δυσαρμονία με τις αρχές και τις αξίες πάνω στις οποίες δομήθηκε και στις οποίες οφείλει την υπόστασή της. Αν

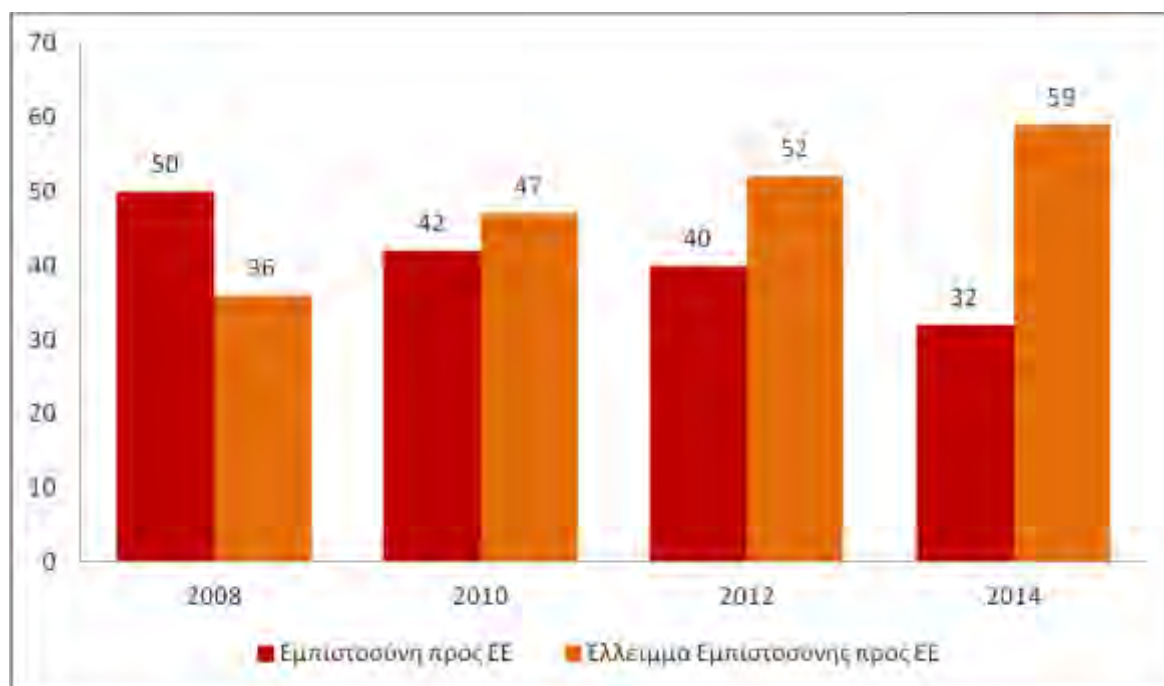
δεν υπάρξει βραχυπρόθεσμα σύγκλιση σε αυτά τα δύο επίπεδα, τότε το ευρωπαϊκό οικοδόμημα θα καταρρεύσει και σύντομα μάλιστα με εκκωφαντικό τρόπο.

Η νέα μορφή οικονομικής διακυβέρνησης που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση υπό την «ηγεσία» της Γερμανίας τροφοδοτεί συνεχώς τον ευρωσκεπτικισμό, που πέρα από το δημοκρατικό έλλειμμα, εκφράζεται μέσα από το πρόβλημα της «δημοκρατικής αθέτησης» (democratic default), λόγω της αναντιστοιχίας μεταξύ της επέκτασης των υπερεθνικών εξουσιών και της συρρικνωμένης λαϊκής υποστήριξης απέναντι στο ευρωπαϊκό εγχείρημα (Majone, 2014).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως η κρίση έχει διαβρώσει τη σχέση εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Ε.Ε ως ιδέα και οργανωτική δομή έρχεται σε σύγκρουση με τους λαούς της και κατά συνέπεια κάνουμε λόγο για έλλειμμα εμπιστοσύνης, το οποίο αγγίζει το 59%, ενώ πριν το ξέσπασμα της κρίσης της Ευρωζώνης έφτανε μόλις το 36%, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται στο

Διάγραμμα 6.

Διάγραμμα 6: Ποσοστό (%) Εμπιστοσύνης Ευρωπαίων Πολιτών προς την Ε.Ε

Πηγή: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ίδια Επεξεργασία*

7. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Ομοσπονδία: Όρια και Προοπτικές

Η πολιτειακή οργάνωση χωρών σε ομοσπονδίες είναι ευρέως διαδεδομένη, καθώς από τα 196 κράτη στον πλανήτη που αναγνωρίζει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών τα 25 αποτελούν ομοσπονδίες, όπως οι ΗΠΑ, η Βραζιλία, ο Καναδάς, η Γερμανία, η Αυστραλία και το Ηνωμένο Βασίλειο (Κυριαζής και Οικονόμου, 2015). Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δημιουργήθηκε με την προοπτική να υπάρξει μακροπρόθεσμα μιας ομοσπονδιακής κατεύθυνσης ενοποίηση κρατών μέσω της πολιτικής της ένωσής τους, η οποία θα βασίζεται σε κοινούς θεσμούς και θα στηρίζεται στη θέλησή τους να αποποιηθούν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας, έτσι ώστε να αποκομίσουν τα οφέλη που θα τους απέφερε

μελλοντικά μια ενδεχόμενη διακυβερνητική συνεργασία (Καραμιχαλάκου, 2007). Ωστόσο, αν και υπήρχε η τάση αυτή, μια τέτοιου είδους «Ομοσπονδιακή Ευρώπη» δεν είχε δημιουργηθεί, γιατί δεν υπήρξε μια θεσμική βάση που να τη θεμελιώνει.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, στη διάρκεια των 60 χρόνων ιστορίας της, έχει περάσει από διαφορετικά στάδια, ορισμένα εκ των οποίων ενίσχυσαν τα υπερεθνικά χαρακτηριστικά της ενοποίησης, ενώ άλλα ευνόησαν περισσότερο το διακυβερνητικό στοιχείο (Χρυσόχου, 2007). Όλη η πορεία της ενοποίησης αντανάκλα τη διαρκή αναζήτηση μιας δυναμικής θεσμικής και πολιτικής ισορροπίας ανάμεσα στη δημιουργία μιας νέας μορφής ένωσης με έντονα ομοσπονδιακά στοιχεία και μιας ένωσης κρατών τα οποία θα διατηρούσαν την εθνική τους κυριαρχία. Κατά τις Διακυβερνητικές Διασκέψεις, ιδίως από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και έπειτα, παρατηρούμε αυτή τη συνεχή εναλλαγή εκχώρησης εξουσιών μεταξύ κεντρικού και κρατικού επιπέδου. Η αναζήτηση μιας χρυσής τομής και η σαφής πολιτική κατηγοριοποίησή της με βάση τους νόμους που τη διέπουν, έχουν αποτελέσει διαχρονικά αντικείμενο έντονων συζητήσεων και αντιπαράθεσεων.

7.1 Ομοσπονδιακή ή Συνομοσπονδιακή Ευρώπη;

Σε ιστορική βάση, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί έναν υπερεθνικό οργανισμό, ο οποίος ακροβατεί διαρκώς μεταξύ ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας. Οι δυσκολίες αναφορικά με την εν λόγω κατηγοριοποίηση έγκειται στην ίδια τη φύση των εθνικών και των διεθνών νόμων, καθώς το Ευρωπαϊκό Δίκαιο αποτελείται από συνδυασμούς και των δύο κατηγοριών. Με άλλα λόγια, η Ε.Ε είναι ένα σύνολο θεσμικών οργάνων όπου άλλα είναι κοινοτικά, άλλα διακυβερνητικά, κάποια ομοσπονδιακά και άλλα συνομοσπονδιακά (Verhofstadt, 2016). Αναλύοντας ακολούθως τους όρους ομοσπονδία και συνομοσπονδία

και αναφέροντας τα κύρια χαρακτηριστικά τους, δίνεται εν μέρει μια απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα που έθεσε η παρούσα εργασία στο εισαγωγικό της κεφάλαιο.

Η ομοσπονδία ως υπόδειγμα διακυβέρνησης, προσδιορίζει τη δημιουργία μιας σύνθετης πολιτείας, η οποία αποτελείται από τα συστατικά μέρη και μια ισχυρή κεντρική εξουσία (Χρυσοχόου, 2003), ενώ πρωταρχικός στόχος της υπήρξε η κοινή άμυνα έναντι ενός ισχυρού εξωτερικού εχθρού, όπως συνέβη στις ΗΠΑ, σε αντίθεση με την Ε.Ε όπου για θέματα ασφάλειας υπήρχε το ΝΑΤΟ και οι όποιες αποφάσεις λαμβάνονταν μέσω αυτού. Βασικό χαρακτηριστικό της ομοσπονδίας αποτελεί η κατανομή της εξουσίας μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών οργάνων στη βάση ενός Συντάγματος, το οποίο θα θέτει τις βάσεις μιας δημοκρατικής αντιπροσώπευσης (Κυριαζής και Οικονόμου, 2015). Οι ομοσπονδίες χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία, λόγω της ύπαρξης πολλών συστατικών μερών. Ωστόσο, διασφαλίζεται η απαραίτητη επικοινωνία μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των περιφερειακών οργάνων ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία του ενιαίου συστήματος και να υπάρχει η πρέπουσα ισορροπία ανάμεσα στο σύστημα ως όλο και στην αυτονομία των μερών. Επίσης, διακατέχονται από οικονομική (δημοσιονομική) αυτοτέλεια των κατώτερων επιπέδων, δηλαδή ύπαρξη οικονομικών πόρων που ανήκουν αποκλειστικά στις πολιτείες, το ύψος των οποίων (π.χ. τους φορολογικούς συντελεστές) μπορούν να επιλέξουν τα ίδια (Κυριαζής και Οικονόμου, 2015). Τέλος, οι κεντρικοί θεσμοί καλούνται να ικανοποιήσουν τα συμφέροντα του λαού ως ενιαίου συνόλου πολιτών, το οποίο αποτελεί και τη νομιμοποιητική βάση της ομοσπονδίας.

Από την πλευρά της, η συνομοσπονδία αποτελεί μια διεθνική οντότητα, και πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μια ένωση κρατών που βασίζεται στην έννοια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης για την επίτευξη ορισμένων κοινών στόχων (Χρυσοχόου, 2006). Κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο της συνομοσπονδίας είναι ότι παρά την ύπαρξη ενός βαθμού

ενότητας μεταξύ των κρατών, εξακολουθούν να διατηρούν την κυριαρχία τους στο εσωτερικό τους και οι εξουσίες που εκχωρούνται σε κεντρικούς θεσμούς είναι ανακλητές οποιαδήποτε στιγμή.

Η απουσία ενός ενιαίου λαού αποτελεί και τον λόγο δημιουργίας της συνομοσπονδίας, καθώς δεν υπάρχει έκφραση μιας ενιαίας λαϊκής βούλησης μέσω ενός Συντάγματος, παρά μόνο η εθελούσια ένωση κρατών μέσω μιας Διεθνούς Συνθήκης.

Οι διαφορές ανάμεσα στην ομοσπονδία και τη συνομοσπονδία περιγράφονται ακολούθως (Τσινιτσιζέλης, 2001; Χρυσοχόου, 2006):

- Η συνομοσπονδία αποτελεί μια χαλαρή ένωση ανεξάρτητων κρατών, ενώ η ομοσπονδία αποτελεί μια ένωση που αντλεί τη νομιμοποιητική της βάση από τους πολίτες της
- Η συνομοσπονδία απορρέει από διεθνή συνθήκη η οποία αποτελεί ένα κείμενο προσωρινού χαρακτήρα το οποίο κατά βούληση των κρατών μπορεί να ανακληθεί, ενώ η ομοσπονδία προκύπτει από ένα Σύνταγμα εκ του οποίου πηγάζουν οι εξουσίες των κεντρικών και περιφερειακών κυβερνήσεων
- Οι εξουσίες που εκχωρούνται σε κεντρικούς θεσμούς στη συνομοσπονδία είναι περιορισμένες, σε αντίθεση με την ομοσπονδία όπου είναι ευρύτατες
- Στη συνομοσπονδία, λόγω του μη μόνιμου χαρακτήρα της διεθνούς συνθήκης, τα κράτη μπορούν όποτε το επιθυμήσουν να αποχωρήσουν από την ένωση, κάτι το οποίο δεν μπορεί να συμβεί σε μια ομοσπονδία

- Η έννοια της κυριαρχίας, σε μια συνομοσπονδία εξακολουθεί να ανάγεται σε κρατικό επίπεδο, ενώ σε μια ομοσπονδία η κυριαρχία αφορά ολόκληρη την ένωση η οποία θεωρείται ως ενιαίο μόρφωμα
- Τέλος, αναφορικά με τους κοινούς θεσμούς, σε μια συνομοσπονδία αφορούν αποκλειστικά στα ζητήματα κοινού συμφέροντος για τα οποία τα κράτη έχουν συμφωνήσει κοινές δράσεις, ενώ στην ομοσπονδία βρίσκονται πέρα και πάνω από τις περιφερειακές κυβερνητικές δομές.

Η σύγκριση αυτών των δύο συστημάτων οδηγεί στη διαπίστωση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια ένωση κρατών η οποία συνδυάζει χαρακτηριστικά και από τις δύο ανωτέρω κατηγορίες. Πιο συγκεκριμένα, η Ε.Ε ισορροπεί σήμερα ανάμεσα στα όρια του εθνικού κράτους και της συλλογικής διακυβέρνησης που το ξεπερνά. Χωρίς ακόμη να είναι μια κυρίαρχη πολιτεία, αναδεικνύει μια νέα μορφή πολιτικής ενότητας που διαπνέεται από την συν-διάθεση, αλλά χρειάζεται και μια ευρεία δημόσια συμμετοχή τόσο για τη νομιμοποίησή της, όσο και για τη μελλοντική της εξέλιξη ως πολιτική ένωση. Έτσι, η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος αναμένεται να οδηγήσει την Ευρώπη σε μια ομοσπονδιακού τύπου ολοκλήρωση και να λύσει το ουσιαστικότερο ίσως πρόβλημα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, το έλλειμμα δημοκρατικής νομιμοποίησης το οποίο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη θεμελίωση μιας πολιτικής ένωσης.

7.2 Χρειάζεται Σύνταγμα η Ευρώπη;

Το ερώτημα αυτό, το οποίο συνιστά και **υποερώτημα** του ερευνητικού στόχου της παρούσας έρευνας, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το «Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης» και της Ευρώπης γενικότερα, έχοντας αποτελέσει για μεγάλο χρονικό διάστημα αντικείμενο συζήτησης. Υπάρχουν τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις στην τρέχουσα συζήτηση αναφορικά με το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα (Χρυσόχου, 2007).

Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, το Σύνταγμα αποτελεί μέσο για την ενίσχυση της πολιτικής νομιμοποίησης και τον εκδημοκρατισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δίνοντας ουσιαστική λύση στο μακροχρόνιο ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος που ταλανίζει την Ένωση. Με τη σειρά της, η δεύτερη προσέγγιση παρουσιάζει το Σύνταγμα ως μέσο και απαραίτητη προϋπόθεση για την κάθετη οριοθέτηση των εξουσιών και αρμοδιοτήτων της ΕΕ. Τέλος, η τρίτη προσέγγιση υποστηρίζει πως το Σύνταγμα αντιπροσωπεύει απλά ένα διαδικαστικό μηχανισμό για την ορθολογικοποίηση των Συνθηκών της Ένωσης, ώστε οι τελευταίες να γίνουν κατανοητές και αποδεκτές από την ευρύτερη Ευρωπαϊκή κοινωνία.

Η αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης και διαπραγμάτευσης εδώ και αρκετά χρόνια προκειμένου να αποκτήσει η Ευρώπη ομοσπονδιακό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, το 2004, καταρτίστηκε η Συνταγματική Συνθήκη η οποία θα οδηγούσε σε μια Ευρωπαϊκή ομοσπονδία με κοινές αξίες και κεντρική δομή εξουσίας. Η Συνταγματική Συνθήκη αποτέλεσε κομβικό σημείο της διαδικασίας αναζήτησης μιας ισορροπίας και τέθηκε στη διάθεση των κρατών-μελών για επικύρωση έτσι ώστε να αποκτήσει δημοκρατικό χαρακτήρα.

Ωστόσο, δύο ευρωπαϊκά κράτη, η Γαλλία και η Ολλανδία, μέσω δημοψηφισμάτων απέρριψαν το κείμενο της Συνθήκης, παγώνοντας με αυτό τον τρόπο τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων για την ομοσπονδιακή ολοκλήρωση της Ε.Ε. Το γεγονός αυτό κατέδειξε το σπουδαιότερο ίσως πρόβλημα του σύγχρονου ευρωπαϊκού οικοδομήματος, το δημοκρατικό έλλειμμα, το οποίο εάν δεν καλυφθεί άμεσα, ολόκληρο το ευρωπαϊκό σύστημα που απαριθμεί πλέον 28 κράτη-μέλη, θα καταρρεύσει και η ολοκλήρωση θα μείνει ως ένα ανεκπλήρωτο όραμα.

Σε μια προσπάθεια για τη διάσωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, η Διακυβερνητική Διάσκεψη του Ιουνίου του 2007 αποτέλεσε μια νέα αφετηρία διαπραγματεύσεων, έτσι ώστε να καταφέρει η Ευρώπη να βγει από το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει. Εντούτοις, η συζήτηση δεν είχε ως αντικείμενο τη συνταγματική προοπτική της Ένωσης με ομοσπονδιακό χαρακτήρα, αλλά ακολούθησε ένα πιο χαλαρό πρότυπο ενοποίησης αφού η νέα Μεταρρυθμιστική Συνθήκη είχε ρόλο εξισορροπητικό παρά εξελικτικό στην πορεία της ομοσπονδιακής ολοκλήρωσης. Πιο συγκεκριμένα, στις 13 Δεκεμβρίου του 2007 υπογράφηκε η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 1 Δεκεμβρίου του 2009 και έδωσε νομική ισχύ στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η αποδοχή της αποτέλεσε βασική προϋπόθεση προσχώρησης σε αυτήν. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν προσδίδει στην Ε.Ε ομοσπονδιακή διάσταση.

Σε ένα γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο συζήτησης για ένα ευρωπαϊκό Σύνταγμα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η πορεία της μελλοντικής ευρωπαϊκής ενοποίησης κινείται γύρω από τις έννοιες της κυριαρχίας και της δημοκρατίας, ο συνδυασμός των οποίων θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια θεσμοθετημένη βάσει αυξημένων εγγυήσεων πολιτική ένωση λαών και κρατών. Ωστόσο, η ιδιότυπη μορφή της Ε.Ε αποτελεί μια πρόκληση για την πορεία της προς την ενοποίηση καθώς θα πρέπει να διακρίνεται για την

κοινωνική της υπόσταση (Χρυσοχόου, 2005). Έτσι, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι δίχως τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δήμου, η ενοποίηση δεν θα μπορέσει να στεφθεί με επιτυχία και να πληρεί τις δημοκρατικές προϋποθέσεις.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εξακολουθεί να βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι ανάμεσα σε κυρίαρχα κράτη και υπερεθνικούς θεσμούς. Η διττή αυτή μορφή κυριαρχίας δημιουργεί μια συνθετότητα και μια ποικιλομορφία, τις οποίες η Συνταγματική Συνθήκη αποπειράθηκε να εξισορροπήσει, απλοποιώντας τις διαδικασίες και προβλέποντας τη δημιουργία κεντρικής εξουσίας και ενός ενιαίου δήμου. Η κοινωνική νομιμοποίηση της προσπάθειας αυτής θα λάβει σάρκα και οστά μόνο μέσω του εκδημοκρατισμού αυτής της πολιτικής ενότητας η οποία θα διαχέεται από ένα κοινό σύστημα αξιών. Αυτό άλλωστε είναι και το βασικότερο προαπαιτούμενο προκειμένου να αποκτήσει η Ένωση χαρακτήρα ομοσπονδίας.

Ουσιαστικά, η Συνταγματική Συνθήκη αποτελεί την ενιαία κωδικοποίηση και απλούστευση των υπαρχουσών Συνθηκών, δίνοντας παράλληλα ένα πιο δημοκρατικό χαρακτήρα στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, με τη θέσπιση της ενιαίας νομικής προσωπικότητας. Επιπροσθέτως, ο πολιτικός συνταγματισμός της Ένωσης θα συμβάλλει σημαντικά στη δημιουργία μιας ενιαίας πολιτικής συνείδησης.

Σήμερα, παρόλο που αντί της Συνταγματικής Συνθήκης υιοθετήθηκε η Μεταρρυθμιστική και τα κράτη εμφανίζονται κυρίαρχα, είναι γεγονός ότι η Ε.Ε εξακολουθεί να παράγει δεσμευτικούς κανόνες και να διαχέει κοινές αξίες. Πιο συγκεκριμένα, υφίσταται μια υπερεθνική μορφή κυριαρχίας που ξεπερνά τα κράτη και απευθύνεται σε ένα δήμο. Τα κράτη με τη σειρά τους, βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση «συν-διάθεσης» και «συγκυριαρχίας» με την υπερεθνική οντότητα, για την άσκηση εξουσίας. Αυτή ακριβώς τη διαλεκτική σχέση καλείται να ενισχύσει η Συνταγματική

Συνθήκη, έχοντας ως αφετηρία τη λαϊκή συναίνεση και τις αξίες της δημοκρατίας και της συμμετοχής.

Συμπερασματικά, η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι μια απλή γραμμική διαδικασία. Παρουσιάζει πλεονεκτήματα και δυνατότητες για τη μετάβαση σε ένα περισσότερο δημοκρατικό πολιτικό σύστημα που θα έχει τα χαρακτηριστικά κράτους. Ωστόσο, ελλοχεύει και ορισμένους κινδύνους που συνδέονται με την επιβράδυνση της ενοποίησης, καθώς ένα συνταγματικό κείμενο θα υπόκειται σε δυσκολίες αναθεώρησης. Όμως, το Σύνταγμα είναι απαραίτητο προκειμένου να εξελιχθεί η Ευρώπη από τεχνοκρατική σε πολιτική, γι' αυτό και συνιστά πλέον αναγκαιότητα, όχι μόνο η επικύρωσή του, αλλά κυρίως η εφαρμογή του.

7.3 Η Σημασία της Ομοσπονδίας για την Ευρώπη

Τα βήματα αντιμετώπισης της κρίσης (δημιουργία του EFSM και ESM, πορεία προς την τραπεζική ένωση, σταδιακή κατάργηση της ρήτρας no bail-out, δηλαδή της θεσμικής απαγόρευσης μέτρων διάσωσης προς τις υπό πτώχευση χώρες δεν επαρκούν. Είναι προφανές ότι μικρότερες ή μεγαλύτερες κρίσεις θα συνεχίσουν να ταλανίζουν μια χαλαρή Ένωση η οποία θα αδυνατεί να τις αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Η ιστορική συγκυρία είναι που κάνει ακόμη πιο έντονα τα συμπτώματα διάλυσης μιας ατελούς ενωσιακής δομής μη ομοσπονδιακής, αλλά με βαθιά αλληλεξάρτηση. Δεν υπάρχει πλέον η πολυτέλεια για αργό και επιφυλακτικό βηματισμό. Απαιτείται ένα νέο ποιοτικό άλμα.

Η πορεία προς την ενοποίηση και η δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας είναι απαραίτητη για τους ακόλουθους λόγους:

- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** πλήρη τραπεζική ένωση, ευρωομόλογα, Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο, ευρωπαϊκούς μηχανισμούς αξιολόγησης,

γρήγορα βήματα προς την οικονομική ένωση και φορολογικός ανταγωνισμός στα πρότυπα των ΗΠΑ – με άλλα λόγια χρειάζεται η θεσμική έκφραση μιας πραγματικής Ευρωπαϊκής Αλληλεγγύης.

- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** νομιμοποιημένη πολιτική οντότητα που θα εκπονήσει ένα νέο συνολικό ευρωπαϊκό σχέδιο Μάρσαλ, πολιτική ενοποίηση για πραγματικά συλλογικές αποφάσεις, συλλογική ανάληψη ευθυνών, συλλογικές λύσεις.
- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** πλήρη και έμπρακτη υιοθέτηση από όλα τα κράτη-μέλη των δημοκρατικών αξιών της Ε.Ε.
- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** εκχώρηση μεγάλου μέρους της κυριαρχίας κάθε κράτους-μέλους προς όφελος της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προς όφελος της οικονομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης. Ενδυνάμωση του ρόλου της Ευρώπης ως πολιτικού υποκειμένου με παράλληλη ενίσχυση και του ρόλου των περιφερειών.
- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** ένας αναδιανεμητικός κοινοτικός προϋπολογισμός ύψους 20% του συνολικού ΑΕΠ των κρατών-μελών της (αντί 1% του σημερινού κοινοτικού προϋπολογισμού), με αναδιανεμητικά χαρακτηριστικά από τα οικονομικά ισχυρότερα στα οικονομικά ασθενέστερα κράτη-μέλη της Ε.Ε., ακολουθώντας τα πρότυπα του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού των ΗΠΑ.
- **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία σημαίνει** μια ενιαία πολιτική οντότητα η οποία θα εκπροσωπεί όλους τους ευρωπαϊκούς λαούς με κύρος και αποτελεσματικότητα μέσα στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο γεωπολιτικό περιβάλλον. Η παγκοσμιοποίηση έχει καταστήσει πλέον ως επίκεντρο της οικονομικής δραστηριότητας, όχι την Ευρώπη και τις ΗΠΑ, αλλά την Κίνα και τις χώρες της

Νοτιοανατολικής Ασίας, οι οποίες διεκδικούν ολοένα και μεγαλύτερο μερίδιο στην παγκόσμια κατανομή πλούτου και εισοδημάτων, καθώς το ευρωπαϊκό μερίδιο συρρικνώνεται συνεχώς. Σε 20-25 χρόνια από σήμερα, καμία οικονομία ευρωπαϊκού έθνους-κράτους, ούτε καν η Γερμανία δεν θα ανήκει στους G8. Μια ομοσπονδιακή Ευρώπη θα γινόταν ο ισχυρότερος οικονομικός, αλλά και δημοκρατικός πόλος στον πλανήτη.

Η ομοσπονδία δεν αποτελεί ένα τέλειο θεσμικό πακέτο το οποίο θα επιλύσει κάθε πρόβλημα και θα εγκαταστήσει για πάντα τον ευρωπαϊκό παράδεισο. Ωστόσο, θα είναι μια συνεχής κοινωνική και ιστορική δημιουργία, και παράλληλα ένα θεσμικό ποιοτικό άλμα, ένα όχημα ικανό να οδεύσει στο δρόμο που έχουμε διακηρύξει ότι πορευόμαστε ως Ευρωπαίοι.

8. Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Προοπτικές και Προτάσεις

Η ενότητα αυτή, κατόπιν εκτενούς βιβλιογραφικής επισκόπησης και πλήρους ανάλυσης των ζητημάτων που βιώνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, καλείται να δώσει απάντηση στο κύριο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας αναφορικά με το αν η Ένωση πληρεί τις προϋποθέσεις μιας ομοσπονδίας έχοντας τάση προς αυτήν ή αν οδεύει με μαθηματική ακρίβεια προς διάλυση. Στην ενότητα που προηγήθηκε έγινε αναφορά στον όρο ομοσπονδία και αναλύθηκαν τα χαρακτηριστικά που απαιτούνται για να θεωρηθεί η Ε.Ε ομοσπονδιακή, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η Ένωση είναι ένα μίγμα στοιχείων ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να λογίζεται ως ομοσπονδιακή ή συνομοσπονδιακή, καθώς η υπερεθνική της οντότητα, η εμφανής έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησής της και η απουσία μιας ισχυρής Συνταγματικής Συνθήκης με καθολική απήχηση και εφαρμογή της στερούν τη δυνατότητα αυτή.

Συνεπώς, καθώς απαιτούνται σημαντικά ακόμη βήματα προκειμένου η Ευρωπαϊκή Ένωση να αποκτήσει ομοσπονδιακό χαρακτήρα και να ολοκληρώσει την ενοποίησή της, η εν λόγω έρευνα, μέσω της ενότητας αυτής, έχει ως στόχο να παρουσιάσει τις πιθανές εκδοχές για το μέλλον της Ευρώπης καταθέτοντας μια σειρά από προτάσεις έτσι ώστε να αποφευχθεί η διάλυση και να λάβει σάρκα και οστά το όραμα της «πολιτικής Ένωσης».

8.1 Οι Θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Μέλλον της Ε.Ε

Για μια Ευρώπη των «27», όπου όσοι θέλουν και μπορούν θα προχωρούν με πιο γρήγορο ρυθμό έκανε λόγο ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Γιούνκερ, παρουσιάζοντας μια «Λευκή Βίβλο» για το μέλλον της Ευρώπης μέχρι το 2025, με πέντε

διαφορετικές στρατηγικές, στην Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, την Τετάρτη 1 Μαρτίου του 2017.

Αυτή η «Λευκή Βίβλος» όπως αποκαλείται στη θεσμική διάλεκτο, περιλαμβάνει το σενάριο του περιορισμού της Ε.Ε σε αρμοδιότητες εσωτερικής αγοράς, το σενάριο μιας Ε.Ε πολλαπλών ταχυτήτων, αλλά και το πλέον φιλόδοξο και αισιόδοξο σενάριο μιας βαθύτερα ενοποιημένης Ένωσης των 27. Αναλυτικότερα, τα σενάρια που παρουσιάζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017) σχετικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι τα ακόλουθα:

Σενάριο 1: «Συνεχίζουμε Κανονικά» - Η Ε.Ε των «27» επικεντρώνει την προσοχή της στην επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος θετικών μεταρρυθμίσεων στο πνεύμα των κατευθύνσεων της Επιτροπής του 2014 για ένα νέο ξεκίνημα για την Ευρώπη και της Δήλωσης της Μπρατισλάβας, την οποία προσυπέγραψαν και τα 27 κράτη-μέλη το 2016.

Σενάριο 2: «Τίποτα Περισσότερο από την Ενιαία Αγορά» - Η πρόταση αυτή υποβαθμίζει ουσιαστικά την ΕΕ και επικεντρώνεται στη μετατροπή της Ένωσης σε ένα μπλοκ που θα ασχολείται μόνο με τις υποθέσεις της ενιαίας αγοράς, μιας και τα 27 κράτη-μέλη αδυνατούν να βρουν πρόσφορο έδαφος σε όλο και περισσότερους τομείς της πολιτικής. Ωστόσο, αυτό ήταν το μοναδικό σενάριο που ο Γιούνκερ απέρριψε ανοιχτά κατά την ομιλία του στην Ευρωβουλή, σημειώνοντας χαρακτηριστικά πως «η Ε.Ε δεν είναι μόνο αγορά, εμπορεύματα και χρήμα».

Σενάριο 3: «Αυτοί που Θέλουν Περισσότερα Κάνουν Περισσότερα» - Η Ε.Ε των «27» προχωρά όπως σήμερα, αλλά επιτρέπει στα κράτη-μέλη που το επιθυμούν να αναπτύξουν πλουσιότερη δράση σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η άμυνα, η εσωτερική

ασφάλεια ή τα κοινωνικά θέματα. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο θα διαμορφωθούν μία ή περισσότερες συμμαχίες «πρόθυμων» κρατών.

Σενάριο 4: «Κάνουμε Λιγότερα με πιο Αποδοτικό Τρόπο» - Η Ευρωπαϊκή Ένωση εστιάζει στην επίτευξη καλύτερων και ταχύτερων αποτελεσμάτων σε επιλεγμένους τομείς πολιτικής, κάνοντας λιγότερα σε τομείς όπου θεωρείται ότι δεν υπάρχει προστιθέμενη αξία. Το ενδιαφέρον και οι περιορισμένοι πόροι εστιάζονται σε επιλεγμένους τομείς πολιτικής.

Σενάριο 5: «Κάνουμε Μαζί Πολύ Περισσότερα» - Τα κράτη-μέλη αποφασίζουν να μοιραστούν περισσότερες αρμοδιότητες, πόρους και διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε όλους τους τομείς. Οι αποφάσεις εγκρίνονται ταχύτερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και εφαρμόζονται επίσης ταχύτερα.

Ωστόσο, η αντίδραση των Ευρωβουλευτών στις ανωτέρω θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν ήταν η πλέον θετική. Για παράδειγμα, τέθηκε επί τάπητος το ζήτημα της φορολογικής εναρμόνισης-δικαιοσύνης όπου η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να είναι περισσότερο αποτελεσματική. Επιπλέον, ο Γιούνκερ ανέφερε τη συνεργασία στην Ευρωζώνη, την ασφάλεια, τα ζητήματα άμυνας και τα κοινωνικά κριτήρια ως πεδία που οι Ευρωπαίοι θα μπορούσαν να συνεργαστούν περισσότερο. Πολλοί συμφωνούν ότι η Ευρωζώνη χρειάζεται βαθύτερη οικονομική ολοκλήρωση, αλλά υπάρχουν διαφορές ως προς τους τρόπους που μπορεί αυτό να επιτευχθεί. Έτσι, η «Λευκή Βίβλος» αποτέλεσε τη βάση για διάλογο ανάμεσα στα κράτη-μέλη για ένα καλύτερο μέλλον της Ένωσης.

8.2 Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 δεν υπήρχε οικονομική κρίση, η Συνταγματική Συνθήκη δεν είχε ακόμη απορριφθεί με τη μορφή δημοψηφισμάτων στη Γαλλία και την Ολλανδία και δεν υπήρχε το δίπολο Βορράς-Νότος εντός της Ε.Ε. Η αίσθηση της κρίσης που σήμερα υφίσταται στην Ευρώπη συνυπάρχει σε ένα πλαίσιο όπου, εκτός από την οικονομική κρίση και την κρίση χρέους, έχουμε και άλλες κρίσεις με προοπτική πιο μακροπρόθεσμη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να τίθεται σημαντικό ζήτημα μελλοντικής ύπαρξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς πλέον το μέλλον της είναι πιο αβέβαιο από ποτέ.

Κανείς δεν αμφισβητεί πως στην παρούσα φάση η Ε.Ε έχει φτάσει στην κρισιμότερη ιστορική καμπή της. Τα επόμενα χρόνια θα κριθεί όχι η μελλοντική μορφή της, όπως θεωρούσαμε μέχρι τώρα, αλλά η ίδια η υπόστασή της. Οι πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα εντός του 2016 ήταν καθοριστικές και ξεκάθαρες όσον αφορά την πορεία της Ευρώπης. Το ρεύμα του ευρωσκεπτικισμού που αναπτύχθηκε τα προηγούμενα χρόνια έχει πλέον μεγάλη απήχηση, αν δεν έχει ήδη καταστεί πλειοψηφικό. Όμως, δεν πρόκειται για μια ανέλπιστη και απρόβλεπτη κατάσταση, καθώς τα σημάδια είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους από τα προηγούμενα χρόνια σε μετρήσιμο εκλογικό επίπεδο. Οι εκλογές στην Ουγγαρία και την Πολωνία και το δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα αποτέλεσαν ένα σαφές αντιευρωπαϊκό μήνυμα από την περιφέρεια της Ένωσης, εντούτοις χρειάστηκε μόλις ένας χρόνος για να επεκταθεί στον πυρήνα της. Έτσι ακολούθησαν οι αυτοδιοικητικές εκλογές σε Γαλλία και Γερμανία, που πιστοποίησαν την άνοδο των ευρωσκεπτικιστικών κομμάτων (Λεπέν και Alternative für Deutschland, AfD αντίστοιχα), οι αυστριακές προεδρικές εκλογές, το ιταλικό δημοψήφισμα και φυσικά το βρετανικό δημοψήφισμα υπέρ της εξόδου της χώρας από την Ε.Ε (Brexit). Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί πως ο ευρωσκεπτικισμός λαμβάνει διαφορετικά χαρακτηριστικά από

χώρα σε χώρα. Στον πυρήνα της, αλλά και στον ευρωπαϊκό Βορρά τείνει προς τον εθνικισμό, καθώς οι πολιτικοί του εκφραστές και υποστηρικτές ζητούν χαλάρωση των δεσμών εντός της Ένωσης και λιγότερες παρεμβάσεις, ενώ αφορμή για την ανάδειξή τους αποτέλεσε κατά βάση η παροχή οικονομικής βοήθειας στις αδύναμες οικονομικά χώρες και η έξαρση του προσφυγικού ζητήματος που δημιουργήθηκε με τις εισροές προσφύγων από το Νότο. Αντίστοιχα, στο Νότο ο ευρωσκεπτικισμός τείνει προς τη σοσιαλδημοκρατία έχοντας ως πρωταρχικό αίτημα τη μεγαλύτερη αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης και αλλαγές στην οικονομική της λειτουργία. Η διαφοροποίηση αυτή στα χαρακτηριστικά του ευρωσκεπτικισμού δείχνει τη βαθύτερη διάσταση που υπάρχει μεταξύ Βορρά και Νότου, και δεν αποτελεί καλό δεδομένο για την πορεία της Ένωσης. Πλέον, η Ευρωπαϊκή Ένωση φοβάται πως την αποχώρηση της Μ. Βρετανίας από την Ευρωζώνη και τις τάξεις της θα ακολουθήσουν κι άλλες χώρες αν επιλέξουν το δρόμο του δημοψηφίσματος, ενώ αναμένει με μεγάλη αγωνία και ενδιαφέρον τα αποτελέσματα των κρίσιμων εκλογικών αναμετρήσεων που πραγματοποιηθούν εντός της χρονιάς, του 2017. Συν τοις άλλοις, πρέπει για κάθε της κίνηση σε κατεύθυνση αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης, διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος και τοποθέτησης στο ρευστό διεθνές πεδίο να λαμβάνει υπόψη τους ανωτέρω παράγοντες και τα αντικρουόμενα συμφέροντα στο εσωτερικό της.

Γιατί ωστόσο έφτασε η Ευρώπη στο σημείο αυτό; Την απάντηση στο δεύτερο **υποερώτημα** της παρούσας εργασίας που εξυπηρετεί τον ερευνητικό της στόχο θα την αναζητήσουμε στην ιστορία. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ξεκίνησε μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, ως έμπνευση πολιτικών και οικονομικών παραγόντων της Ευρώπης που αποσκοπούσαν στην οικονομική ευφορία και στη διατήρηση της ειρήνης στη Γηραιά Ήπειρο. Η ανάπτυξη εμπορικών και επιχειρηματικών σχέσεων μεταξύ των κρατών θα προκαλούσε οικονομική ευημερία, η οποία σε συνδυασμό με την ελεύθερη μετακίνηση

και την επακόλουθη ανάπτυξη πολιτισμικών επαφών θα λειτουργούσαν ως εγγύηση της ειρηνευμένης κατάστασης. Πράγματι ως προς το σκέλος αυτό η ευρωπαϊκή ενοποίηση πέτυχε το σκοπό της. Έχουν περάσει 70 χρόνια χωρίς να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν, ενώ και η γενικότερη κατάσταση στην ευρωπαϊκή ήπειρο θεωρείται ειρηνική. Αυτό αποτελεί αδιαμφισβήτητο το μεγαλύτερο επίτευγμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, και αναγνωρίζεται καθολικά. Οι τρεις παραδοσιακές δυνάμεις (Γαλλία, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο) βρέθηκαν κάτω από την ίδια σημαία, και ο διπλωματικός ανταγωνισμός μεταξύ τους μετατράπηκε σε οικονομικό. Από την άλλη, οι όποιες διαφορές και διαμάχες μεταξύ των μικρών κρατών που στο παρελθόν αποτελούσαν αιτίες πολέμου είτε επιλύθηκαν είτε τέθηκαν σε δεύτερη μοίρα. Το γεγονός αυτό επέδρασε θετικά και σε διεθνές επίπεδο, καθώς με την οικονομική ανάπτυξη και τον ελάχιστο συντονισμό στην εξωτερική πολιτική που πέτυχαν τα ευρωπαϊκά κράτη, η Ευρώπη κατάφερε να διαχειριστεί αποτελεσματικά μια σειρά από διάφορες πολιτικές καταστάσεις και να διατηρήσει την αυτονομία της όποτε κρίθηκε αναγκαίο.

Ωστόσο, η ροή των εξελίξεων με το πέρασμα των χρόνων αντιστράφηκε. Η Ε.Ε σχεδιάστηκε εξ αρχής ως μια μορφή συνεργασίας κρατών, που στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου παραχωρούσαν ένα μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας για την εξυπηρέτηση των δύο θεμελιωδών αρχών της ενοποίησης, αυτών της ελεύθερης μετακίνησης και της ενιαίας αγοράς. Η μορφή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη διαφύλαξη της ειρήνης και οικονομική ανάπτυξη. Σταδιακά όμως, όσο η ενοποίηση προχωρούσε όλο και μεγαλύτερο μέρος εθνικής κυριαρχίας μεταφερόταν από τα κράτη στις Βρυξέλλες. Η παρέμβαση της Ε.Ε. στα εσωτερικά των κρατών-μελών γινόταν όλο και μεγαλύτερη, ενώ επεκτάθηκε και σε τομείς που ουδεμία σχέση είχαν με τους αρχικούς της σκοπούς. Ενεπλάκη σε ζητήματα καθαρά εσωτερικά, όπως η δημόσια τάξη και το νομικό σύστημα, διπλωματικά, ακόμα και πολιτισμικά, ενώ στους τομείς οικονομίας και ελέγχου των συνόρων τα περιθώρια των

κρατών-μελών για άσκηση πολιτικής σχεδόν εκμηδενίστηκαν. Αρμοδιότητες που άλλοτε υπάγονταν αποκλειστικά στα Κοινοβούλια πέρασαν στα όργανα της Ένωσης, που κατά βάση ήταν διορισμένα και χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση. Η συνεχής δε επέκταση της Ένωσης, γεωγραφική και πληθυσμιακή, δημιούργησε συσχετισμούς εντός των οποίων τα περιθώρια συμμετοχής των κρατών στη λήψη των αποφάσεων ήταν ελάχιστα. Και σαν φυσικό επακόλουθο όλων των ανωτέρω ήρθε η αντίληψη ότι η ενοποίηση πρέπει να ολοκληρωθεί με τη μετατροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ομοσπονδία κρατών.

Αυτό κατά πολλούς ήταν και το σημείο καμπής των εξελίξεων. Η Ένωση πέτυχε ο, τι πέτυχε ως μια συνεργασία κρατών. Η μέχρι τώρα αποτυχημένη προσπάθεια μετατροπής της σε ομοσπονδία δεν ήταν στον αρχικό σχεδιασμό των δημιουργών της, ούτε αποτελούσε αναγκαίο βήμα για την εκπλήρωση των σκοπών της. Ήταν μια εξέλιξη που ήρθε να επιβληθεί στους λαούς και τις πολιτικές ηγεσίες ως κάτι αναγκαίο και αναπόφευκτο που κανείς όμως δεν ήθελε γιατί κανέναν δε συνέφερε απόλυτα. Και για την υλοποίησή του απαιτούνταν αλλαγές που δε μπορούσαν να γίνουν ομαλά. Αρκούσαν δύο μεγάλες κρίσεις για να φανεί η αδυναμία του εγχειρήματος. Η πρώτη ήταν η οικονομική κρίση του 2009, που κατέδειξε τις οικονομικές αδυναμίες της Ε.Ε. Η δεύτερη ήταν η προσφυγική κρίση του 2015, στην οποία φάνηκαν οι αδυναμίες του συστήματος συνόρων. Μετά από αυτές, τα θεμέλια της ΕΕ, η ενιαία αγορά και η ελεύθερη μετακίνηση, υπέστησαν βαρύ πλήγμα, οι πολιτικές συνέπειες του οποίου φάνηκαν σύντομα. Για αυτό και ο κοινός παρονομαστής όλων των προαναφερθέντων εκλογικών αποτελεσμάτων είναι ένας: Λιγότερη Ευρώπη.

Είναι φανερό πλέον πως το εγχείρημα των Ηνωμένων Πολιτειών Ευρώπης που φαντάστηκαν κάποιοι δε μπορεί να προχωρήσει. Για τον απλό λόγο ότι δεν το θέλουν οι ευρωπαϊκοί λαοί. Η σημασία μιας ομοσπονδιακής Ευρώπης είναι εξέχουσα και αποτελεί ποιοτικό άλμα, όπως έχει προαναφερθεί. Αλλά η αποτυχία του εν λόγω εγχειρήματος

μπορεί να έχει μονάχα επιζήμιες για την Ένωση συνέπειες. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ξεκίνησε ως συνεργασία κρατών, έτσι πέτυχε ο, τι πέτυχε. Τυχόν εμμονή των ηγετικών κύκλων στην κατεύθυνση ομοσπονδοποίησης, δίχως τη θέληση των ίδιων των λαών και δίχως την εφαρμογή των απαραίτητων διαδικασιών που απαιτούνται, απλά θα οδηγήσει σε διάλυση της Ένωσης και θα θέσει σε κίνδυνο όσα αυτή πέτυχε, μεταξύ των οποίων και η ειρήνη των τελευταίων 70 ετών. Ακόμα και τα βήματα που ήδη έγιναν σε αυτή την κατεύθυνση δεν έγιναν αποδεκτά από τους λαούς, και απομένει πολύς δρόμος μέχρι την ολοκλήρωση. Ήδη οι εξελίξεις του 2016 άφησαν μια Ε.Ε. διαφορετική απ' όσο ξέραμε. Πολλές χώρες έκλεισαν τα σύνορά τους για το φόβο των προσφύγων. Το Ηνωμένο Βασίλειο αποχώρησε και τυπικά στις αρχές του 2017, και πλέον η Ε.Ε. δε θα περιλαμβάνει και τους τρεις παραδοσιακούς πόλους δύναμης, και συνεπώς ο ανταγωνισμός μεταξύ τους αναπόφευκτα θα αυξηθεί. Οι δε εξελίξεις στη Συρία και τη Μέση Ανατολή, καθώς και ο πόλεμος εναντίον του ISIS και της τρομοκρατίας που έχει εξαπολύσει, αλλά και το μεγάλο ερωτηματικό για τη στάση των ΗΠΑ επί προεδρίας Ντόναλντ Τραμπ καθιστούν το διεθνές πεδίο επικίνδυνα ρευστό. Οι πιθανότητες ενός ατυχήματος αυξάνονται και η διατήρηση της Ε.Ε. είναι απαραίτητη για την αποφυγή του. Όπως ισχυρίζεται και ο Guy Verhofstadt (2016), οι γρήγοροι ρυθμοί της σύγχρονης πραγματικότητας και οι διαρκείς εναλλαγές των εξελίξεων καθιστούν το μέλλον της Ένωσης ολοένα και πιο αβέβαιο. Γι' αυτό το λόγο η ευρωπαϊκή ελίτ καλό θα ήταν να μην κινείται ανεξέλεγκτα, αλλά αντιθέτως, θα πρέπει να λάβει γενναίες αποφάσεις και να εφαρμόσει μια σειρά από προτάσεις οι οποίες έχουν ως στόχο την ασφαλή συνέχιση της ύπαρξής της και αναφέρονται στην υποενότητα που ακολουθεί.

8.3 Προτάσεις για ένα πιο Ελπιδοφόρο και Καλύτερο Μέλλον

Η υποενότητα αυτή καλείται να δώσει μια τεκμηριωμένη απάντηση στο τρίτο **υποερώτημα** της έρευνας – «Μπορεί στο μέλλον η Ε.Ε να γίνει πραγματική ομοσπονδία;», καθώς και να παραθέσει προτάσεις, που εκτός από την κατεύθυνση της ομοσπονδοποίησης η οποία έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη ενότητα, είναι απαραίτητες προκειμένου το μέλλον της να γίνει πιο ελπιδοφόρο και να αποφευχθεί το ενδεχόμενο κατάρρευσης και διάλυσης ολόκληρου του ευρωπαϊκού εγχειρήματος.

Από την σκοπιά της ομοσπονδίας, το μέλλον της Ε.Ε εξετάζεται με άξονα δύο κατηγορίες κριτηρίων, την δημοκρατικότητα και τη συνοχή (Κυριαζής, 2015; Κυριαζής και Οικονόμου, 2015). Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις έννοιες της ισονομίας, της ισηγορίας, της ισοκρατίας και της ισοπολιτείας. Ως ισηγορία ορίζεται η δυνατότητα των πολιτών να λαμβάνουν πρωτοβουλίες οι οποίες οδηγούν σε αναγκαστικά δημοψηφίσματα, με νομικά δεσμευτικό αποτέλεσμα. Με τον όρο ισοκρατία εννοούμε να υπάρχουν ίσα πολιτικά δικαιώματα, δηλαδή ίσο βάρος των πολιτών στις αποφάσεις της Ένωσης, που σε ομοσπονδιακό επίπεδο είναι δημοκρατικά εκλεγμένοι από τα ομοσπονδιακά σώματα, ενώ η ισοπολιτεία αφορά τη μεταφορά πολιτικών δικαιωμάτων από ένα ομοσπονδιακό κράτος σε άλλο, όταν ένας πολίτης της ομοσπονδίας μετακινείται.

Η δεύτερη κατηγορία, που αφορά τη συνοχή, περιλαμβάνει οικονομικά κυρίως κριτήρια, κοινό νόμισμα, κοινή αγορά και οικονομικές ελευθερίες, κοινή δημοσιονομική πολιτική και ομοσπονδιακό προϋπολογισμό και κοινή πολιτική άμυνας και ασφάλειας.

Έχοντας ως παράδειγμα τις ελληνικές πρωτο-ομοσπονδίες, την Αιτωλική και Αχαϊκή, καθώς και μερικές από τις σύγχρονες ομοσπονδίες, όπως η Ελβετία, οι ΗΠΑ, η Ουρουγουάη και η Νέα Ζηλανδία, οι οποίες πληρούν τα δύο παραπάνω κριτήρια σε μεγάλο βαθμό, η Ε.Ε καλείται να κινηθεί προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς σύμφωνα με

την κατάταξη των Κυριαζή και Οικονόμου (2015) αναφορικά με τη δημοκρατικότητα των αρχαίων και σύγχρονων ομοσπονδιών λαμβάνει το μικρότερο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ισχύει ισονομία, όχι όμως ισηγορία, καθώς δεν προβλέπονται πρωτοβουλίες πολιτών που οδηγούν σε αναγκαστικά δημοψηφίσματα με δεσμευτικό αποτέλεσμα. Η συνθήκη της Λισαβόνας προβλέπει μόνο συμβουλευτικά δημοψηφίσματα από πρωτοβουλίες πολιτών και μέχρι τώρα δεν έχει γίνει κανένα. Η ισοκρατία ισχύει ελάχιστα, μιας και μόνο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκλέγεται από τους πολίτες, αλλά έχει αρμοδιότητες οι οποίες περιορίζονται στη συναπόφαση, καθώς δεν αποτελεί πλήρες νομοθετικό όργανο. Όλες οι άλλες θέσεις δεν προκύπτουν μέσω εκλογικών διαδικασιών πχ., Πρόεδρος της Ε.Ε, Υπουργός Εξωτερικών, Πρόεδρος της Επιτροπής, Συμβούλια Υπουργών κλπ. Τέλος, δεν ισχύει η ισοπολιτεία, αφού δεν υπάρχει Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ούτε θεσμός Ευρωπαίου πολίτη. Όλα τα παραπάνω συνηγορούν στο γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση πάσχει από σοβαρό πρόβλημα δημοκρατικότητας (δημοκρατικό έλλειμμα), όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενη ενότητα.

Έτσι, για να μπορέσει να αποκτήσει η Ε.Ε ομοσπονδιακό χαρακτήρα, πρέπει να γίνει πιο δημοκρατική. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει οι αξιωματούχοι, όπως ο Πρόεδρος της, και ο Υπουργός των Εξωτερικών να εκλέγονται απ' ευθείας από τους πολίτες (η εκλογή του Προέδρου της Επιτροπής από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για πρώτη φορά μετά το 2014 είναι μόνο ένα μικρό βήμα δημοκρατικότητας) και να προβλέπονται ευρωπαϊκά δημοψηφίσματα μετά από πρωτοβουλίες πολιτών με δεσμευτικό αποτέλεσμα. Με άλλα λόγια, είναι αναγκαία η αρμονική σχέση άμεσης και έμμεσης δημοκρατίας με θεσμοθετημένη χρήση δημοψηφισμάτων, καθώς και η ύπαρξη ισχυρής αυτοδιοικητικής δραστηριότητας με έντονο το στοιχείο της ισόρροπης δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών στα κοινά.

Ως προς τη συνοχή, τα 18 από τα 28 κράτη-μέλη της Ένωσης έχουν κοινό νόμισμα, υπάρχει κοινή αγορά και ισχύουν οι οικονομικές ελευθερίες, όμως δεν υπάρχει ουσιαστικά κοινή δημοσιονομική πολιτική, καθώς υφίστανται διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές, με συνέπεια να τίθεται υπό αμφισβήτηση το αν οι χώρες της Ε.Ε αποτελούν βέλτιστη Δημοσιονομική Περιοχή, και ο κοινοτικός προϋπολογισμός είναι περίπου 1% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με 25% των ΗΠΑ και 15% του Καναδά. Τέλος, δεν υπάρχει κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας (παρά την ύπαρξη Υπουργού Εξωτερικών), ούτε ουσιαστικά κοινός στρατός, καθώς η Ε.Ε δεν ξεκίνησε με το στόχο της άμυνας και ασφάλειας όπως οι άλλες ομοσπονδίες, μιας και προϋπήρχε το ΝΑΤΟ που είχε αναλάβει το ρόλο αυτό. Άρα, και ως προς την συνοχή ή ΕΕ δεν αποτελεί πραγματική ομοσπονδία.

Η ΕΕ κατηγορείται (άδικα σε πολλές περιπτώσεις, αλλά σημασία έχει πως την αντιμετωπίζουν οι πολίτες) για μια οικονομική πολιτική που δημιούργησε 1.3 εκ. ανέργους, πτώση του ΑΕΠ κατά 27% και για μια “πειρατική” φορολογική πολιτική που οδήγησε την Ελλάδα να έχει τους υψηλότερους συντελεστές, τη μεγαλύτερη φορολογική επιβάρυνση, 4 εκ πολίτες να χρωστούν στην εφορία και να φορολογούνται ανύπαρκτες αξίες: Ο φόρος ακινήτων επιβάλλεται σε αντικειμενικές αξίες του 2007, όταν σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδας, οι πραγματικές αξίες έχουν υποχωρήσει κατά 40% σε μέσους όρους.

Η δημοσιονομική εναρμόνιση, η οικονομική σύγκλιση και μια απαρέγκλιτη πορεία προς την πολιτική ένωση είναι βασικές προϋποθέσεις για την ομοσπονδοποίηση της Ένωσης και προκειμένου να συνεχίσει να λειτουργεί σε στέρεες βάσεις, αποφεύγοντας τον κίνδυνο της διάλυσης και ελπίζοντας σε ένα καλύτερο μέλλον. Η οικονομική σύγκλιση προϋποθέτει μια πολιτική που θα ενισχύσει τις επενδύσεις στις αποκλίνουσες χώρες και θα επιταχύνει την απορρόφηση της ανεργίας. Οι στόχοι αυτοί πρέπει να είναι αλληλένδετοι, χωρίς να θεωρείται δεδομένος ο ένας για να επιτευχθεί και ο άλλος.

Επιπλέον, η Ευρώπη πρέπει να θέσει έναν νέο στόχο, την καταπολέμηση της φτώχειας, ιδίως στις χώρες όπου η κρίση και η δημοσιονομική περιστολή επέφεραν μεγάλη μείωση εισοδημάτων και αποταμιεύσεων, αύξησαν την ανεργία και αποδυνάμωσαν τα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης των ευπαθέστερων ομάδων του πληθυσμού. Για να αντιμετωπιστούν τέτοια προβλήματα δεν αρκούν οι μεταρρυθμίσεις που επιδιώκουν την ευελιξία στις προσλήψεις, στις απολύσεις και στο επίπεδο των μισθών. Πρέπει να συμπληρωθούν με μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτική σύγκλισης για την αντιμετώπιση της φτώχειας και τη διατήρηση των «δημοσίων αγαθών», τα οποία η κάθε χώρα από μόνη της δεν μπορεί να εξασφαλίσει.

Η πολιτική ένωση της Ευρωζώνης, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά, αλλά και ως πρόδρομος της πλήρους ευρωπαϊκής ενοποίησης, πρέπει να διατηρήσει όσα δημόσια αγαθά έχουν κατά κανόνα μακροχρόνια απόδοση και διάχυτη οικονομική και κοινωνική επίδραση. Έτσι, η σύγκλιση στα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος είναι αναγκαίο συμπλήρωμα της σύγκλισης των οικονομιών. Επιπλέον, οι χώρες οι οποίες βρίσκονται στα ευάλωτα σύνορα της Ένωσης και φέρουν μεγαλύτερο βάρος πρέπει να στηριχθούν αναλογικά περισσότερο, εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την ειρήνη στο γεωπολιτικό περίγυρό της, και την προστασία των εξωτερικών συνόρων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την εισαγωγή ομοσπονδιακού τύπου πανευρωπαϊκών στρατιωτικών μονάδων με μεικτά επιτελεία διοίκησης (FEUAF), που μέχρι στιγμής απουσιάζουν. Τέλος, απαιτείται η ορθολογική διαχείριση της εισροής και ενσωμάτωσης προσφύγων και μεταναστών, έτσι ώστε να μη φέρουν ορισμένες συνοριακές χώρες όλο το βάρος, γεγονός που μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με κοινή εξωτερική πολιτική.

Αναφορικά με την αντιμετώπιση της φτώχειας και της ανεργίας, και γενικότερα των κοινωνικών ανισοτήτων που έχουν διαμορφωθεί στην Ε.Ε πρέπει να ληφθούν γενναία μέτρα με διευρωπαϊκά προγράμματα έχοντας ως στόχο την επανεκπαίδευση και

επαγγελματική κατάρτιση των ανέργων, τη δημιουργία δικτύων προστασίας των φτωχών που θα υπαγορεύονται από ενιαίες αρχές και θα ακολουθούν εναρμονισμένα πρότυπα, καθώς και τη θέσπιση δικτύου ενδοκρατικής και διευρωπαϊκής κινητικότητας ανέργων για αναζήτηση εργασίας σε άλλες χώρες της Ευρώπης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η πολιτική και οικονομική ενδυνάμωση της Ευρωζώνης προϋποθέτει την ενίσχυση του μηχανισμού δημοσιονομικής εποπτείας ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος δημοσιονομικού εκτροχιασμού στις επιμέρους χώρες-μέλη. Η δημοσιονομική προσαρμογή δεν θα πρέπει να είναι απότομη για δαπάνες που αφορούν υγεία, κοινωνική προστασία και παιδεία. Σε περιόδους δημοσιονομικών κρίσεων αυτές οι δαπάνες περιορίζονται κατά προτεραιότητα. Επιφέρουν, όμως, μακροπρόθεσμη ζημία, μειώνοντας το δυναμικό της οικονομίας και την ποιότητα της μελλοντικής μεγέθυνσης.

Συν τοις άλλοις, η κρίση ανέδειξε και το κρίσιμο θέμα της διαχείρισης του δημόσιου χρέους. Η μόνη οριστική λύση του προβλήματος θα ήταν να μπουν σε κοινή δεξαμενή τα χρέη των χωρών της Ευρωζώνης, πάντοτε όμως υπό την προϋπόθεση της αυξημένης δημοσιονομικής εποπτείας. Είναι ο μόνος τρόπος για να μπορέσει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να εφαρμόσει αποτελεσματική και υπεύθυνη νομισματική πολιτική. Ένα ευρωπαϊκό ταμείο απόσβεσης χρέους θα ήταν επίσης μια ρεαλιστική λύση, την οποία έχουν προτείνει σύμβουλοι της γερμανικής κυβέρνησης χωρίς να γίνει αποδεκτή.

Ως προς την φορολογική πολιτική, ο στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να είναι το παράδειγμα των ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα, στις ΗΠΑ ισχύει ο πολιτειακός, φορολογικός και θεσμικός-νομικός ανταγωνισμός για την προσέλωση ατόμων και επιχειρήσεων. Ισχύουν διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές και διαφορετικό φορολογικό πλαίσιο.

Πρακτικά, όταν υπάρχει τέτοιου είδους ανταγωνισμός, κάθε Πολιτεία έχει τη δυνατότητα να «εφεύρει» και να υιοθετήσει μια θεσμική, νομική και φορολογική καινοτομία. Αν είναι επιτυχής, ο ανταγωνισμός θα ωθήσει και τις άλλες Πολιτείες να κινηθούν προς αυτή την κατεύθυνση, αλλιώς θα χάσουν επιχειρήσεις και άτομα που θα μετακινηθούν προς την Πολιτεία που εφαρμόζει την καινοτομία. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη της καινοτόμου Πολιτείας, αύξηση των φορολογικών της εσόδων, και αντίστοιχα, μικρότερη ανάπτυξη (λιγότερες επιχειρήσεις και επενδύσεις) και λιγότερα φορολογικά έσοδα στις άλλες (Κυριαζής και Οικονόμου, 2015).

Συνεπώς, η υιοθέτηση, από μέρους των κρατών-μελών της Ε.Ε., θεσμικού πλαισίου φιλικού για την προσέλκυση επιχειρήσεων κρίνεται απαραίτητη. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν το Λουξεμβούργο και η Ιρλανδία με το ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο και το χαμηλό φορολογικό συντελεστή επί των κερδών (12,5%) για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, παρά την έλλειψη εγχώριων πλουτοπαραγωγικών πόρων, να αποτελούν τις δύο πλουσιότερες χώρες σε κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ε.Ε. Αντιθέτως, η Ελλάδα που διαθέτει το πιο ασταθές και απρόβλεπτο φορολογικό σύστημα από όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ, με υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές επί των κερδών και 250 φορολογικούς νόμους, είναι η τελευταία χώρα της Ε.Ε. ως προς την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (Κυριαζής και Οικονόμου, 2015).

Ο φορολογικός ανταγωνισμός έχει ως αποτέλεσμα να θέτει όρια στην αύξηση, και παράλληλα τη διαφθορά και σπατάλη των δαπανών, βρίσκοντας με αυτόν τον τρόπο απήχηση στους υποστηρικτές της συρρίκνωσης του δημοσίου τομέα. Ο ανταγωνισμός, δίνοντας μεγαλύτερο διαθέσιμο εισόδημα στους επενδυτές και τους καταναλωτές, τους δίνει μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογής (αντί να καταναλώνουν τα δημόσια αγαθά και στο

ύψος που τους επιβάλλει το κράτος), άρα μεγαλώνει και την προσωπική τους ελευθερία. Ωστόσο, η «ελευθερία» αυτή δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με την έννοια της φοροδιαφυγής, της οποίας η από κοινού καταπολέμηση από όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης είναι αναγκαία. Για τους ίδιους λόγους, είμαστε αντίθετοι με τη φορολογική εναρμόνιση των έμμεσων φόρων στην Ε.Ε, που δεν αποτελεί την πλέον βέλτιστη φορολογική περιοχή (Halkos και Kyriazis, 2006; Κυριαζής και Οικονόμου, 2015).

Με τη σειρά της, η νομισματική πολιτική για την οχύρωση της Ευρωζώνης κατά των κρίσεων θα πρέπει να υπηρετεί αποτελεσματικότερα τις εξής ανάγκες:

- Τον περιορισμό της συναλλαγματικής αστάθειας και των υψηλών ανατιμήσεων του Ευρώ, ώστε να προστατεύεται το ευρωπαϊκό νόμισμα από επιθετικές πολιτικές ισοτιμιών που ενδεχομένως θα ασκούν άλλες χώρες.
- Τη διαχείριση των χρεογράφων των κρατών-μελών της Ευρωζώνης ώστε να περιορίζονται οι υπερβολικές ή κερδοσκοπικές διακυμάνσεις στις τιμές και τις αποδόσεις τους σε περιόδους κρίσεων. Το ρόλο αυτό θα μπορούσε να αναλάβει ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM), ο οποίος καλείται να μειώσει το επιτοκιακό ρίσκο για τις χώρες με υψηλά χρέη όπως η Ελλάδα. Στην περίπτωση αυτή προτείνεται έκδοση νέων ομολόγων (χρεογράφων) σταθερού επιτοκίου τα οποία θα αντικαταστήσουν τα ομόλογα κυμαινόμενου επιτοκίου και με μείωση του βάρους αποπληρωμής. Τέλος, ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας θα πρέπει να παρεμβαίνει στις συμφωνίες ανταλλαγής επιτοκίου (swap), για να σταθεροποιήσει το κόστος χρηματοδότησης της εκάστοτε χώρας και να μειώσει τον κίνδυνο να πληρώσει η χώρα υψηλότερα επιτόκια στο μέλλον.

- Την ενίσχυση των μηχανισμών παροχής ρευστότητας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σε οικονομίες που υφίστανται μεγάλη εκροή κεφαλαίων προς άλλες χώρες της Ευρωζώνης.
- Τη συστηματικότερη παρακολούθηση του χρέους του ιδιωτικού τομέα σε όλες τις χώρες, στο πλαίσιο της ήδη ασκούμενης μακροπροληπτικής εποπτείας, ώστε να προλαμβάνονται οι κρίσεις από την υπερχρέωση αυτού του είδους. Γι' αυτόν τον σκοπό απαιτείται ένα συντονισμένο σύστημα εποπτείας τόσο του τραπεζικού τομέα όσο και των αγορών κεφαλαίου.
- Τη θέσπιση κοινών προτύπων ρύθμισης των χρηματοοικονομικών δραστηριοτήτων. Για την οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης, η συγκρότηση κοινών προτύπων είναι η υποδομή που θα ολοκληρώσει την ενοποιητική επίδραση του κοινού νομίσιματος.

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να κινηθεί προς μια τραπεζική ένωση, η οποία θα βασίζεται στην ενιαία εποπτική αρχή που θα βρίσκεται υπό την ευθύνη της ΕΚΤ, στην οποία θα εφαρμόζονται όλοι οι νέοι κανόνες σε θέματα τραπεζικής λειτουργίας, όπως η εποπτεία και η επάρκεια κεφαλαίων. Με την εποπτεία σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η τραπεζική ένωση δύναται να προσφέρει τη δυνατότητα καλύτερης προστασίας της πραγματικής οικονομίας και της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι κυρίαρχοι στόχοι της είναι να μειωθεί ο κατακερματισμός των κεφαλαίων μεταξύ των τραπεζών και να εδραιωθεί η συνεχής οικονομική ανάκαμψη, μέσω της ενίσχυσής τους, κυρίως δε μέσω της βελτίωσης της ποιότητας του ενεργητικού τους.

Η δημιουργία της Τ.Ε. θα αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, μειώνοντας το κόστος χρήματος συνολικά και συμβάλλοντας στην ανάπτυξη των χωρών-μελών, κυρίως δε αυτών του πολύπαθου ευρωπαϊκού Νότου

και δη της Ελλάδας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν αρκεί προκειμένου να διασφαλιστούν η αποτελεσματική λειτουργία της νομισματικής ένωσης και η οριστική επίλυση της κρίσης στην Ευρωζώνη. Η αξιολόγηση της ποιότητας των περιουσιακών στοιχείων των τραπεζών από την ΕΚΤ και η διενέργεια των stress tests θα συμβάλλουν σημαντικά στην εμπέδωση ενός περιβάλλοντος εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών και των καταθετών τους (σε επίπεδο κεφαλαιακής επάρκειας), απομακρύνοντας αβεβαιότητες και κεφαλαιακούς περιορισμούς που θέτουν εμπόδια στη χορήγηση δανείων.

Φαίνεται επίσης πιθανό ότι η τραπεζική ένωση θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής τραπεζικής αγοράς. Η ενοποιημένη εποπτεία θα δημιουργήσει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη μεταξύ των τραπεζών και των διασυννοριακών τραπεζικών ομίλων και θα βελτιστοποιήσει την εσωτερική διαχείριση των κεφαλαίων τους, ενισχύοντας τη ρευστότητα και τη μείωση του κόστους συμμόρφωσης. Επιπλέον, η ενίσχυση του ρόλου των αγορών κεφαλαίων στη Ζώνη του Ευρώ θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας. Τα τραπεζικά δάνεια, άλλωστε, αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού των νοικοκυριών και περίπου το 50% της εξωτερικής χρηματοδότησης των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων. Αυτό είναι διαφορετικό από ότι ισχύει στις ΗΠΑ, όπου περίπου το 75% της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων προέρχεται από τις αγορές κεφαλαίων (μετοχές και χρεόγραφα).

Γενικότερα, η ευρωπαϊκή ενοποίηση επιβάλλει την θεσμοθέτηση κοινών ρυθμιστικών πλαισίων και προτύπων, όχι μόνο στις χρηματοοικονομικές αγορές αλλά και σε πολλά άλλα οικονομικά και κοινωνικά πεδία. Η ανάγκη κοινών πλαισίων γίνεται επιτακτική, παραδείγματος χάριν, στις αγορές ενέργειας και περιβάλλοντος, αλλά και στην εκπαίδευση. Η θέσπιση κοινών προτύπων και ρυθμιστικών πλαισίων στην

Ευρωζώνη θα επιταχύνει την οικονομική σύγκλιση, αλλά και τη γενικότερη ενοποίηση των αγορών και των ευρωπαϊκών οικονομικών και κοινωνικών θεσμών.

Την κρίσιμη αυτή στιγμή, η πολιτική ένωση της Ευρωζώνης αποτελεί ζωτικής σημασίας κίνηση για την ενωμένη Ευρώπη. Προωθώντας στις χώρες-μέλη την οικονομική σύγκλιση και τη δημοσιονομική εναρμόνιση σε συνδυασμό με τον υγιή φορολογικό ανταγωνισμό θα δείξει τον δρόμο και για τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Και στηρίζοντας στα ισχυρά αυτά θεμέλια το κοινό νόμισμα, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ειρήνη και την πολιτισμική και πολιτική ενότητα, θα προσδώσει την αναγκαία δημοκρατική νομιμοποίηση στην πολιτική ένωση της ευρύτερης Ευρώπης. Και όπως στις παλιές και σύγχρονες ομοσπονδίες, είναι οι ίδιοι οι πολίτες που πρέπει να αποφασίσουν αν τους συνδέουν κοινά συμφέροντα και κοινές αξίες. Οι δημοκρατικές αξίες, οι ελευθερίες (ατομικές, οικονομικές κλπ.) γεννήθηκαν στην Ευρώπη, και αυτές τουλάχιστον μπορούν να αποτελέσουν την πρώτη βάση σε έναν δρόμο προς την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία.

9. Συμπεράσματα

Η σύγχρονη παγκόσμια κρίση έχει μεταμορφώσει ριζικά το οικονομικό και πολιτικό σκηνικό. Πλέον, η Ευρώπη έχει χωριστεί σε πιστωτές και οφειλέτες, σε χώρες του ευρώ και όλες τις υπόλοιπες. Βαθιές διαιρέσεις παρατηρούνται και στο εσωτερικό των χωρών, καθώς οι ανισότητες αυξάνονται με μεγάλη ταχύτητα. Ο εθνικισμός και ευρωσκεπτικισμός φουντώνουν διαρκώς, κερδίζοντας ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές. Η εμπιστοσύνη λείπει, η οικονομική στρατηγική παραμένει προβληματική και η Ευρωπαϊκή Ένωση ατενίζει το μέλλον απροετοίμαστη, δίχως συγκεκριμένο πλάνο και κατεύθυνση.

Όπως έχουν διαμορφωθεί τα πράγματα σήμερα, η διακυβέρνηση του ευρώ αποδεικνύεται μέχρι στιγμής αναποτελεσματική και μη νομιμοποιημένη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα δημοκρατικότητας και συνοχής με αποτέλεσμα να μην αποτελεί πραγματική ομοσπονδία. Χρειάζεται ισχυρότερα κοινά θεσμικά όργανα, μεγαλύτερο δημοκρατικό έλεγχο και παραχώρηση περισσότερων δικαιωμάτων στους ίδιους τους πολίτες της, οι οποίοι με τις αποφάσεις τους μέσω δημοψηφισμάτων θα αποτελέσουν την πρώτη βάση για ένα δρόμο προς μια ομοσπονδιακή Ευρώπη.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε κίνδυνο και οφείλεται στην αδυναμία της Ένωσης να λάβει γενναίες αποφάσεις και να προσφέρει λύσεις. Έχει ανάγκη από την οριοθέτηση μια σειράς στόχων και διαρθρωτικών αλλαγών που θα τονώσουν την ανάπτυξη και θα επιφέρουν την οικονομική σύγκλιση και τη δημοσιονομική εξυγίανση εντός της Ένωσης. Αν συνεχίσουμε να προχωράμε στα τυφλά και με ημίμετρα, η Ευρώπη θα παραμείνει αδύναμη, διχασμένη και εσωστρεφής: μια ήπειρος σε παρακμή, με όλο και μικρότερο ρόλο σε έναν κόσμο που αλλάζει με ταχύτατους ρυθμούς, μέχρι που στο τέλος, αντί για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θα επέλθει η πλήρης διάλυση.

Η παρούσα εργασία, μέσα από μια πλήρη επιστημονική ανάλυση και καταγράφοντας αναλυτικά τη σύγχρονη επικαιρότητα, επιχειρεί να προτείνει λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ε.Ε, ελπίζοντας σε ένα καλύτερο μέλλον και σε μια Ευρώπη περισσότερο ομοσπονδιακή, η οποία πάνω απ' όλα θα σέβεται τους ίδιους τους πολίτες και τα δικαιώματά τους.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως η εν λόγω έρευνα δεν είναι δεσμευτική πως προτείνεται η περαιτέρω διερεύνηση και ανάλυση των θεμάτων της, καθώς οι τρέχουσες εξελίξεις στο πολιτικό τοπίο αλλάζουν συνεχώς, καθιστώντας αναγκαία τη συνεχή παρακολούθησή τους, δεδομένου ότι έτσι θα προκύψουν ακόμη σημαντικότερα συμπεράσματα.

Βιβλιογραφία

Αποσπύρη, Χ. και Ζέρβας, Α., (2016), «Επιπτώσεις Εξόδου μιας Χώρας από τη Νομισματική Ένωση – η Περίπτωση της Ελλάδας», Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά Τεχνολογικού Τομέα: Τμήμα Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων

Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν. και Μεγύρ, Κ., (2010), «Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και Ευκαιρίες σε μια Κρίσιμη Συγκυρία», Διαθέσιμο στο: http://users.uoi.gr/kammas/Meghir_et_al_2010.pdf (7/3/2017)

Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος, Τ., Τσερκέζης, Λ. και Κουτσοπέτρος, Χ., (2011), « Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη το 2011», Διαθέσιμο στο: <http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/04/files/study-17.pdf> (12/3/2017)

Βασιλάκης, Ν., (2013), «Παγκόσμια Κρίση και Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις: Θεσμική Αλλαγή στην Ε.Ε και στην Ελλάδα», Ηράκλειο, Τ.Ε.Ι. Κρήτης

Bellamy, R. And Castiglione, D., (2004), «Η Ευρώπηως Δημοκρατία», στο: Α. Κ. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία, Η πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού, σελ. 151-202, Αθήνα: Σιδέρης

Βοσκόπουλος, Γ. Α., (2009), «Ευρωπαϊκή Ένωση – Θεσμοί, Πολιτικές, Προκλήσεις, Προβληματισμοί», Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη

Γιαλουρίδης, Χ., (2004), «Η Τουρκία στον 21^ο Αιώνα: ο Μακρύς Δρόμος προς την Ευρώπη», Ι. Σιδέρης, Αθήνα

CNNGreece, (2017), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση Παγώνει τη Χρηματοδότηση προς την Τουρκία», Διαθέσιμο στο: <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/71464/h-eyropaiki-enosi-pagonei-ti-xrimatodotisi-pros-tin-toyrkia> (1/4/2017)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2017), «Λευκή Βίβλος για το Μέλλον της Ευρώπης: Προβληματισμοί και Σενάρια για την ΕΕ των 27 έως το 2025», Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/leyki_bivlos_gia_to_mellon_tis_eyropis_el.pdf (19/4/2017)

Ernstκαι Young, (2015), «ΕΥ: οι Επιπτώσεις ενός Grexit στην Ελληνική Οικονομία και Κοινωνία», Δελτίο Τύπου, Πέμπτη, 23 Ιουλίου 2015

Θεοδοσιάδης, Κ., (2010), «Χρηματοπιστωτικές Αγορές – Πρόβλεψη της Χρηματοπιστωτικής Κρίσης του 2008», Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ι.Ε.Κ.Ε.Θ., (2014), «Η Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Κρίση, το Δημοκρατικό Έλλειμμα και η Άνοδος του Ευρωσκεπτικισμού», Ινστιτούτο Έρευνας και Κατάρτισης Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα 2013-2014

Ιωακειμίδης, Π. Κ., (1993), «Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση», Θεμέλιο, Αθήνα

Ιωακειμίδης, Π. Κ., (1999), «Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο Ν. Μαραβέγιας – Μ. Τσινιτσιζέλης (επιμ.), Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Θεμέλιο, Αθήνα

Καθημερινή, (2017), «Απροετοίμαστοι οι Βρετανοί για το Brexit», Διεθνής Οικονομία, Εφημερίδα: η Καθημερινή, 18 Μαρτίου, 2017, Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/901209/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/aproetoimastoi-oi-vretanoi-gia-to-brexite> (31/3/2017)

Κανελλόπουλος, Π. Ι., (2003), «Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης», 4^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Καραμιχαλάκου Α., (2007), «Όρια και Προοπτικές της Ομοσπονδιακής Ευρώπης», Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα

Κάτσιου, Ε., (2010), «Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η Μεγάλη Διεύρυνση – Μελλοντικές Προκλήσεις και Προοπτικές», Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς

Κυνηγαλάκη, Ε., (2013), «Η Πορεία της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ο Ρόλος της Ελλάδας», Πάντειο Πανεπιστήμιο: Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Νοέμβριος 2013

Κυριαζής, Ν. και Μεταξάς, Θ., (2013), «Το Δημοκρατικό Έλλειμμα ως Πρόβλημα, η Αντιμετώπισή του, Απόψεις και Προτάσεις», Οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Βόλος 2013

Κυριαζής, Ν., (2015), «Το Μέλλον της ΕΕ», Οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Βόλος 2015

Κυριαζής, Ν. και Οικονόμου, Ε-Μ., (2015), «Δημοκρατία και Οικονομία: Μια Αναλυτική Ιστορία της Δημοκρατίας από τη Γέννησή της Μέχρι Σήμερα», Εκδόσεις: Ενάλιος

Κυριαζής, Ν., (2016), «Εκτιμήσεις για το Μέλλον», Οικονομικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Βόλος 2016

Μοσχονάς, Α., (2000), «Ευρωπαϊκή Ένωση, Επίκαιροι Προβληματισμοί», Αθήνα: ΕΞΑΝΤΑΣ

Μπασαράς, Α., (2012), «Ελληνική Οικονομική Κρίση: Ανασκόπηση, Ανάλυση, Προοπτική», Διαθέσιμο στο: <http://www.elesme.gr/elesmegr/ellinikioikonomikikrisis.pdf> (12/3/2017)

Νταλούκα, Μ., (2011), «Ε.Κ.Τ. και F.E.D.: Ο ρόλος τους στην Τρέχουσα Χρηματοπιστωτική Κρίση», Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονία, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Ντατσόπουλος, Π., (2016), «Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα», Αθήνα: Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά Τεχνολογικού Τομέα

Πασσάς, Α. Γ., (2012), «Η Εθνική Δημόσια Διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ενωσιακή Πολιτική Διαδικασία», Αθήνα: Παπαζήση

Πλιάκος, Α. Δ., (2012), «Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό και Ουσιαστικό Δίκαιο», Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

PwC, (2017), «Βραδύτερη Ανάπτυξη του Παγκόσμιου Εμπορίου από την Παγκόσμια Παραγωγή», Διαθέσιμο στο:

http://www.newsit.com.cy/default.php?pname=Article&art_id=210999&catid=7

(12/3/2017)

Σιάχος, Δ., (2010), «Το Δημοσιονομικό Πρόβλημα της Ελλάδας: Φύση, Αίτια, Διαστάσεις, Ευθύνες, Επιπτώσεις, Προοπτικές Εξόδου», Επιστημονική Επετηρίδα Εφαρμοσμένης Έρευνας Τ.Ε.Ι. Πειραιά – Έκδοση Διοίκηση και Οικονομία, Τόμος 2, Τεύχος 14, Σελ. 75-99

Στεφάνου, Κ. Α., (1996), «Η Θεσμική Μεταρρύθμιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Αθήνα: Παπαζήση

Schmidt, M., (2004), «Θεωρίες της Δημοκρατίας», Αθήνα: Σαββάλας

Taylor, P., (2010), «Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης», Αθήνα: Κριτική

Τράπεζα της Ελλάδος, (2014), «Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης – Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013», Διαθέσιμο στο:

<http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/To%20χρονικό%20της%20μεγάλης%20κρίσης.pdf> (7/3/2017)

Τσισινιζέλης, Μ., (2001), “QuoVadisEuropa?”, Σύγχρονες Ακαδημαϊκές και Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα

Υπουργείο Οικονομικών, (2012), «Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2013», Αθήνα

Φραγκονικολόπουλος, Χ. Α., (2008), «Ο Πολίτης στο Ενωσιακό Σύστημα», στο Λ. Λεοντίδου κ.α., «Η Ευρωπαϊκή Ένωση την Αυγή της Τρίτης Χιλιετίας: Θεσμοί, Οργάνωση και Πολιτικές», ΕΑΠ, Πάτρα 2008

Verhofstadt, G., (2016), «Η Ασθένεια της Ευρώπης και η Αναγέννηση του Ευρωπαϊκού Ιδανικού», Εκδόσεις Παπαδόπουλος

Χαρδαλιά, Ν., (2017), «Κίνδυνος Grexit αν δεν Βρεθεί Λύση για τη Χρηματοδότηση Μετά το 2018», Διαθέσιμο στο: <http://www.skai.gr/news/finance/article/337283/kindunos-grexit-an-den-vrethei-lusi-gia-ti-hrimatodotisi-meta-to-2018/> (30/3/2017)

Χαρδούβελης, Γ., Καραμούζης, Ν., Κολλίντζας, Τ., και Ψαλιδόπουλος, Μ., (2009), «Η Κρίση του 2007-2009: τα Αίτια, η Αντιμετώπιση και οι Προοπτικές», Eurobank Research «Οικονομία και Αγορές», Τόμος 4, Τεύχος 8, Διαθέσιμο στο: http://www.hardouvelis.gr/FILES/PROFESSIONAL%20WORK/Economy%20and%20Markets%20IV_8_DEC2009.pdf (18/3/2017)

Χριστοδουλίδης, Θ., (2001), «Η Ιστορική Διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης», στο Κ. Στεφάνου – Α. Φατούρος – Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Α', Ι. Σιδέρης, Αθήνα

Χριστοφόρου, Β., (2011), «Η Χρηματοπιστωτική Κρίση και η Εποπτεία των Χρηματαγορών», Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών

Χρόνης, Δ., (2012), «Το Δημοκρατικό Έλλειμμα και η Διαδικασία Θεσμοθέτησης στην ΕΕ: Προκλήσεις για τη Δημοκρατία», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας: Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2012

Χρυσοχόου, Δ., (2003), «Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Χρυσοχόου, Δ., (2005), «Για μια Ευρωπαϊκή ResPublica», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Χρυσοχόου, Δ., (2006), «Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία: Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Χρυσοχόου, Δ., (2007), «Όρια και Προοπτικές της Ομοσπονδιακής Ευρώπης», Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης: Τμήμα Γενικής Διοίκησης, Αθήνα

Adler, K., (2015), “EU Solidarity Damaged by Splits on Migrants and Greece”, BBC News, June 16, 2015, Διαθέσιμο στο: <http://www.bbc.com/news/world-europe-33152890> (27/3/2017)

Aiginger, K., (2009), “The Current Economic Crisis: Causes, Cures and Consequences”, WIFO Working Papers, No. 341, August 2009

Alcidi, C., Giovannini, A., and Gros, D., (2012), “Grexit: Who Would Pay for It?”, CEPS Policy Brief, No. 272

Archick, K., “The European Union: Current Challenges and Future Prospects”, Congressional Research Service, February 27, 2017, Διαθέσιμο στο: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44249.pdf> (27/3/2017)

Bank of England, (2016), “Monetary Policy Summary and Minutes of the Monetary Policy Committee Meeting Ending on 15 June 2016”, June 16, 2016, Διαθέσιμο στο: <http://www.bankofengland.co.uk/publications/minutes/Documents/mpc/pdf/2016/jun.pdf> (31/3/2017)

Belkin, P., (2015), “Crisis in Greece: Political Implications”, CRS Insights, July 23, 2015 (IN10303)

Birnbaum, M. and McAuley, J., (2016), “Attacker in Nice is Said to Have Radicalized Very Rapidly”, The Washington Post, July 16, 2016

Brundell-Wignall, A., Atkinson, P. and Lee, S., (2008), “The Current Financial Crisis: Causes and Policy Issues”, OECD Journal: Financial Market Trends, Vol. 1, No. 96

Cadman, E., (2016), “IMF Says Brexit Will Permanently Lower UK Incomes”, Financial Times, June 18, 2016, Διαθέσιμο στο: <https://www.ft.com/content/479c8582-33ad-11e6-bda0-04585c31b153> (31/3/2017)

Caporaso, J., (1996), “The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?”, Journal of Common Market Studies, Vol. 34, No. 1, pp. 29-52

Dempsey, J., (2015), “Refugees Could Break Europe’s Comfort Zone”, CarnegieEurope.eu, September 24, 2015, Διαθέσιμο στο: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=61393> (27/3/2017)

Derek, E. M., (2014), “United Kingdom Votes to Leave the European Union”, CRS Insight, June 24, 2016, Διαθέσιμο στο: <https://fas.org/sgp/crs/row/IN10513.pdf> (31/3/2017)

Dhingra, S., Ottaviano, G., Sampson, T. and Reenen, J.V., (2016), “The Consequences of Brexit for UK Trade and Living Standards”, Centre for Economic Performance, The London School of Economics and Political Science, 2016, Διαθέσιμο στο: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit02.pdf> (31/3/2016)

European Commission, (2017), “How About the Way Democracy Works in the European Union?”, Public Opinion, European Commission, Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/2/groupKy/228> (2/4/2017)

European Council, (2016), “Statement by the EU Leaders and the Netherlands Presidency on the Outcome of the UK Referendum”, Press Releases and Statements, European Council: Council of the European Union, June 24, 2016, Διαθέσιμο στο: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/06/24-joint-statement-uk-referendum/> (31/3/2017)

Faiola, A., Mekhennet, S. and Pitrelli, S., (2016), “ISIS – Linked News Agency Releases Video of Berlin Attacker Swearing Allegiance to the Radical Group”, The Washington Post, December 23, 2016, Διαθέσιμο στο: https://www.washingtonpost.com/world/new-terror-attack-thwarted-say-german-police/2016/12/23/7ea61604-c8e7-11e6-85b5-76616a33048d_story.html?utm_term=.2ebd2851b486 (2/4/2016)

Featherstone, K., Kazamias, G. and Papadimitriou, D., (2001), “The Limits of External Empowerment: EMU, Technocracy and Reform of the Greek Pension System”, Political Studies, Vol. 49, pp. 462-480

Foroohar, R., (2015), “Why Greece Matters for Everyone”, TIME, July 06, 2015, Διαθέσιμο στο: <http://time.com/3946341/greece-global-economic-impact/>(30/3/2017)

Fox, K., Vonberg, J. and Dewan, A., (2017), “Brexit: 50 Things the UK Needs to Do After Triggering Article 50”, CNN London, March 29, 2017, Διαθέσιμο στο: <http://edition.cnn.com/2017/03/29/europe/brexit-article-50-to-do-list/> (31/3/2017)

Halkos, G. και Kyriazis, N., (2006), “Is Tax Competition Harmful and Is the European Union an Optimal Tax Area?”, European Journal of Law and Economics, Vol. 21, pp. 163-177

Hatton, T. J., (2004), “Seeking Asylum in Europe”, Economic Policy, Vol. 19, No. 38, pp. 6-62

Hazak, G., (2012), “The European Union – a Federation or a Confederation?”, Baltic Journal of European Studies, Vol. 2, No. 1(11), pp. 43-64

Heisbourg, F., (2015), “The End of an Affair for France and German”, Financial Times, July 15, 2015, Διαθέσιμο στο: <https://www.ft.com/content/08728bce-2a42-11e5-acfb-cbd2e1c81cca> (27/3/2017)

Hughes, J, (2016), “Broad, Deep and Brutal – Asia’s Brexit Reaction”, Financial Times, June 30, 2016, Διαθέσιμο στο: <https://www.ft.com/content/43080226-3cfe-11e6-8716-a4a71e8140b0> (31/3/2017)

Hunt, A. and Wheeler, B., (2017), “Brexit: All you Need to Know About the UK Leaving the EU”, BBC News, March 28, 2017, Διαθέσιμο στο: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887> (31/3/2017)

International Monetary Fund, (2016), “Data and Statistics”, Διαθέσιμο στο: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/weorept.aspx?sy=2008&ey=20>

[21&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=122%2C941%2C124%2C946%2C423%2C137%2C939%2C181%2C172%2C138%2C132%2C182%2C134%2C936%2C174%2C961%2C178%2C184%2C136&s=NGDP_R&grp=0&a=&pr1.x=29&pr1.y=11](#)

(14/3/2017)

International Monetary Fund, (2016), “United Kingdom: 2016 Article IV Consultation – Press Release; And Staff Report”, IMF Country Report No. 16/168, June 2016

International Monetary Fund, (2016), “United Kingdom: Selected Issues”, IMF Country Report No. 16/169, June 2016

Jackson, K. J., Akhtar, I. S. and Derek, E. M., (2016), “Economic Implications of a United Kingdom Exit from the European Union”, Congressional Research Service, June 14, 2016, Διαθέσιμο στο: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44559.pdf> (31/3/2017)

Jolly, M. E., (2003), “Debating Democracy in the European Union – Four Concurrent Paradigms”, EUSA 8th Biennial International Conference, Tennessee, pp.1-30

Kingsley, P., (2012), “Financial Crisis: Timeline. The Financial Crisis, Five Years On: How the World Economy Plunged Into Recession”, Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/business/2012/aug/07/credit-crunch-boom-bust-timeline>

(6/3/2017)

Kohler-Koch, B. και Rittberger, B., (2006), “Review Article: The Governance Turn in the EU Studies”, Journal of Common Market Studies, Vol. 44 Annual Review, pp. 27-49

Lucas, D., (1999), “Greece’s Shifting Position on Turkish Accession to the EU Before and After Helsinki”, Διαθέσιμο στο: http://www.thesis.net/greece/greece.htm#_ftn63

(1/4/2017)

Majone, G., (1996b), “Regulating Europe”, London and New York: Routledge

Majone, G., (2014), “From the Democratic Deficit to a Democratic Default: The Normative Dimension of the Euro Crisis”, in: G. Majone (Ed.), Rethinking the Union of Europe Post-Crisis. Has Integration gone too far? (pp. 179-207).Cambridge: Cambridge University Press.

Mui, Y., Murphy, B. and Rauhala, E., (2016), “Pound Takes a Beating, Markets in Tailspin After British Vote to Exit EU”, The Washington Post, June 24, 2016

Nielsen, N., (2017),”Libyan Authorities Oppose EU Migrant Plans”, Euobserver, February 8, 2017, Διαθέσιμο στο: <https://euobserver.com/migration/13683> (1/4/2017)

OECD, (2016), “The Economic Consequences of Brexit: a Taxing Decision”, OECD Economic Policy Paper 16, Organization for Economic Cooperation and Development, April 27, 2016

OECD, (2017), “Country Statistical Profile: Greece 2017/1”, OECDiLibrary, Διαθέσιμο στο: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-greece-2017-1_csp-grc-table-2017-1-en (7/3/2017)

Poole, W., (2010), “Causes and Consequences of the Financial Crisis of 2007-2009”, Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 2, No. 33, pp. 421-441

PwC, (2016), “Leaving the EU: Implications for the UK Economy”, PricewaterhouseCoopers, March 2016, Διαθέσιμο στο: <https://www.pwc.co.uk/economic-services/assets/leaving-the-eu-implications-for-the-uk-economy.pdf> (31/3/2016)

Reavis, C., (2009), “The Global Financial Crisis of 2008-2009: The Role of Greed, Fear and Oligarchs”, Διαθέσιμο στο: <mitsloan.mit.edu/MSTIR/GlobalFinancialCrisis/Crisis-%202008-2009/Documents/09-093The%20Financial%20Crisis%20of%202008-2009.pdf> (6/3/2017)

Scharpf, F. W., (2011), “Monetary Union Fiscal Crisis and the Preemption of Democracy”, MPIfG Discussion Paper, No. 11/11, Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung

Scharpf, F. W., (2012), “Legitimacy Intermediation in the Multilevel European Polity and its Collapse in the Euro Crisis”, MPIfG Discussion Paper, No. 12/6, Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung

The National Archives, (2015), “How Important is the European Union to UK Trade and Investment”, Office for National Statistics, UK Government Web Archive, June 26, 2015

Trondal, J., (2006), “EU Committee Governance and the Multilevel Community Administration”, in: H. Hofmann and A. H. Turk (Eds), EU Administrative Governance, pp. 391-416, Cheltenham and Northampton: Edward Elgar

Tsakalotos, E., (1998), “Democratic Economic Policies: The PASOK Experiment in Greece”, Oxford Review of Economic Policy, No. 1, Vol. 14

UNHCR (2017), “Operational Portal Refugee Situations”, United Nations Website, Διαθέσιμο στο: <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean> (2/4/2017)

Vieira, E. C., Lauria, L. B., Aquino, M. L. and Freitas, M. C., (2015), “The Greek Financial Crisis and its Implications for the European Integration”, 19th AMUN, Americas Model United Nations, Διαθέσιμο στο: <http://amun.org.br/2015/wp-content/uploads/2016/07/19th-AMUN-CEU-Article.pdf> (30/3/2017)

Wilkinson, M. and Midgley, R., (2017), “What is Article 50? The Only Explanation you Need to Read”, The Telegraph News, March 29, 2017, Διαθέσιμο στο: <http://www.telegraph.co.uk/news/0/what-is-article-50-the-only-explanation-you-need-to-read/> (31/3/2017)

Williams, S., (1991), “Sovereignty and Accountability in the European Community”, in: R. O. Keohane and S. Hoffmann (Eds), *The New European Community. Decision Making and Institutional Change*, pp. 155-176, Westview: Boulder Col.

Zweifel, T. D., (2002), “Democratic Deficit: Institutions and Regulation in the European Union, Switzerland, and the United States”, Lanham MD: Rowman and Littlefield/
Lexington Books